

दश वर्षे मायादेवी शिक्षा क्षेत्र योजना

आ.व २०८१/८२ - २०९०/९१

मायादेवी गाँउपालिका
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
बरेवा, रुपन्देही
लुम्बिनी प्रदेश
नेपाल

हाम्रो भनाइ

विषयसूची

क) विषय प्रवेश:

नेपालको संविधानको धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धी हक उल्लेख छ । उक्त धाराले शिक्षा सम्बन्धि पहुँचको हक हुने र राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकको व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक संविधानले प्रदान गरेको छ । त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था स्थापना र सञ्चालन गर्न पाउने हक हुने जस्ता शिक्षा सम्बन्धी मौलिक हकको प्रत्याभूत समेत गरेको छ ।

दिगो विकास लक्ष्य २०३० को लक्ष्य नं ४ मा समावेशी तथा समतामुलक गुणस्तरीय शिक्षा सबैलाई उपलब्ध गराउने र आजीवन सिकाइलाई प्रवर्द्धन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको अनिवार्य आधारभूत शिक्षा ऐन, २०७५ अनुसार वि.सं २०८५ सम्म सबै नागरिकलाई आधारभूत तह सम्मको शिक्षामा पहुँच पुर्याउने व्यवस्था उल्लेख गरिएको छ । यसै गरि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (२) को उप दफा (ज) अनुसार स्थानीय तहलाई माध्यमिक र आधारभूत शिक्षा सम्बन्धि २३ वटा अधिकारहरू प्रदान गरिएको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि ७५३ वटै स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीय तह स्तरीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सन्दर्भमा यस मायादेवी गाउँपालिकाले पनि शैक्षिक सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवं शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता र समता सुनिश्चित गर्न योजनाबद्ध रूपमा कार्य गर्न शिक्षा योजनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुदा दश वर्षे शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा ल्याएको हो । नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८) कार्यान्वयनमा रहेको अवस्थामा यस मायादेवी गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजनाले विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनमा थप सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने विश्वास लिइएको छ ।

शिक्षा ऐन, २०२८ र शिक्षा नियमावली, २०५९ मा शिक्षा सम्बन्धी विविध व्यवस्था गरिएको छ । संघीय सरकारले राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ जारी गरेको छ भने लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८) कार्यान्वयनमा रहेको छ । यी सबै नीति, योजना, व्यवस्था र घोषणाहरूको मर्मअनुसार स्थानीय तहको शिक्षालाई सु-व्यवस्थित बनाउन, गुणस्तरीय र समावेशी, समतामुलक शिक्षा सबै नागरिकलाई प्रदान गरि सम्बृद्ध नेपाल सुखि नेपालीको नारालाई साकार पार्न मायादेवी गाउँपालिकाले शिक्षा योजना २०८१ तयार गरेको छ । यसका साथै गाउँपालिका अन्तर्गतका शिक्षा सम्बन्धी समस्याहरूको पहिचान गरेर विभिन्न चरणमा कार्यशाला, गोष्ठिहरू सञ्चालन गरी शिक्षा सम्बन्धि सरोकार राख्ने सबै स्थानीय सरोकारवालाहरूको प्रत्यक्ष सहभागितामा यो योजना तयार गरिएको हो । यस योजनामा व्यवस्था गरिएका सबै कुराहरू कार्यान्वयन गर्न शिक्षा सम्बन्धी सरोकार राख्ने सबै निकायहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहनेछ । यसमा भएका व्यवस्थाहरूलाई आ-आफ्नो क्षेत्रमा लागू गर्नु सबै नागरिकको कर्तव्य रहनेछ । गुणस्तरीय शिक्षाको विकास गरी सिपयुक्त नागरिक तयार गर्न र समृद्ध गाउँपालिकाको रूपमा विकास गर्न यस शैक्षिक योजनाले उल्लेख्य भूमिका खेलेको छ ।

ख) शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य:

नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन तथा नियमावली, दिगो विकास लक्ष्य, १६औं पञ्चवर्षीय योजनाको अवधारणा तथा विद्यमान विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानुनले प्राथमिकतामा राखेका नीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यलाई संघीय संरचना अनुसार कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षा योजनाको निर्माण गर्न आवश्यकता देखिएको छ । विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसाथ गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि र शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना मार्फत समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

नेपालको संविधान अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकार अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा उल्लेख भएको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (११ ज) ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहका लागि २३ वटा शिक्षाको अधिकार

तोकेको छ । यस ऐनको दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । यी प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तहले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य समेत रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा रहेका आर्थिक तथा सामाजिक लगायतका कारणले सुविधाविहीन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न तथा प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाई उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले शिक्षा क्षेत्र योजना (School Education Sector Plan २०७९-२०८८) स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसै परिवेशमा यस मायादेवी गाउँपालिकाले पनि शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी दशवर्षीय स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गरी शिक्षा क्षेत्रमा अपेक्षित सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता र औचित्य देखेको छ ।

ग) मायादेवी गाउँपालिकामा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य:

१. तिनै तहमा बन्ने शिक्षा योजनाका बीच लम्बीय र क्षितिजय सहसम्बन्ध स्थापित गर्न
२. सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिने स्रोतहरूलाई योजनामा आधारित बनाई व्यवस्थापन, परिचालन र उपयोग गर्न
३. कार्यक्रम र स्रोतमा देखिएको अभाव, दोहोरोपना, स्रोत परिचालनमा असक्षमता जस्ता समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न
४. साझा विषयमा लागत साझेदारी, समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन
५. शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता हासिल गर्न सहयोग पुर्याउन
६. गाउँपालिकामा देखिएका मुख्य शैक्षिक समस्या, समस्याका कारणहरूको पहिचान गरि समस्या समाधानका उपायहरू कार्यान्वयन गर्न,

घ) शिक्षा योजना निर्माणका आधारहरू:

मायादेवी गाउँपालिकाको शिक्षा योजना निर्माण गर्दा निम्नलिखित दस्तावेजलाई मूल आधार बनाइएको छ । यसका अतिरिक्त अन्य सान्दर्भिक र सन्दर्भ सामग्री प्रयोग गरी योजना निर्माण गरिएको छ ।

क) नेपालको संविधान

ख) १६ औँ आवधिक योजना

ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४

घ) सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध ऐन २०७७

ङ) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी ऐन नियमावली

च) विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना र सिकाई आपुरण तथा दूरत सिकाई योजना

छ) शिक्षा नीति मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षाको सोचपत्र २०७९

ज) विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति

- झ) दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा
- ञ) स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ र स्थानीय तहको विकास योजना
- ट) स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना
- ठ) राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८
- ड) विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी संघसंस्थाका शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम आदि
- ढ) शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको प्रतिवेदनहरू
- ण) सिकाइ आपूर्ण तथा दुरत सिकाइ योजना (ReAL Plan)

ड) शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया:

कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्न गरिने परिकल्पनाको स्वरूपलाई कार्यान्वयन तहसम्म पुर्याउन प्रतिफल दिने प्रक्रियाहरूको सम्मिश्रण योजना हो । योजना आफैमा निर्मित हुने होइन, यसलाई निर्माण गर्नुपर्छ । त्यसैले योजना निर्माण गर्नु जटिल र चुनौतिपूर्ण कार्य पनि हो । विगतको अनुभव, वर्तमानको कार्यशैली र भविष्यको दृष्टिकोण नै योजना भएकाले सबै तथ्यगत वस्तुको आधारमा स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्न र यसलाई विश्लेषणात्मक रूपमा कार्यान्वयन तहसम्म पुर्याई मिठो प्रतिफल दिने अपेक्षाका साथ सहभागितामूलक ढंगले योजना निर्माणकार्य गरिएको छ । मायादेवी गाउँपालिकाको शिक्षा योजना निर्माण गर्न तपसिलका चरण र प्रक्रियाहरूलाई गम्भीरतापूर्वक अवलम्बन र अनुसरण गरिएको छ ।

१. गाउँ शिक्षा समितिको मिति २०८१/०४/२७ गतेको बैठकले गाउँ शिक्षा योजना निर्माणका लागि कार्यादेश सहितको ८ सदस्यीय निर्माण कार्यदलको गठन भएको ।
२. कार्यदलको मिति २०८१/०५/०६ गते बैठक बसी शिक्षा योजनाको लागि कार्ययोजना बनाई कामको जिम्मेवारी बाँडफाँड गरिएको ।
३. योजनालाई मूर्तरूप दिन आन्तरिक छलफल तथा कार्ययोजना निर्माण गरिएको । योजनाको खाका तयार गरी योजनाले समेट्ने विषयवस्तुमाथि छलफल भएको ।
४. योजनाको लागि वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण गरिएको ।
५. सरोकारवालाहरू सँगको कार्यशालाबाट पालिकाका शैक्षिक समस्या चुनौती र अवसरका सन्दर्भमा समस्या वृक्ष, SWOT analysis तथा gap analysis गरिएको ।
६. शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलबाट योजनाको लेखन छलफल तथा अन्तरक्रियाबाट पहिलो मस्यौदा तयार गरिएको ।
७. मुख्य सरोकारवालाहरूबाट योजनाको पहिलो मस्यौदा उपर सुझावको लागि कार्यशाला आयोजना गरिएको
८. विभिन्न प्रकारका सुझाव, खेस्रा तयारी, टिपोट र पृष्ठपोषण सङ्कलन गरिएको ।
९. सरोकारवालाहरूको सल्लाह सुझावको आधारमा शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलबाट योजनाको लेखन छलफल तथा अन्तरक्रियाबाट अन्तिम मस्यौदा तयार गरिएको

१०. सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त सुझावका आधारमा योजनालाई आवश्यक परिमार्जन र भाषिक सम्पादन सहित मुख्य सरोकारवालामाझ अन्तिम सुझावका लागि प्रस्तुत गरिएको ।

११. गाउँ कार्यपालिकाको मिति .....गतेको बैठकबाट स्वीकृत तथा सिफारिस भई मिति.....गतेको गाउँ सभाबाट प्रमाणित गरिएको

च) योजनाको दस्तावेजको स्वरूप:

योजनाले परिकल्पना गरेको शैक्षिक उपलब्धि प्राप्त गर्न सरोकारवालाहरु सँगको प्रत्यक्ष सहभागितामा पालिकाका बर्तमान अवस्था, शैक्षिक समस्या, चुनौती, अवसर र योजनामा समेटनुपर्ने मुख्य मुख्य उद्देश्य, रणनीति र कार्यनितिहरुका सन्दर्भमा गरिएको छलफल एवम् प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्राथमिक स्रोतकारूपमा लिई योजनालाई बढी भरपर्दो, विश्वासिलो र यथार्थपरक बनाउने प्रयत्न गरिएको छ । मायादेवी गाउँपालिकाको आगामी १० बर्षे शिक्षाको स्पष्ट मार्गदर्शन नै शिक्षा योजनामा निहित रहने हुदा योजनामा समावेश भएका प्रत्येक परिच्छेद र विषयवस्तुमा उल्लेख भएका क्षेत्रको परिचय वर्तमान, अवस्थाको विश्लेषण, अवसर र चुनौति, रणनीतिक क्रियाकलाप, बजेट व्यवस्था तथा कार्यान्वयनको योजनालाई चरणगत रूपमा पुरा गरी जिम्मेवारीका साथ महत्वपूर्ण स्थान दिइएको छ । प्रकृयागत रूपमा निर्माण भएको शिक्षा योजनालाई विभिन्न क्षेत्रका विज्ञका सुझावका आधारमा शिक्षा समितिको सिफारिसमा कार्यपालिकाबाट अनुमोदन भई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखिएको छ । शिक्षा योजनाको दस्तावेजको स्वरूप यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद १: परिचय

परिच्छेद २: दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३: विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र

परिच्छेद ४: अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

परिच्छेद ५: अन्य उपक्षेत्र

परिच्छेद ६: सुशासन तथा ब्यवस्थापन

परिच्छेद ७: लगानी र स्रोत ब्यवस्थापन

परिच्छेद ८: अनुगमन तथा मूल्यांकन

परिच्छेद १

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान नेपालको संविधानअनुसार राज्यको पुनर्संरचना भई एकात्मक राज्य ब्यबस्थाबाट संघीयगणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थामा परिवर्तन भएको छ । जसअनुसार हाल देशमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकार क्रियाशील रहेका छन् । संविधानले समग्रमा समतामूलक समावेशी समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण गर्ने ध्येय राखेको छ । नेपालको संविधानले समाजवादउन्मुख राज्य प्रणालीमा आधारित भई प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकलाई कानुनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने र मातृभाषामा शिक्षा पाउने हकसमेतको व्यवस्था गरेकोछ । राज्यको आर्थिक, समृद्धि र सामाजिक न्यायसहितको समतामूलक समाज निर्माणका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र सबैका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको समान अवसरले दिगो शान्ति, असल संस्कृति, सामाजिक सहिष्णुता तथा साझा मूल्यको प्रवर्धन गरी राष्ट्र निर्माणमा आवश्यक मानव संसाधनको विकासमा शिक्षाको अहम् भूमिका रहनेमा दुई मत छैन ।

संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरी कार्यान्वयन गर्न कानुन निर्माणको कार्य थालनी गरेको छ । यी संवैधानिक हक तथा प्राथमिकताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने कानुनी आधार तयार गर्ने क्रममा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा यस सम्बन्धी नियमावली २०७० कार्यान्वयनमा आएको छ । बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षालगायत बालबालिकाहरूको हक र अधिकारलाई थप प्रत्याभूत गरेको छ । नेपाल सरकारले जारी गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले संवैधानिक मान्यतामा आधारित भई शिक्षा क्षेत्रमा सुधार तथा परिवर्तनका लागि नीतिगत मार्गदर्शन गरेको छ ।

संघीय स्वरूपको राज्य व्यवस्थामा राज्यका सबै तहका सरकार बीचको आपसी समन्वय र सहकार्यबाट नै राज्यले परिलक्षित गरेका उद्देश्य प्राप्त गर्न सकिन्छ । मानव संसाधनको विकासबाट मुलुकको उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतसाधन र अवसरहरूको समुचित परिचालन हुन गई नेपाल सरकारले राखेको २५ वर्षे दीर्घकालीन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” सहितको समुन्नत राष्ट्र निर्माणमा शिक्षाको माध्यमबाट योगदान पुऱ्याउन सकिन्छ । यही वृहत्तर उद्देश्य प्राप्तिका लागि राष्ट्रिय रूपमा नै शैक्षिक कार्यक्रमहरू बीच तादाम्यता सहित तीनै तहका सरकारको आपसी समन्वय र सहकार्यमा शिक्षा योजना निर्माण हुनु सान्दर्भिक देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधानमा भएका शिक्षा सम्बन्धी प्रावधान, २५ वर्षे राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय शिक्षा नीति र राष्ट्रिय विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, सामुदायिक विद्यालय सबलीकरण दशक (२०७६-२०८५) का लागि सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयहरू, १५वर्षे दिगो विकास लक्ष्य, सोह्रौं आवधिक योजनाका लक्ष्यहरू र कोभिड १९ ले पारेको प्रभावलाई समेत सम्बोधन गर्ने गरी नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १०वर्षे (वि.सं.२०७९ देखि २०८८ सम्म) विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको नयाँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (वि.सं.२०७९ देखि २०८८ सम्म) नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान, तथा प्रविधि मन्त्रालयद्वारा तयार गरिएको दीर्घकालीन रणनीतिक योजना हो, जसको उद्देश्य विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई गुणस्तरीय, समावेशी, र सुलभ बनाउनु रहेको छ । तीनै तहमा निर्माण हुने प्रस्तावित योजनाले नेपाललाई सन् २०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्दै मध्यम आय भएको मुलुकको रूपमा स्तरोन्नति गर्ने तथा समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको राष्ट्रिय अपेक्षा पूरा गर्ने कार्यमा मुलुकको शिक्षाले माध्यमको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा अनुरूप मायादेवी गाउँपालिकाले पनि स्थानीयतामा आधारित रहेर यो शिक्षा क्षेत्रको १० वर्षे योजना निर्माण गरिएको छ ।

१.२ गाउँपालिकाको परिचय

विश्वशान्तिका अग्रदुत गौतम बुद्धको जन्मस्थलदेखि नजिक रहेको र गौतम बुद्धको माताको नामबाट नामाकरण भएको समथर खेती योग्य भू-बनोट, उद्योग, व्यापार र पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको रमणीय मायादेवी गाउँपालिका रुपन्देही जिल्लाको पश्चिम उत्तर भागमा अवस्थित रहेको छ । वि.सं. २०४६ पछिको राजनीतिक परिवर्तनपछि बनेका साविक ४ गाउँ विकास समितिहरू (गोनहा, कम्हरीया, बनगाई र धमौली)गाउँ विकास समितिहरूलाई एकिकृत गरी नेपालको संविधान २०७२ अनुसार वि.स. २०७३ सालका

संघीय संरचना अनुसार परिवर्तन भई स्थानीय तहको रूपमा मायादेवी गाउँपालिकाको नामबाटै परिचित छ । भैरहवा लुम्बिनी तौलिहवा सडक अन्तर्गत रहेको यो गाउँपालिका समुन्द्र सतह देखि करिब ९२.२ मिटरको उचाईमा छ । कुल क्षेत्रफल ७२.४४ वर्ग कि.मी तथा लम्बाई सरदर १८ कि.मी रहेको छ । यस गाउँपालिकाको सिमाना पूर्वतर्फ सिद्धार्थनगर नगरपालिका र ओमसतिया गाउँपालिका, पश्चिमतर्फ लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका, उत्तरतर्फ सियारी, शुद्धोधन र गैडहवा गाउँपालिका र दक्षिणतर्फ कोटहीमाई गाउँपालिका र भारत रहेको छ । यस गाउँपालिकालाई ८ वडामा विभक्त गरी प्रशासनिक विभाजन गरिएको छ । उत्तरबाट बग्ने तिनाउ र दानव नदीसँग प्राकृतिक, भौगोलिक तथा साँस्कृतिक मनोरमता एवम् कृषि क्षेत्रले हराभारा भई यो गाउँपालिका सजिएको छ । रुपन्देही जिल्लाका १६ स्थानीय तहहरूमध्ये मायादेवी गाउँपालिका एक हो । यो गाउँपालिका जिल्ला सदरमुकाम भैरहवादेखि करिब १० कि.मि. पश्चिममा पर्दछ । साविकको गोनहा, कम्हरीया, हाटीबनगाई र धमौली गाविसको पुरै क्षेत्र समेटेर बनेको यो मायादेवी गाउँपालिका ८ वटा वडामा विभाजित छ । भौगोलिक हिसाबले रूपन्देही जिल्लाका १६ वटा स्थानीय तहहरूमध्ये यो गाउँपालिका रूपन्देहीमा ७ औं स्थानमा र गाउँपालिकाहरूमध्ये दोस्रो स्थानमा पर्दछ । यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल जनसंख्या ५६१७० रहेको छ ।

१.३ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्थिति र सिमाना

करिब २७°५४'३९"उत्तरी अक्षांश र करीव ८३°३२'४०" को पूर्वी देशान्तरमा रहेको यो गाउँपालिका समुद्री सतहको करिब ९० मीटरदेखि १०० मिटरसम्मको उचाइमा अवस्थित छ यो गाउँपालिका जिल्ला सदरमुकामबाट ३ कोश अर्थात करिब १ घण्टाको पैदल दुरीमा वा १५ मिनेटको बस यात्रामा पुग्न सकिन्छ । जिल्लाको कूल १३६० वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमध्ये यस गाउँपालिकाले करीव ७२.४४ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल ओगटेको छ । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा सिद्धार्थनगर नगरपालिका र ओमसतिया गाउँपालिका पश्चिममा लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका, उत्तरमा सियारी, शुद्धोधन र गैडहवा गाउँपालिका तथा दक्षिणमा कोटहीमाई गाउँपालिका पर्दछन् । यहाँको भू-वनोटलाई हेर्दा तराईको भू-भाग भएकोले सम्म परेको फाँटले ढाकेको छ ।

१.४ सामाजिक अवस्था

गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्या ५६१७० छ । उक्त जनसंख्यामा महिलाको संख्या २७८०४ र पुरुषको संख्या २८३६६ छ । कूल जनसंख्यामा महिलाको प्रतिशत ४९.५ र पुरुषको प्रतिशत ५०.५ छ । गाउँपालिकाको औसत परिवार संख्या ५.६२ छ । गाउँपालिकामा मुख्यतः यादव, लोध, थारु, मल्लाह, मुसलमान र बाहुन जातजातिहरूको बसोबास छ । उनीहरूमध्ये धेरैजसो आफ्नो परम्परा अनुसारका धर्म रीतिरिवाज र संस्कृति मान्दछन् । जाति र धर्म अनुसार चालचलन र संस्कृति पनि फरक फरक पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरूको आफ्नै भाषा र भेषभूषा रहेको पाइन्छ । छिमेकीको विवाह, भोज, व्रतवन्ध, मृत्यु जस्ता सामाजिक परम्परामा पनि यहाँका मानिसहरू रीतिथिति र परम्परा अनुसार मान्ने चलन छ । यहाँका मानिसहरू दशैं, तिहार, ईद, बक्रिद, छठ, माघी, बडका आईतबार तथा अन्य चाडहरू मान्नुका साथै धार्मिक विविधता भए तापनि एक आपासमा घुलमिल भएर बस्ने गरेका छन् । गाउँपालिकामा गैर कृषि पेशामा संलग्न हुनेहरूको संख्या न्यून छ । यस गाउँपालिकाका बहुसंख्यक मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । कृषि अन्तर्गत अन्न तथा तरकारी बाली, नगदेबाली पशुपालन आदि पर्दछन् । यहाँ उत्पादन हुने प्रमुख बालीमा धान, गहुँ, तरकारी खेती, केरा खेती आदि हुन् । गाउँपालिकाबासीको आमदानीमा कृषिको योगदान सबैभन्दा बढी छ भने वैदेशिक रोजगारीको योगदान दोश्रोमा र नोकरी पेन्सनको योगदान तेस्रोमा छ । गाउँपालिकावासीको औसत आयु नेपालीको सरदर आयु सरह नै देखिन्छ ।

१.५ गाउँपालिकाको जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

मायादेवी गाउँपालिकाको जम्मा घरधुरी संख्या ९९९० र जनसंख्या ५६१७० रहेको छ । उक्त जनसंख्यामा पुरुषको संख्या २८३६६ र महिलाको संख्या २७८०४ छ । गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्यामा महीलाभन्दा पुरुष ५६२ जनाले बढी छन् । कुल जनसंख्यामा पुरुषको प्रतिशत ५०.५ हुन्छ भने महिलाको प्रतिशत ४९.०५ हुन्छ । उक्त जनसंख्या तथा घरधुरीको आधारमा औसत परिवार संख्या प्रति घरधुरी करीव ५.६२ जना हुन्छ । औषत जनघनत्वलाई हेर्दा प्रति वर्ग कि.मी ७७५ जना बसोबास गर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यस मायादेवी गाउँपालिकाको परिवार संख्या र जनसंख्या विवरण यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं १
गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या

परिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	परिवारको औसत आकार	लैंगिक अनुपात	बार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर	जनघनत्व
९९९०	५६१७०	२८३६६	२७८०४	५.६२	१०१.९४	१.८७	७७५ प्रति जना

जातजातीका आधारमा जनसंख्याको विवरण

क्र.स.	जातजातीहरू	पुरुष	महिला	जम्मा संख्या	पुरुष प्रतिशत	महिला प्रतिशत	जम्मा प्रतिशत
१	क्षेत्री	६३२	६६०	१२९२	२.२३	२.३७	२.३०
२	ब्राम्हण पहाड	४१३	३७४	७८७	१.४६	१.३४	१.४०
३	मगर	२३९	२७१	५१०	०.८४	०.९७	०.९१
४	थारू	१८२६	१८९३	३७१९	६.४४	६.८१	६.६२
५	तामाङ्	६	६	१२	०.०२	०.०२	०.०२
६	नेवार	६५	७२	१३७	०.२३	०.२६	०.२४
७	विश्वकर्मा	२१२	२३३	४४५	०.७५	०.८४	०.७९
८	मुसलमान	२००६	२०८०	४०८६	७.०७	७.४८	७.२७
९	यादव	४१९७	४०७२	८२६९	१४.८०	१४.६४	१४.७२
१०	गुरूड	७५	८१	१५६	०.२६	०.२९	०.२८
११	परियार	६०	६३	१२३	०.२१	०.२३	०.२२
१२	ठकुरी	९०	८८	१७८	०.३२	०.३२	०.३२
१३	मिजार	३०	४१	७१	०.११	०.१५	०.१३
१४	तेली	६३२	६२९	१२६१	२.२३	२.२६	२.२४
१५	चमार हरिजन राम	१६२५	१५७८	३२०३	५.७३	५.६७	५.७०
१६	कोईरी कुशहवा	४६०	४३८	८९८	१.६२	१.५७	१.६०
१७	कुर्मी	८५२	८०२	१६५४	३.००	२.८८	२.९४
१८	सन्यासी, दशनामी	२९	२८	५७	०.१०	०.१०	०.१०
१९	दुशाद, पासवान, पासी	५३२	५३७	१०६९	१.८८	१.९३	१.९०
२०	मल्लाह	२१३४	२०५९	४१९३	७.५३	७.४०	७.४६
२१	केवट	१६२६	१५४६	३१७२	५.७३	५.५६	५.६५
२२	काठबानीया	२११	१७८	३८९	०.७४	०.६४	०.६९
२३	ब्राम्हण तराइ	६९४	७०३	१३९७	२.४५	२.५३	२.४९

२४	कलवार	२४८	२३०	४७८	०.८७	०.८३	०.८५
२५	कानु	६५	७५	१४०	०.२३	०.२७	०.२५
२६	कुमाल	१४३	१५०	२९३	०.५०	०.५४	०.५२
२७	घर्ती, भुजेल	१०	१०	२०	०.०४	०.०४	०.०४
२८	हजाम, ठाकुर	४६४	४१०	८७४	१.६४	१.४७	१.५६
२९	धोबी	७०३	६९७	१४००	२.४८	२.५१	२.४९
३०	लोहार	३२९	२९२	६२१	१.१६	१.०५	१.११
३१	हलुवाइ	२२	२५	४७	०.०८	०.०९	०.०८
३२	बरइ	८३३	७९६	१६२९	२.९४	२.८६	२.९०
३३	नुनिया	३८८	३१५	७०३	१.३७	१.१३	१.२५
३४	सोनार	४७	५९	१०६	०.१७	०.२१	०.१९
३५	कमहार	३३७	३१३	६५०	१.१९	१.१३	१.१६
३६	सुनुवार	१४	१२	२६	०.०५	०.०४	०.०५
३७	कहार	१२६१	१२५१	२५१२	४.४५	४.५०	४.४७
३८	कायस्थ	१७	१२	२९	०.०६	०.०४	०.०५
३९	राजपुत	७७	६८	१४५	०.२७	०.२४	०.२६
४०	ओराओन, कुदुख	२६	२४	५०	०.०९	०.०९	०.०९
४१	लोध	२६२६	२६०७	५२३३	९.२६	९.३७	९.३२
४२	बधाइ, बाधी	५३	४५	९८	०.१९	०.१६	०.१७
४३	गडेरी, भेडियार	५२१	४९७	१०१८	१.८४	१.७९	१.८१
४४	माली	१३	१६	२९	०.०५	०.०६	०.०५
४५	धुनिया	६४	६०	१२४	०.२३	०.२२	०.२२
४६	कोरी	१६	१३	२९	०.०६	०.०५	०.०५
४७	राजभर	७१७	६९३	१४१०	२.५३	२.४९	२.५१
४८	पत्थरकट्टा	८१	६३	१४४	०.२९	०.२३	०.२६
४९	धरिंकार	७३	६१	१३४	०.२६	०.२२	०.२४
५०	ढाडी	१६	१७	३३	०.०६	०.०६	०.०६
५१	बानिया	२९३	२५१	५४४	१.०३	०.९०	०.९७
५२	बेलदार	८२	७३	१५५	०.२९	०.२६	०.२८
५३	अन्य	२६	३१	५७	०.०९	०.११	०.१०
५४	विदेशी नागरिक	१४४	२१७	३६१	०.५१	०.७८	०.६४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

० बर्षमाथि का उमेर समूह र लिङ्ग अनुसारको जनसंख्या (२०७८)

क्र.सं.	उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष प्रतिशत	महिला प्रतिशत	जम्मा प्रतिशत
१	९५ माथि	२२	२१	४३	०.०४	०.०४	०.०८
२	९०-९४	२५	१३	३८	०.०४	०.०२	०.०७
३	८५-८९	५०	४७	९७	०.०९	०.०८	०.१७
४	८०-८४	८०	७६	१५६	०.१४	०.१४	०.२८
५	७५-७९	२७१	१९९	४७०	०.४८	०.३५	०.८४
६	७०-७४	४८१	४५६	९३७	०.८६	०.८१	१.६७
७	६५-६९	६९३	६७२	१३६५	१.२३	१.२	२.४३
८	६०-६४	७३३	७२१	१४५४	१.३	१.२८	२.५९
९	५५-५९	९११	७६३	१६७४	१.६२	१.३६	२.९८
१०	५०-५४	१०९९	११३४	२२३३	१.९६	२.०२	३.९८
११	४५-४९	१०५४	१११२	२१६६	१.८८	१.९८	३.८६
१२	४०-४४	१५४९	१५११	३०६०	२.७६	२.६९	५.४५
१३	३५-३९	१८९०	२०८०	३९७०	३.३६	३.७	७.०७
१४	३०-३४	१८९१	२११६	४००७	३.३७	३.७७	७.१३
१५	२५-२९	२३८८	२५०९	४८९७	४.२५	४.४७	८.७२
१६	२०-२४	२८३३	२९३४	५७६७	५.०४	५.२२	१०.२७
१७	१५-१९	३१८२	२९९५	६१७७	५.६६	५.३३	११.०१
१८	१०-१४	३२५७	२९४१	६१९८	५.८	५.२४	११.०३
१९	०५-०९	३०३७	२८६८	५९०५	५.४१	५.११	१०.५१
२०	००-०४	२९०९	२६४७	५५५६	५.१८	४.७१	९.८९
	जम्मा	२८३५५	२७८१५	५६१७०	५०.५	४९.५	१००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

० बर्षमाथि का उमेर समूह र लिङ्ग अनुसारको जनसंख्या (२०८१)

क्र.सं.	उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष प्रतिशत	महिला प्रतिशत
१	९५ माथि	२३	२२	४५	५१	४९
२	९०-९४	२६	१४	४०	६६	३४
३	८५-८९	५३	४९	१०२	५२	४८

४	८०-८४	८४	८०	१६४	५१	४९
५	७५-७९	२८५	२०९	४९४	५८	४२
६	७०-७४	५०६	४७९	९८५	५१	४९
७	६५-६९	७२९	७०६	१४३५	५१	४९
८	६०-६४	७७१	७५८	१५२९	५०	५०
९	५५-५९	९५८	८०२	१७६०	५४	४६
१०	५०-५४	११५५	११९२	२३४७	४९	५१
११	४५-४९	११०८	११६९	२२७७	४९	५१
१२	४०-४४	१६२८	१५८८	३२१७	५१	४९
१३	३५-३९	१९८७	२१८७	४१७३	४८	५२
१४	३०-३४	१९८८	२२२४	४२१२	४७	५३
१५	२५-२९	२५१०	२६३८	५१४८	४९	५१
१६	२०-२४	२९७८	३०८४	६०६३	४९	५१
१७	१५-१९	३३४५	३१४८	६४९४	५२	४८
१८	१०-१४	३४२४	३०९२	६५१६	५३	४७
१९	०५-०९	३१९३	३०१५	६२०८	५१	४९
२०	००-०४	३०५८	२७८३	५८४१	५२	४८
	जम्मा	२९८०८	२९२४१	५९०४९	५०	५०

स्रोत: क्यलिब्रेसन टुलकिट २०८१

अपाङ्गताको प्रकार अनुसारको जनसंख्या:

क्र.स	अपाङ्गताको प्रकार	पुरुष	महिला	कुल
१	शारीरिक अपाङ्गता	३८.३	३१.९	३५.६
२	न्यून दृष्टियुक्त	१८.८	३१.६	२४.३
३	दृष्टिविहीन	५.१	६.६	५.७
४	बहिरोपन	४.६	५.१	४.८
५	मनोसामाजिक अपाङ्गता	७.१	१.५	४.७
६	न्यून श्रवणशक्ति	४.६	५.७	५.१
७	बहिरोपन एवं दृष्टिविहीन	२.२	०.९	१.७
८	मानसिक वा मनोसामाजिक	७.३	६.३	६.९
९	बौद्धिक अपाङ्गता	२	१.८	१.९

१०	अनुवंशीय रक्तश्राव (हेमोफेलिया)	०.२	१.२	०.६
११	अटिजम्	०	०.९	०.४
१२	बहुअपाङ्गता	९.७	६.६	८.४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

१.६ गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था

मायादेवी गाउँपालिका रुपन्देही जिल्लाका १६ स्थानीय तहहरू मध्ये शैक्षिक क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी सुधारका प्रयत्नहरू अगाडी बढाईरहेको गाउँपालिका हो। गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधार जस्तै शैक्षिक अवस्था समेत अन्य पालिकाको तुलनामा त्यति सन्तोषजनक देखिँदैन। भौतिक पूर्वाधारका साथै शैक्षिक गतिविधिहरूमा समेत दिनानु दिन परिवर्तनका सङ्केतहरू भने देखिन थालेका छन। मायादेवी गाउँपालिकाकमा ५७ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। जसमध्ये २० सामुदायिक विद्यालय, २८ संस्थागत विद्यालय र ९ वटा मदरसा सञ्चालनमा रहेका छन। विद्यालयमा आधारित ३९ बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा छन्। उच्च शिक्षा अन्तर्गत एउटा पनी क्याम्पस संचालन हुन सकेको छैन। अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षातर्फ १ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेका छ। शिक्षाको माध्यमबाट देश विकासमा महत्वपूर्ण टेवा पुग्न सक्छ भन्ने मान्यताका साथ जीवन उपयोगी शिक्षा प्रदान गर्न गाउँपालिकाबाट भरमगदुर प्रयास गरिएको छ। शिक्षक विद्यार्थी अभिभावक एवं सबै शिक्षासँग सरोकारवाला पक्षसँगको समन्वय र सहकार्यमा सिकाईलाई अगाडि बढाउन सकिएमा थप सकारात्मक नतिजा हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा कहीं कसैको दुईमत नहोला तथापि शैक्षणिक सिकाई सुधारका लागि सबै शिक्षा सम्बद्ध सरोकारवाला पक्ष मिलेरै अगाडि बढ्नु वर्तमान अवस्थाको टत्कारो आवश्यकता छ। सबै शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बद्ध सरोकारवाला पक्षहरू बीच आपसी समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी ढंगबाट अगाडि बढाई बालबालिकाहरूले प्राप्त गर्ने शिक्षाको गुणस्तरमा थप वृद्धि गरी हामी सबैले अपेक्षा गरे अनुरूपको सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न हामी सबैको निरन्तर प्रयास रहिरहनेछ भन्ने विश्वास छ।

साक्षरता सम्बन्धी विवरण

कूल साक्षरता दर	पुरुष साक्षरता दर	महिला साक्षरता दर
८६.१%	९२.५%	७९.८%

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

५ बर्षभन्दा माथिको साक्षरताको अवस्था

उमेर	जम्मा	जनसंख्या जसले			नखुलाइएको
		पढ्न र लेख्न सक्ने	पढ्न मात्र सक्ने	पढ्न र लेख्न नसक्ने	
०५ बर्ष	१२३१	९१४	२१	२५२	४४
६ बर्ष	१२४९	१०३३	२७	१८२	७
७ बर्ष	११३५	१०१३	७	१०९	६
८ बर्ष	१३५९	१२४८	८	१०१	२
९ बर्ष	९३२	८९३	५	३२	१

१० वर्ष	१४८२	१४३५	१	४५	१
११ वर्ष	८२१	८०८	०	१३	०
१२ वर्ष	१४५९	१४३८	०	२१	०
१३ वर्ष	११२३	११०८	०	१४	१
१४ वर्ष	१३१३	१२९०	०	२१	२
१५ वर्ष	१२०१	११७७	०	२४	०
१६-१९ वर्ष	४९७६	४८०८	४	१६३	१
२०-२४ वर्ष	५७६७	५२५२	६	५०८	१
२५-२९ वर्ष	४८९७	४०४५	७	८४२	३
३०-३४ वर्ष	४००७	२८२१	२	११८२	२
३५-३९ वर्ष	३९७०	२३१७	८	१६४४	१
४०-४४ वर्ष	३०६०	१६३२	५	१४२३	०
४५-४९ वर्ष	२१६६	१०२५	८	११३३	०
५०-५४ वर्ष	२२३३	९१३	६	१३१३	१
५५-५९ वर्ष	१६७४	६०९	७	१०५८	०
६०-६४ वर्ष	१४५४	४५०	४	१०००	०
६५-६९ वर्ष	१३६५	३५५	४	१००५	१
७०-७४ वर्ष	९३७	२०६	५	७२६	०
७५ वर्षभन्दा माथि	८०४	१५३	३	६४६	२
जम्मा	५०६१४	३६९४३	१३८	१३४५७	७६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८

तालिका नं २
शैक्षिक संस्थाको विवरण

	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
बाल विकास केन्द्र	४५	२८	६७
आधारभूत तह १-५ सञ्चालित	०५	१२	१८
आधारभूत तह १-८ सञ्चालित	०३	१	११
माध्यमिक तह १-१० सञ्चालित	०७	११	१६
माध्यमिक तह १-१२ सञ्चालित	५	०	३
सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	०१	०	०१

माथि उल्लेखित तालिकामा सामुदायिक विद्यालय २० संस्थागत विद्यालय २८ र मदरसा ०९ गरी जम्मा ५७ विद्यालय रहेको देखिन्छ । बालविकास केन्द्र ६७ र सामुदायिक सिकाइकेन्द्र १ रहेका छन् ।

तालिका नं ३
वडागत सामुदायिक विद्यालय विवरण

वडा नं	आधारभूत	माध्यमिक	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	प्राविधिकधार
१	२	१	०	२	१	०	०
२	२	१	१	१	१	०	०
३	१	१	१	०	०	१	०
४	०	२	०	०	१	१	०
५	२	३	२	०	२	१	१
६	१	१	१	०	१	०	०
७	०	२	०	०	२	०	०
८	१	०	०	१	०	०	०
जम्मा	०९	११	०५	०४	८	०३	०१

तालिका नं ४
वडागत संस्थागत विद्यालय विवरण

वडा नं	आधारभूत	माध्यमिक	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	प्राविधिकधार
१		०					
२	२	०	२	०	०	०	०
३	४	०	२	२	०	०	
४	३	२	२	१	२	०	
५	२	१	२	०	१	०	
६	२	३	१	१	३	०	
७	२	१	०	२	१	०	
८	१	२	१	०	२	०	
जम्मा	१९	९	१२	७	९	०	

तालिका नं ५
वडागत धार्मिक विद्यालय विवरण

वडा नं	आधारभूत	माध्यमिक	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	प्राविधिकधार
१	१	०	१	०	०	०	०
२	१	०	१	०	०	०	०
३	२	०	२	०	०	०	०
४	२	०	२	०	०	०	०
५	३	०	३	०	०	०	०
६	०	०	०	०	०	०	०

वडा नं	आधारभूत	माध्यमिक	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	प्राविधिकधार
७	०	०	०	०	०	०	०
८	०	०	०	०	०	०	०
जम्मा	९	०	९	०	०	०	०

मायादेवी गाउँपालिकाको ५७ विद्यालयहरूमध्ये सामुदायिकतर्फ कक्षा १-५ सञ्चालित ५ कक्षा १-८ सञ्चालित ०४ कक्षा १-१० सञ्चालित ८ कक्षा १-१२ सञ्चालित ०३ विद्यालय रहेका छन् । त्यस्तै गरी संस्थागततर्फ कक्षा १-५ सञ्चालित १२ कक्षा १-८ सञ्चालित ०७ कक्षा १-१० सञ्चालित ९ विद्यालय रहेका छन् । मदरसातर्फ कक्षा १-५ सञ्चालित ९ वटा मदरसा छन् । यस गाउँपालिकामा सामुदायिकतर्फ २०, संस्थागततर्फ २८ र मदरसातर्फ ०९ गरी जम्मा ५७ वटा शैक्षिक संस्था रहेका छन् ।

तालिका नं ६

तह अनुसार विद्यालय गइरहेका बालबालिकाहरूको संख्या २०८१

	बालविकास केन्द्र	कक्षा १-५	कक्षा ६-८	कक्षा ९-१०	कक्षा ११-१२
सामुदायिक तथा धार्मिक	७३४	३७१९	१३२१	१०७७	१८८
संस्थागत	२३०१	४१३७	१७७८	७२८	०
जम्मा	३०३५	७८५६	३०९९	१८०८	१८८

स्रोत: IEMIS २०८१

२०८१ मा बालविकास तर्फ ३०३५, कक्षा १-५मा ७८५६, कक्षा ६-८ मा ३०९९, र कक्षा ०९-१२ मा जम्मा १९९६ गरी बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म कुल विद्यार्थी संख्या १५९८६ रहेको छ । माध्यमिक तहको कक्षा ११ मा विद्यार्थी ढिलोभर्ना हुन गई विद्यालयहरूले समयमै रिपोर्टिङ नगरेकोले विद्यार्थी संख्या कम देखिएको छ ।

तालिका नं ७

शिक्षक विवरण

तहगत शिक्षक दरबन्दी विवरण सामुदायिक तर्फ

क्रसं	तह	दरबन्दी			राहत अनुदान	कुल जम्मा
		अस्थायी	स्थायी	जम्मा		
१	वाविके	३९	०	३९	०	३९
२	प्राथमिक	१७	६२	७९	१७	९६
३	निम्नमाध्यमिक	११	९	२०	६	१८
४	माध्यमिक	१७	६		३	१२
५	साविक उमातह	४	०	४	०	४
	कुल जम्मा	०	०	१३९	३८	१७७

१.८ गाउँपालिकाका शैक्षिक समस्या तथा चुनौति र अवसरहरू

क) शैक्षिक समस्या

मायादेवी गाउँपालिकाको माथि विश्लेषण गरिएको शैक्षिक अवस्था र गाउँपालिकाले अनुभूति र भोगेका समस्याहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

१. आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरू विशेषत सुविधाविहीन समूहका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहिरहनु ।
२. विद्यालय भर्ना भएकामध्ये सबै विद्यार्थी अध्ययनमा निरन्तर नहुनु

३. अाधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा पूर्णरूपमा निःशुल्क हुन नसक्नु
४. शैक्षिक सुशासन कायम हुन नसक्नु उच्चशिक्षा प्रतिस्पर्धी उत्पादनमुखी र अनुसन्धानमूलक हुनसक्नु ।
५. सार्वजनिक शिक्षामा स्थानीय समुदायको अपनत्व सिर्जना हुन नसक्नु
६. सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घट्दो क्रममा हुनु, सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालय विद्यार्थी र अभिभावको रोजाइमा पर्नु
७. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरूको पेशाप्रतिको लगनशीलता उत्तरदायित्व र उत्प्रेरणा कमी जसले गर्दा शिक्षण पेशा रोजाइको पेशा हुन सकेको छैन शिक्षकहरूको मानमर्यादा समाजमा अन्य कर्मचारी वर्गको भन्दा तल राखिनु ।
८. विद्यालयको भौतिक अबस्था सन्तोषजनक छ यद्यपि विद्यालयहरू विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर भन्दा भौतिक विस्तार तीर ध्यान दिनु
९. विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कमजोर छ । विद्यालयमा दण्डहीनता मौलाईरहेको छ शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समय कम रहेको छ । राम्रो शिक्षकलाई पुरस्कृत र अनुशासनहीन तथा आचारसंहिता विपरीत कार्य गर्ने शिक्षकलाई दण्ड हुन नसक्नु ।
१०. शिक्षकको कार्य सम्पादनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई जोड्न नसकिनु । शिक्षकको बृत्ती विकास अबैज्ञानिक र अपारदर्शी हुनु
११. विज्ञान, अङ्ग्रेजी र गणित विषयका शिक्षकहरूको अझैपनि गाउँपालिकामा अभाव रहनु प्राथमिक तहका शिक्षकहरूको संख्या बढी देखिएको भएतापनि निमावि र माविमा अभाव हुनु ।
१२. शिक्षकहरूको पेशागत विकास तालिम प्रसस्त भएर पनि तालिमबाट प्राप्त गरेको ज्ञान र सीप कक्षाकोठामा विशेषतः शिक्षणमा कम प्रयोग हुनु ।
१३. कोभिड -१९ जस्तो महामारीमा शिक्षण र सिकाइलाई निरन्तरता दिन आन्तरिक तथा बाह्य दुबै पक्षले गर्दा ज्यादै कठिन हुनु ।
१४. विद्यालयहरूमा सिकाइ सामग्रीहरू पर्याप्त छैन भइरहेका विद्यालयमा समेत उपलब्ध श्रोत सामग्रीको अधिकतम प्रयोग हुन नसक्नु ।
१५. सिकाइमा सूचना तथा संचार प्रविधि प्रयोग गर्न विद्यालय शिक्षक र विद्यार्थी इच्छुक भएर पनि विद्यालयमा त्यस किसिमको वातावरण नहुनु ।
१६. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको विद्यालयप्रतिको समग्र व्यवस्थापकिय जिम्मेवारी हुनुपर्ने हो तर सो हुन नसक्नु ।
१७. सबै माध्यमिक तथा निम्न माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषयगत दरबन्दीको अभाव भई न्यून वेतनमातालिम अप्राप्त र लाईसेन्स समेत नभएका व्यक्तिलाई शिक्षकको रूपमा भर्ना गरी पठनपाठन गराइनु ।
१८. विद्यालय अनुगमन निरीक्षणसुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्य र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन नसक्नु ।
१९. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका र शैक्षिक सामाग्रीको कक्षाकोठामा सही ढंगले प्रयोग हुन नसक्दा उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग नभएको ।
२०. विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिम आधारभूत तहको कक्षा ७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्नेमा निरन्तर मूल्याङ्कन नाम मात्रको हुनु र उपचारात्मक शिक्षण प्रायः शुन्य हुनु ।
२१. विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि सन्तोषजनक नहुनु ।
२२. प्रधानाध्यापकले प्रशासनिक कार्य र शिक्षण समेत गर्नु पर्ने भएकोले विद्यालय व्यवस्थापन र शैक्षिक प्रशासन फितलो र निस्प्रभावी हुनु ।
२३. संघीय शिक्षा ऐन जारी नहुनु ।

घ) शैक्षिक समस्याका कारणहरू:

१. अभिभावकले उपयुक्त उमेरमा बालबालिकालाई बालविकास केन्द्रमा नपठाउनु, पालिकाका ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका लगभग सबै बालबालिका विद्यालयमा रहेको तर केही विद्यार्थी माथिल्लो कक्षा (कक्षा ६-८) मा पुगेर विद्यालय छोड्ने गरेको पाइएको छ ।
२. विपन्न समुदायका बालबालिका ज्याला मजदुरी र घरायसी कामका कारण विद्यालय भर्ना भए पनि अनियमित हुने गरेका छन् । अभिभावकहरू दैनिक ज्यालादारी काम गर्न जाने र अभिभावक काममा गएपछि अभिभावकले विद्यालय पठाउदा समेत केहि बालबालिकाहरू विद्यालय नगई घरमा नै बस्ने गरेको देखिएको छ ।
३. सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्या अनुसार शिक्षक अभाव तथा अंग्रेजी माध्यम बाट शिक्षण सिकाई संचालन गनुपर्ने भएकाले निजि स्रोत शिक्षक व्यवस्थापनार्थ मासिक रूपमा शुल्क नलिएपनि भर्नाको समयमा अभिभावकबाट आर्थिक सहयोग लिने गरिएकोले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा पूर्णरूपमा निःशुल्क छ भन्न सकिएको छैन ।
४. स्थानीय तहमा शैक्षिक सुशासन कायम हुन नसक्नु र उच्चशिक्षा प्रतिस्पर्धी, उत्पादनमुखी, र अनुसन्धानमूलक हुन नसक्नुको प्रमुख कारण सीमित स्रोत र क्षमता, असंगठित व्यवस्थापन, र प्रबन्धकीय कमजोरी हो, जसले संस्थागत प्रभावकारिता र नवप्रवर्तनलाई रोक्दछ।
५. स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकतासँग मेल नखाने शिक्षा नीति र कार्यान्वयनका कारण सार्वजनिक शिक्षामा स्थानीय समुदायको अपनत्व सिर्जना हुन सकेकाे छैन ।
६. सामुदायिक विद्यालयका सिकाई उपलब्धि न्यून रहेको कारणले सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घट्दो क्रममा छन्, सामुदायिक विद्यालयभन्दा संस्थागत विद्यालय विद्यार्थी र अभिभावकको रोजाइमा पर्ने गरेका छन् ।
७. शिक्षकलाई शैक्षिक पेसागत विकासका अवसरहरू कम प्रदान गरिनु, उत्प्रेरणाका लागि कम सेवा सुविधा तथा शिक्षकलाई पुरस्कार र दण्डको ब्यवस्था नहुनु पनि हो ।
८. पूर्वाधारको विकासलाई मात्र समुदाय तथा विद्यालय ब्यवस्थापन पक्षले चासोका रूपमा लिनु पूर्वाधारको विकासलाई मात्र विकासको रूपमा लिएपनि गुणस्तरको विकासलाई चासो दिएको पाइदैन ।
९. शिक्षण पेसाप्रति कम उत्प्रेरणा र शिक्षकहरू विद्यार्थीकाे सिकाइप्रति जिम्मेवार नहुनाले विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कमजोर छ ।
१०. शिक्षकको कार्य सम्पादनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई जोड्न नसकिनु
११. संघ सरकारले विज्ञान, अङ्ग्रेजी र गणित विषयका कम दरबन्दी उपलब्ध गराउनु, संघीय शिक्षण सिकाई अनुदान कम हुनु, गा.पा शिक्षण सिकाई अनुदान शिक्षक ब्यवस्थापन गर्न पालिका सँग स्रोतको अभाव हुनु तथा विद्यालयले निजि स्रोत शिक्षक ब्यवस्थापन गर्न नसक्दा नि.मा.वि र मा.वि तहमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी कम भएको छ ।
१२. निरन्तर कक्षा अवलोकन, पृष्ठपोषण र शिक्षक उत्प्रेरणको कमीले शिक्षकहरूको पेसागत विकास तालिम प्रशस्त भएर पनि तालिमबाट प्राप्त गरेको ज्ञान र सीप कक्षाकोठा शिक्षणमा कम प्रयोग हुन सकेको छैन ।
१३. पारिवारिक आर्थिक अवस्था, सबै विद्यार्थीले प्रविधिको प्रयोग गर्न नसक्नु, वैकल्पिक सिकाई विधिको कम प्रयोगका कारणले कोभिड १९ जस्तो महामारीमा शिक्षण र सिकाइलाई निरन्तरता दिन, वैकल्पिक सिकाइका अवसरहरू कम भएकाले विद्यार्थीको सिकाईमा क्षती हुन पुगेको छ ।
१४. शिक्षक विद्यार्थी निर्मित सिकाई सामाग्रीलाई प्राथमिकता नदिईनु, बजारमा पाईने शैक्षिक सामाग्री खरिद गर्न स्रोतको अभाव, शैक्षिक सामाग्री खरिदका लागि ३ वटै तहबाट बजेटको ब्यवस्था नहुनुले विद्यालयहरूमा सिकाइ सामग्रीहरू पर्याप्त छैन भइरहेका विद्यालयमा समेत उपलब्ध स्रोत सामग्रीको अधिकतम प्रयोग हुन सकेको छैन ।
१५. सिकाइमा सूचना तथा संचार प्रविधि प्रयोग गरि शिक्षण गर्न विद्यालयसँग स्रोतको अभाव छ उपलब्ध स्रोतको प्रयोग गर्न पनि शिक्षकलाई प्रविधिमैत्री तालिम संचालन गर्न नसक्दा शिक्षकहरूमा प्राविधिक ज्ञानको कमी छ ।
१६. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको विद्यालयप्रतिको समग्र व्यवस्थापकिय जिम्मेवारी हुनुपर्ने भएपनि भाैतिक पूर्वाधार विकास र शिक्षक ब्यवस्थापनमा बढी जिम्मेवार भएपनि गुणस्तर सुधारका याेजनामा काम गर्ने क्षमता नहुनु ।
१७. विषयगत दरबन्दीको अभावका कारणले केही माध्यमिक तथा निम्न माध्यमिक विद्यालयहरूमा भई न्यून वेतनमा तालिम अप्राप्त र लाईसेन्स समेत नभएका व्यक्तिलाई शिक्षकको रूपमा भर्ना गरी पठनपाठन गराउनु परेकाे छ ।

१८. पालिका तहमा अनुगमन, मूल्यांकन र पृष्ठपोषण तथा शिक्षक सहायताका कार्यका लागि मानवश्रोतको अवस्था कम रहेको, विज्ञ समुहलाई निरन्तर परिचालनका लागि श्रोतको अभाव भएका कारणले विद्यालय अनुगमन निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा शिक्षक सहायताका कार्य र आवश्यक संयन्त्रको विकास हुन सकिरहेको छैन ।
१९. शिक्षण सिकाइका क्रममा शिक्षकले पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका र शैक्षिक सामाग्रीको तालमेल , शिक्षक निर्देशिकालाई कम अनुशरण र शिक्षकको शिक्षण तयारी कम भएकाले कक्षाकोठामा उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग नभएको ।
२०. परिक्षा केन्द्रित शिक्षण प्रणालीको निरन्तरता, अभिभावकलाई परिक्षा प्रणालीको चाहाना तथा कक्षाकोठामा आधारित मूल्यांकन र उपचारात्मक शिक्षणको प्रयोग कम भएका कारण निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकनकाे प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन ।
२१. उपचारात्मक शिक्षण विधिको कम प्रयोगका कारणले शैक्षिक गुणस्तर कमजोर हुनु, कमजोर नतिजा भएका विद्यालयहरु जिम्मेवार नहुदा शैक्षिक उपलब्धि कमजोर हुनु, शिक्षकको कार्य सम्पादनमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई जोड्न सकिएकाे छैन ।
२२. विषयगत दरबन्दी अभावका कारणले प्रधानाध्यापकले प्रशासनिक कार्य र शिक्षण समेत गर्नु पर्ने जिम्मेवारी भएकोले विद्यालय ब्यबस्थापन र शैक्षिक प्रशासन फितलो र निस्प्रभावी देखिएकाे छ ।
२३. संघीय शिक्षा ऐन जारी नभएको कारणले गर्दा कतिपय कुराहरुमा नितीगत र कानुनी अन्योलतामा कायम भई कार्यमा अन्यौलता र अप्रभावकारीता देखिएकाे छ ।

ग) चुनौतिहरू

न्युन विद्यार्थी र न्युन शिक्षक बाट विद्यालय सञ्चालन गर्नु ,उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, समन्यायिकता गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु ,शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यवहारिक बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाउनु,विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शुन्यमा झार्नु अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि प्राप्ती, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु , सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरहरुको सदुपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन्. त्यसै गरी सार्वजनिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शैक्षिक सुधारका लागि सरोकारवाला हरूबिच अपनत्व सिर्जना गर्नु ,सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षक तथा शिक्षाक्षेत्रको जनशक्तिमा पेशागत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु ,शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्नु ,सार्वजनिक शिक्षामा सबै नागरिकको विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्नुपनि शिक्षा क्षेत्रका चुनौतिहरू हुन ।

त्यसैगरी नक्सानुसारको आधारमा विद्यालय स्थापना समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने, आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क एवं माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न क्षमता विकास गर्ने , सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र प्रभावकारी ढंगले प्रयोग गर्न, विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप शंकट तथा महामारी लगायतका प्रस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउन, बालबालिकाको पोषण अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न,बालबालिकाशरूको पोषण विद्यालय दिवा खाजालगायत सरसफाई तथा स्वच्छता आधारभुत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा विद्यालय मार्फत प्रदान गर्न, गरिब तथा सुविधाविहीन बालबालिकाहरुलाई छात्रवृत्ति लगायत अन्य सहायता सहित सिकाइमा सहभागी बनाउन, विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेदहरुको अन्त गरि समावेशी र समतामूलक वातावरण सिर्जना गर्न, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ को अवसरमा वृद्धि गर्न र विद्यालयमा नियमित उपस्थित भई शिक्षा निरन्तर गर्न नसक्ने तथा बढी उमेर भएका व्यक्तिका लागि वैकल्पिक सिकाइको प्रबन्ध गर्ने जस्ता विषयहरू विद्यालय शिक्षाका चुनौतिका रूपमा रहेका छन ।

ग) अवसरहरू

बालबालिकाहरूको शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरी निःशुल्क र अनिवार्य भएको, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारभित्र रहनु, विद्यालय तहको शिक्षामा खुद भर्ना दर र लैंगिक समता सूचकाङ्कहरूमा पर्याप्त सुधार हुनु, समावेशी सहभागिता मा वृद्धि हुनु, सार्वजनिक विद्यालयप्रति जनअपेक्षा र चासो बढ्दै जानु, माध्यमिक र आधारभूत शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार भएतापनि प्रादेशिक सरकार र संघीय सरकार समेतको उत्तिकै चासो, सहभागिता र जिम्बेवार हुनु, तीनै तहका सरकारको आपसी सहयोग र साझेदारीमा लगानी वृद्धि हुनु, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम २०७६ ले निर्देश गरे अनुसारको कक्षा १ देखि ८ सम्म हाम्रो गौरव मायादेवी, स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम २०८० लागु भएको, शैक्षिक व्यवस्थापन र सुधारमा तीनै तहका सरकारबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह हुने अवसर प्राप्त हुनु, शैक्षिक व्यवस्थापन योजना निर्माण कार्यान्वयन अनुगमन र व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थानीय तहबाटै हुने व्यवस्था हुनु यसक्षेत्रका मुख्य अवसरहरू हुन्। स्थानिय तहले नजिक रहेर शिक्षा क्षेत्रको संस्थागत सुधार, पहुँच र गुणस्तरमा सुधारका लागि बास्तबिकताका आधारमा अँगाडी बढन कानुनी एवं ब्याबहारीक बाताबरण निर्माण हुनु लाई महत्वपूर्ण अवसरको रूपमा लिनु पर्छ।

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.२ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच (Vision), ध्येय, उद्देश्य र रणनीतिहरू

२.२.१ परिचय

दीर्घकालीन सोच सामान्यतः आवधिक योजना अवधिभित्र प्राप्त हुने अवस्था मात्र नभई दुई तीन दशक अवधिसम्मको आदर्श कल्पनाका रूपमा उल्लेख गरिएका हुन्छन्। नेपाल सरकारले दीर्घकालीन सोचको रूपमा “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” निर्धारण गरेको छ। सोही योजनामा समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र सहितको समान अवसर प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोबास गर्ने मुलुकका रूपमा दीर्घकालीन सोच उल्लेख रहेको छ भने शिक्षा नीति २०७६ मा शिक्षित, सभ्य, स्वस्थ र सक्षम जनशक्ति, सामाजिक न्याय, रूपान्तरण र समृद्धि उल्लेख छ। विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनामा दीर्घकालीन सोचलाई "आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकास सहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने" तय गरिएको छ। मायादेवी गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा समेत "समतामुलक अनिवार्य एवं गुणस्तरिय शिक्षाका माध्यमबाट सामाजिक रूपान्तरण, बिकासर सदभावपूर्ण समाज निर्माणका लागि योगदान दिनसक्ने स्वरोजगार उन्मुख तथा राष्ट्रिय नागरिक तयार गर्ने" भनी गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण भएको छ।

माथि उल्लेखित दीर्घकालिक सोच (Vision) विभिन्न तह र क्षेत्रले तय गरेका दीर्घकालीन सोचलाई पालिका स्तरको शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माणमा परिच्छेद १ मा उल्लेख गरिएका गाउँपालिकाभित्रको शैक्षिक परिवेशको समीक्षा सहित उठान गरिएका मुख्य चुनौति तथा अवसर र सम्भावनाहरूलाई समेत मध्य नजर गरी मायादेवी गाउँपालिका यस १० वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजनाले समेत निम्न अनुसारको दीर्घकालिन सोच र गन्तव्य तय गरेको छ।

२.२.२.दीर्घकालीन सोच (Vision)

समतामूलक अनिवार्य एवं गुणस्तरिय शिक्षाका माध्यमबाट सामाजिक रुपान्तरण, बिकासर सदभावपूर्ण समाज निर्माणका लागी योगदान दिनसक्ने स्वरोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्ने ।

२.२.३ ध्येय

ममवर्तमान समयको आवश्यकतालाई सम्बोधन तथा प्राप्त अवसरलाई उपयोग गर्न सक्ने नेपाली मूल्य मान्यताप्रति सचेत, तथा समता र समावेशितालाई आत्मसात गर्ने आफ्नो गाउँपालिकाप्रति गौरव गर्न सक्ने नागरिक तयार गर्ने,

२.२.४ प्रमुख उद्देश्यहरू

यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजनाका उद्देश्य निर्धारण गर्दा गाउँपालिकाले सामना गर्नु परेका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई सम्बोधन हुने गरि तयार गरिएको छ । सामान्य तथा शिक्षा क्षेत्रका अधिकाँस समस्या तथा चुनौतिहरू एक अर्को गाउँपालिका, प्रदेश र राष्ट्रिय स्तर र संघीय सरकारका एकै प्रकारका हुन सक्छन । त्यस कारण शैक्षिक परिवर्तन ल्याउन तयार गरिएका शिक्षाका उद्देश्य समेत संघीय सरकार प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका समेत मिल्दा जुल्दा हुने भएकोले यस मायादेवी गाउँपालिकाको १० बर्षे शिक्षा योजनाको उद्देश्य निम्न अनुसार निर्धारण गरिएको छ ।

१. मायादेवी गाउँपालिकाभित्रका सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु,
२. मायादेवी गाउँपालिकाभित्र अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु,
३. यस पालिकाभित्र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
४. यस पालिकाभित्र सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा सबै वर्गका बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गरी प्राविधिक शिक्षाको सहज अवसर उपलब्ध गराउनु,
५. गा.पा.भित्र कार्यरत शिक्षक तथा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई प्रविधि मैत्री बनाई गुणस्तरीय र प्रविधियुक्त शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्नु,
६. सबै बालबालिकाहरूलाई बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइमा सहभागी गराउनु,
७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप ले तोके बमोजमि पालिकास्तरमा स्थानीय पाठ्यक्रमको कायान्वयन मार्फत स्थानीय मूल्य मान्यता प्रविधि र सीप समेतको प्रबर्धन गर्नु,
८. सबै विद्यालयहरूमा शैक्षिक सुशासनको प्रवर्द्धन गरी बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु,
९. गा.पा.भित्रका सबै विद्यालय तहमा विद्यालय शिक्षाको समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितामा सबैका लागि प्रविधियुक्त र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु,
१०. गाउँपालिकाभित्र सबै विद्यालयहरूमा आपत्कालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु,

२.२.५ दीर्घकालीन रणनीतिहरू

उल्लेखित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनीतिक प्राथमिकताहरू रहेका छन्:

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्न समुदायमा आधारित कार्यक्रमहरू स्थापना गर्ने ।

२. सबै बर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत र निःशुल्क शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
३. माध्यमिक शिक्षालाई अनिवार्य गर्न सबै बालबालिकाहरूको पहुँचलाई प्राथमिकतामा राखी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्दै विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउने
४. उच्च शिक्षाका लागि गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक तथा संस्थागत शिक्षण संस्थाहरूमा पहुँचको सुनिश्चित गर्ने।
५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिममा विपन्न तथा पिछडिएका क्षेत्र र समुदायका विद्यार्थीहरूलाई समेट्ने ।
६. परिवर्तित पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू पुरा गर्ने ।
७. संघिय कानून र मापदण्ड बमोजिम नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालयको समायोजन तथा दरबन्दी पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिताको सुनिश्चित गर्ने ।
८. स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, सामाजिक संस्कृति अनुरूप निर्माण भएको स्थानीय पाठ्यक्रमलाई सबै सामुदायिक, मदरसा तथा संस्थागत विद्यालयमा लागु गर्ने,
९. सबै निरक्षरहरूलाई औपचारिक-अनौपचारिक माध्यमबाट पूर्ण साक्षर बनाई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने,
१०. विद्यालयको नेतृत्व विकास, पारदर्शिता, जवाफदेहिता कायम गर्न विद्यालयका सरोकारवालाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
११. आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा बैकल्पिक सिकाई विधि र माध्यमहरूको प्रयोग गर्ने, सिकाई आपूर्ण तथा दुरत सिकाई योजना चम्बू उबिल कार्यान्वयन गर्ने,
१२. शिक्षकको शैक्षिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न समय समयमा शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारी हरूलाई तालिम कार्यशाला हरू संचालन गर्ने ।
१३. शिक्षकको पेशागत सहयोग र विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यका लागि पालिकास्तरमा विज्ञ समुह, साथी समुह, रोस्टर समुह गठन गरि परिचालन गर्ने ।
१४. विशेष शिक्षा आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष कक्षा संचालनका लागि स्रोत कक्षा तथा विशेष विद्यालयको व्यवस्था गर्ने ।
१५. पढाई वातावरण, विद्यार्थी नियमितता, अभिभावक शिक्षाका सन्दर्भमा समुदाय परिचालनको लागि अभिभावक तथा समुदायको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने ।
१६. गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, पेसागत रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकलाई कार्य सम्पादनका आधारमा प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षक छनौट गरि पुरस्कृत गर्ने ।
१७. शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयको नेतृत्व प्रणालीमा सुधार गर्ने निति अवलम्बन गर्ने
१८. विद्यार्थी उपलब्धिको परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने सुदृढ पद्धति अवलम्बन गर्ने,
१९. शैक्षिक सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार गर्ने, शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको व्यवस्था गर्ने
२०. विपदको समयमा बैकल्पिक सिकाईका अवसर प्रदान गर्नका लागि बैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरूको खोजी, शिक्षक र विद्यार्थीहरूको प्रविधिको प्रयोगमा सिप विकास गरि सिकाइका क्रियाकलापहरूलाई निरन्तरता दिने ।

२.२.६ कार्यनीतिहरू:

उल्लेखित उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि अपनाइएका रणनीति अनुसारका कार्यनितहरू यसप्रकार रहेका छन्:

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न समुदायमा आधारित सचेतनाका कार्यक्रमहरू, शिक्षकहरूको क्षमता विकास, शैक्षिक सामग्रीको पहुँच, परिवार तथा समुदायको संलग्नताका साथै, सबै बालबालिकाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै स्थानीय अनुकूलतासहितका नीतिहरू कार्यान्वयन गरिनेछ । (रणनीति नं. १)

२. शिक्षण स्रोतहरूको समान वितरण, तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको उपलब्धता, र विविधता अनुकूलको सिकाई वातावरण सिर्जना, प्रविधिमैत्री शिक्षण, अपांगता, जातजाती, लिङ्ग, र आर्थिक अवस्थाका आधारमा सबै बालबालिकालाई समान अवसर प्रदान गरिनेछ । (रणनीति नं. २)
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सुधार गर्दै बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित वातावरणको निर्माण, गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक तालिम, आधुनिक शिक्षण विधिहरू, शैक्षिक सामाग्रीको प्रयोगका साथै, लैंगिक समानता, अपांगता मैत्री सुविधा, नियमित अनुगमन र समुदायको सक्रिय सहभागितालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । (रणनीति नं. ३)
४. उच्च शिक्षाका लागि पालिका स्तरिय छात्रवृत्ति कार्यक्रमहरू, प्राविधिक शिक्षाको प्रवर्द्धन, विज्ञान र प्रविधिमा अभिप्रेरित शिक्षा दिन प्रविधिमैत्री शिक्षकहरू र अत्याधुनिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरिनेछ । (रणनीति नं. ४)
५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिममा विपन्न तथा पिछडिएका क्षेत्र र समुदायका विद्यार्थीलाई समेट्ने गरि विशेष सहूलियत दिने नितिको ब्यवस्था, गाउँपालिका भित्र प्राविधिक धारका पढाई हुने सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्रशिक्षक, स्रोत, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको उचित ब्यवस्थापन गरिनेछ । (रणनीति नं. ५)
६. पाठ्यक्रम अनुसारको परियोजनामुखी शिक्षण विधिहरूको प्रयोग, नयाँ पाठ्यक्रमका आधारमा शिक्षक तालिम, प्रविधिमैत्री शैक्षिक साधनहरूको प्रयोग, शिक्षणका क्रममा सृजनशीलता र उद्यमशीलताका गतिविधिहरूलाई समावेश गरिनेछ । (रणनीति नं. ६)
७. संघिय कानून र मापदण्ड बमोजिम नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालयको समायोजन तथा दरबन्दी पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिताको सुनिश्चित गर्न विद्यालयमा आधारभूत भौतिक तथा शैक्षणिक स्रोत तथा साधनको सुनिश्चितता गरिनेछ । (रणनीति नं. ७)
८. स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, सामाजिक संस्कृति अनुरूप निर्माण भएको स्थानीय पाठ्यक्रमलाई सबै सामुदायिक, मद्रसा तथा संस्थागत विद्यालयमा लागु गरिनेछ । (रणनीति नं. ८)
९. सबै निरक्षरहरूलाई औपचारिक र अनौपचारिक माध्यमबाट पूर्ण साक्षर बनाउन, स्थानीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन, प्रविधिको प्रयोग, र व्यावहारिक साक्षरता कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । (रणनीति नं. ९)
१०. साक्षरता कार्यक्रमलाई सीप विकाससँग एकीकृत गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न स्थानीय सरकार र समुदायको सक्रिय सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ । (रणनीति नं. ९)
११. विद्यालयको नेतृत्व विकास, पारदर्शिता, र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न, नेतृत्व तालिम कार्यक्रम र पारदर्शी निर्णय प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ साथै सामाजिक लेखापरिक्षणका आधारमा प्राप्त सुझावहरू कार्यान्वयनमा विद्यालय नेतृत्वलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । (रणनीति नं. १०)
१२. आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा वैकल्पिक सिकाई विधि र माध्यमहरूको प्रयोग, सिकाई आपूरण तथा दुरत सिकाई योजना ReAL Plan कार्यान्वयनका साथै विद्यार्थीको सिकाई क्षतिको मूल्यांकन गरि उपचारात्मक शिक्षण विधिलाई कार्यान्वयन गरिनेछ । (रणनीति नं. ११)
१३. शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीहरूको शैक्षिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न नियमित रूपमा आवश्यकता आधारित तालिम तथा कार्यशालाहरू आयोजना गरिनेछ जसले आधुनिक शिक्षण विधि, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, र प्रविधिको प्रयोगमा केन्द्रित भई विशेषज्ञहरूसँग सहकार्य गर्दै तालिमहरूको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गरी निरन्तर पेसागत विकास सुनिश्चित गरिनेछ । (रणनीति नं. १२)

१४. शिक्षकको पेशागत सहयोग र विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यका लागि पालिकास्तरमा विज्ञ समुह, साथी समुह, रोस्टर समुह गठन गरि सिकाई आदानप्रदानका साथै शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई सरलिकृत र सहज बनाउन कक्षाकोठा अवलोकन गरि पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । (रणनीति नं. १३)
१५. विशेष शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गरि आवश्यकताका आधारमा बालबालिकाहरूका लागी विशेष कक्षा संचालनका लागि स्रोत कक्षा तथा विशेष विद्यालयमा पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । (रणनीति नं. १३)
१६. पढाइको वातावरण सुधार्न, विद्यार्थी नियमितता बढाउन, र अभिभावक शिक्षामा समुदाय परिचालन गर्न, अभिभावक(शिक्षक बैठकहरू नियमित रूपमा आयोजना गरिनेछ । (रणनीति नं. १५)
१७. शिक्षण प्रक्रियामा अभिभावकहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्नुका साथै, समुदायमा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी शिक्षाको महत्त्वबारे जानकारी दिने र समुदायको सहकार्यलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । (रणनीति नं. १५)
१८. गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, पेसागत रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकलाई कार्य सम्पादनका आधारमा प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षक छनौट गरि पुरस्कृत गरिनेछ । (रणनीति नं. १६)
१९. शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्न विद्यालयको नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन, नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास, सबै बालबालिकाको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको विकास गरिनेछ । (रणनीति नं. १७)
२०. विद्यार्थी उपलब्धिको परीक्षण तथा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गर्ने सुदृढ पद्धति अवलम्बन गर्न बार्षिक शैक्षिक कार्यक्रम निर्माण, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धतिलाई सुदृढ गरिनेछ । (रणनीति नं. १८)
२१. शैक्षिक सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार गर्नका लागि भू-क्ष्क तालिमलाई निरन्तरताका साथै शिक्षणमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको व्यवस्था गर्न शिक्षकको सिप विकासका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ । (रणनीति नं. १९)
२२. विपदको समयमा बैकल्पिक सिकाईका अवसर प्रदान गर्नका लागि बैकल्पिक सिकाईका माध्यमहरूको खोजी, शिक्षक र विद्यार्थीहरूको प्रविधिको प्रयोगमा सिप विकास गरि सिकाईका क्रियाकलापहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ । (रणनीति नं. २०)

२.२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य वि.स. २०९० सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ :

- १) मायादेवी गाउँपालिकाभरिका सबै बालबालिकाहरूलाई सुविधा सम्पन्न कक्षाकोठामा गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने,
- २) गाउँपालिकाभरि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा माध्यमिक शिक्षा र प्राविधिक शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने,
- ३) मायादेवी गाउँपालिकाभरि माध्यमिक शिक्षामा सूचना प्रविधिसहितको शिक्षण हुने र सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरीय शिक्षामा सुधार आउने,
- ४) गाउँपालिकाभरि पछि परेका गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरूको निमित्त अभिभावक आय आर्जन कार्यक्रम सञ्चालन गरी सार्वजनिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुने,
- ५) गाउँपालिका शिक्षा शाखा लगायत गाउँपालिकाभरिका विद्यालयहरूमा शैक्षिक सुशासन कायम भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने,
- ६) योग्य, सक्षम, प्रविधिमा निपुणतामा राख्ने स्वउत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,
- ७) गाउँपालिकाभित्र सबै तहका शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने,

- ८) विद्यालय तहको पाठ्यक्रम साथै स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण भई सिर्जनशील सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने,
- ९) सबै बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई सिकाइ अभिवृद्धिमा सहयोग हुने,
- १०) सहज र अपठ्यारो तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चित हुने,
- ११) गाउँपालिकाभरिका विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित, उच्च व्यवस्थापनयुक्त उपयुक्त र बालमैत्री भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने,
- १२) सबै विद्यालयहरूमा सूचना सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकारूलाई प्रविधियुक्त समयानुकूल, गुणस्तरीय बनाउन सहयोग पुग्ने,
- १३) गाउँपालिकाभरिका विद्यालयहरूमा खेलकुद, स्वास्थ्य शिक्षकको प्रबन्ध, ल्याब, लाईब्रेरी लगायतका संरचना स्थापना भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नमा सहयोग पुग्ने,

२.२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनाका मुख्य कार्यसम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य आधारवर्ष २०८१ लाई मानेर निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छ

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय स्तरको आधार वर्ष २०८१	लम्बिनी प्रदेशको आधार वर्ष २०८१	रूपन्देही जिल्लाको आधार वर्ष २०८१	मायादेवी गा.पाको आधार वर्ष २०८१	मायादेवी गा.पाको लक्ष्य		
						२०८३	२०८७	२०९०
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा कुल भर्ना दर	९९.९	१०६.८	१२०.२	१०७.२	१०५	१०२	१००
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा खुद भर्ना दर	७०.६	७२.६	७१.४	५८.०	६८	७८	८८
३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव लिएर कक्षा एकमा भर्ना	७६.९	८४.३	८६.८	८५.८	९०	९५	१००
४	प्रारम्भिक बालविकास तहको लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.८२	०.८१	०.७९	०.७४	०.७०	०.६४	०.६०
५	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीको खुद प्रवेशदर	९५.७	९५.८	९५.७	९५.३	९७.०	९९	१००
६	कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीको कुल प्रवेशदर	११५.९	११९.५	११७.९	११७.९	११५	११०	१०५
७	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ को खुद भर्ना दर	९५.६	९५.५	९५.५	९५.४	९७	९९	१००
८	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ को कुल भर्ना दर	१२४.८	१२८.४	१२८.२	१३१.१	१२५	१२०	११५
९	आधारभूत तह कक्षा १-५ मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९२	०.९१	०.८९	०.८९	०.७९	०.६९	०.५९
१०	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्ना दर	९५.२	९५.१	९५.२	९४.६	९६	९८	१००
११	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को कुल भर्ना दर	१२१.६	१२३.९	१२५.१	१२२.२	११७	११२	१०८
१२	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को टिकाउ दर	८६.३	८६.२	८५.९	८६.२	८८	९०	९२
१३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९३	०.९१	०.८७	०.८५	०.८०	०.७५	०.७०
१४	माध्यमिक तह कक्षा ९ देखि १० को खुद भर्ना दर	७६.५	७५.७	७६.२	७२.३	७५	८०	८५

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय स्तरको आधार वर्ष २०८१	लम्बिनी प्रदेशको आधार वर्ष २०८१	रूपन्देही जिल्लाको आधार वर्ष २०८१	मायादेवी गा.पाको आधार वर्ष २०८१	मायादेवी गा.पाको लक्ष्य		
						२०८३	२०८७	२०९०
१५	माध्यमिक तहको कक्षा ९ देखि १० को कुल भर्ना दर	९८.७	९६.८	१०६.९	८७.२	८५	८२	८०
१६	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९६	०.९७	०.८७	०.८४	०.८०	०.७६	०.७२
१७	माध्यमिक तह कक्षा ११ देखि १२ को खुद भर्ना दर	३७.१	३५.९	३७.८	१६.४	२०	२५	३०
१८	माध्यमिक तहको कक्षा ११ देखि १२ को कुल भर्ना दर	६७.७	६६.०	८२.७	३०.५	३५	४०	४५
१९	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	१.०२	१.०६	०.८४	०.९६	०.९१	०.८६	०.८१
२०	माध्यमिक तह कक्षा ९ देखि १२ को खुद भर्ना दर	५६.८	५५.२	५६.१	४८.४	४९.५	५२	५४
२१	माध्यमिक तहको कक्षा ९ देखि १२ को कुल भर्ना दर	८३.२	८०.९	९४.२	६३.०	६१	५९	५८
२२	माध्यमिक तहको कक्षा ९-१२ मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९९	१.०१	०.८५	०.८६	०.८४	०.८२	०.८०
२३	कक्षा चढ्ने दर १ देखि ५	८३.८	८२.९	७६.०	८५.२	८७	८९	९१
२४	कक्षा चढ्ने दर ६ देखि ८	८८.२	८७.३	८७.०	९१.५	९४	९७	१००
२५	कक्षा चढ्ने दर ९ देखि १०	९३.४	९३.१	८९.९	९६.३	९८	९९	१००
२६	कक्षा चढ्ने दर ११ देखि १२	९१.३	९१.२	९१.१	८९.१	९१	९४	९७
२७	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा १ देखि ५	८.७	९.५	१४.०	८.६	५	४	२
२८	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ६ देखि ८	५.२	६.३	५.१	३.९	३	२	१
२९	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ९ देखि १०	२.२	२.३	३.८	१.२	१	०	०
३०	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ११ देखि १२	०.८	०.५	२.५	०.६	०	०	०
३१	कक्षा छाड्ने दर कक्षा १ देखि ५	३.२	३.३	५.०	२.९	१	०.५	०
३२	कक्षा छाड्ने दर कक्षा ६ देखि ८	२.८	२.९	३.७	२.२	१	०.५	०
३३	कक्षा छाड्ने दर कक्षा ९ देखि १०	१.९	२.१	३.०	१.४	१	०.५	०
३४	कक्षा छाड्ने दर कक्षा ११ देखि १२	०.९	१.०	१.३	१.५	१	०.५	०
३५	नयाँ भर्ना दर कक्षा १ देखि ५	४.३	४.३	४.९	३.३	५	८	१०
३६	नयाँ भर्ना दर कक्षा ६ देखि ८	३.८	३.६	४.३	२.४	५	८	१०
३७	नयाँ भर्ना दर कक्षा ९ देखि १०	२.५	२.५	३.३	१.२	५	८	१०
३८	नयाँ भर्ना दर कक्षा ११ देखि १२	७.८	७.९	७.६	९.४	११	१३	१५

Source: CEHRD Flash report 2081

परिच्छेद ३
शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु

३.१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

३.१.१ परिचय

बालबालिकाको संवेगात्मक, शारीरिक, मानसिक विकास गरी सृजशनील बनाउन तथा बालबालिकाको औपचारिक शिक्षा सुरुवात गर्न प्रारम्भिक बालविकासको निकै महत्व छ । प्रारम्भिक कक्षामा बालबालिका लाई पढाउने भन्दा पनि औपचारिक शिक्षा लिन तयार गर्ने गरिन्छ । बालबालिकाको मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक संस्कार तथा सृजशनील बनाउनका लागि बालमैत्री बिधिबाट बालबालिकालाई सिकाउने गरिन्छ । जस्तै चित्र कोर्ने, खेल खेल्ने, सामाजिक रितिरिवाज तथा जीवन उपयोगी सीपको बिकास गरी कक्षा १ मा भर्ना गर्न बालबालिकालाई तयार गर्ने । विशेष गरी ५ वर्षमुनिका बालबालिकाई लक्षित गरी प्रारम्भिक कक्षामा पठाउने गरिन्छ । अहिले नेपालमा विद्यालयमा आधारित तथा समुदायमा आधारित दुई किसिमका बालविकास केन्द्रहरु संचालन भईरहेका छन । निजी क्षेत्रका विद्यालयले बिभिन्न नाम दिई प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम संचालन गर्दै आईहेको छन ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल शिक्षाकले बालवालिकाको औपचारिक शिक्षा लिन तथा कक्षा १ मा भर्ना गर्न बालवालिकाहरुलाई तयार गरेको विभिन्न तथ्याडक तथा प्रतिवेदन देखाईएको छ । नेपालको निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति तथा सोह्रौ योजनामा चार वर्ष उमेर पुगका बालवालिकाका लागि १ वर्षे प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

देश संघीय संरचनामा गएपश्चात् माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको संचालन र व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । सोही अधिकार अन्तर्गत रहि मायादेवी गाउँपालिकाले माध्यमिक तह सम्मको शिक्षाको संचालन एवं व्यवस्थापन गर्दै आएको छ । जस अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा पनि पर्दछ । ४ वर्ष पूरा गरेका बालबालिकाहरुका लागि १ वर्षको कक्षा संचालन गरी कक्षा १ मा प्रारम्भिक बालविकासको अनुभव सहितको विद्यार्थी भर्ना गर्ने व्यवस्था रहेको छ । सामुदायिक विद्यालय र मदरसातर्फ ३९ वटा र संस्थागततर्फ २८ गरी जम्मा ६७ वटा प्रारम्भिक बालशिक्षा कक्षाहरु संचालनमा रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८१ को फ्लास तथ्यांकको आधारमा खुद भर्नादर जम्मा ५५.५ प्रतिशत मात्र देखिन्छ भने कुल भर्नादर १०७.२ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट के देखिन्छ भने प्रारम्भिक बालविकास उमेर समूहका ४५.५ प्रतिशत बालबालिकाहरु उपयुक्त उमेरमा बालविकासमा भर्ना भएको देखिदैन । संख्यात्मक आधारमा सामुदायिक विद्यालयमा ७००० जना र संस्थागत विद्यालयमा ५८४६ गरी जम्मा १२८४६ जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् । । शैक्षिक सत्र २०८१ को फ्लास तथ्यांकको आधारमा कक्षा १ मा भर्ना हुने विद्यार्थी मध्ये ८५.८ प्रतिशत प्रारम्भिक बालविकास कक्षाको अनुभव सहित भर्ना हुन आउने रहेका छन् ।

यस पालिकामा सामुदायिक बालबिकास तर्फ महिला शिक्षक संख्या ३९ जना रहेकोमा प्रतिशतका आधारमा शत प्रतिशत र शैक्षिक योग्यताको आधारमा सबैजना १२ कक्षा भन्दा माथि अध्ययन पुरा गरेको देखिन्छ ।

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको शिक्षकहरु मध्ये सवैजसो शिक्षकहरु छोटो अवधिको तालिम प्राप्त छन भने सवै शिक्षकहरुलाई पूर्णकालिन तालिम प्रदान गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ । बालविकास शिक्षकहरु शिक्षक छनौट परीक्षामा उत्तीर्ण भइ जाने र बालविकास शिक्षकहरु फेरवदल भइरहने हुनाले पूर्णकालिन तालिम प्रदानमा समेत अस्थिरता रहेको देखिन्छ । अभिभावकको आर्थिक अवस्था कमजोर हुनुका साथै शिक्षित अभिभावकको संख्या न्यून रहेकोले विद्यार्थीको सिकाइ र नियमित उपस्थितिमा समेत समस्या देखिने गरेको छ ।

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा संघीय सरकारको अनुदान शिक्षकको पारिश्रमिकमा खर्च जसमध्ये प्रति बालविकास सहजकर्ताका लागि संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने रकम रु. १०,०००/- छ भने गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट रु. ५०००/- गरि शिक्षकहरुलाई जम्मा पारिश्रमिक रु. १५,०००/- उपलब्ध गराइएको छ । यसलाई हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताका लागि पालिकाले लगानी गर्नुपरेकाले शिक्षाको भौतिक र कक्षाकोठाको सिकाइ व्यवस्थापनमा बजेटको अभाव देखिएको छ ।

सामुदायिक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका भौतिक व्यवस्था

क्र.स.	नाम	छुट्टै कोठाको व्यवस्था		बसाई व्यवस्था			भित्ता सजावट		सिकाई सामग्री व्यवस्था			खेल सामग्री व्यवस्था				
		छ	छैन	खाली भुई	उपयुक्त फर्निचर सहित कार्पेटिङ	कार्पेटिङ मात्र	छ	छैन	राम्रो	ठीकै	हुँदै नभएको	Indoor out door दुवै	Indoorमात्र	out door मात्र	कुनै छैन	
१	भिलरहवा मा.वि	✓		✓			✓				✓	✓				
२	हाजिएनातुल्लाह मा.वि	✓				✓	✓		✓		✓	✓				
३	सेमरी मा.वि	✓			✓		✓			✓						✓
४	तिनाउ मा.वि	✓			✓		✓			✓			✓			
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	✓				✓	✓		✓		✓	✓				
६	नवजागृति आ.वि	✓			✓		✓		✓				✓			
७	जनहित आ.वि		✓		✓		✓		✓							
८	जनचेतना मा.वि	✓				✓	✓			✓			✓			
९	तिलौरी आ.वि		✓			✓	✓			✓						✓
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	✓			✓		✓			✓						✓
११	बसौली आ.वि		✓		✓		✓			✓		✓				
१२	लुकठहवा मा.वि	✓				✓	✓			✓						✓
१३	बरेवा मा.वि	✓			✓		✓			✓						✓
१४	सुण्डी मा.वि	✓				✓	✓			✓		✓				
१५	जनजागृति मा.वि		✓			✓		✓		✓			✓			
१६	गुरुवानीमाई मा.वि	✓			✓		✓			✓		✓				

१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	✓				✓	✓			✓				✓
१८	गैरगट्टी राम दुलारे मिश्र मा.वि	✓			✓		✓		✓			✓		

३.१.३ समस्या र चुनौती

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित, पूर्वाधारयुक्त बनाई बालविकास केन्द्रलाई बालबालिकाको सहज पहुँचमा ल्याई गुणस्तरयुक्त शिक्षा प्रदान गर्नु पर्नेमा सो हुन सकेको छैन। जसमा निम्न प्रकारका समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन्।

१. बालमैत्री, सिकाइ कर्नरसहितको कक्षाकोठाको व्यवस्थापन नहुनु।
२. पूर्ण तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापन हुन नसकेको
३. खुद भर्नादरमा उल्लेख्य सुधार हुन नसक्नु।
४. विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिमा सुधार हुन नसक्नु।
५. अभिभावकलाई बालबालिका प्रति जिम्मेवारी बनाउन नसक्नु।
६. साना बालबालिकाको लागि बालबालिकामैत्री शौचालयको व्यवस्था नहुनु।

३.१.४ लक्ष्य

सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्ने।

३.१.५ उद्देश्य

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु,
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चितता गर्नु।
३. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउनु।

३.१.६ रणनीतिहरू

१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड, नफ्रस र ढाँचाअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
२. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता र तालिम अवधिको पुनरावलोकन गरी योग्य शिक्षकबाट सेवाप्रवाह हुने व्यवस्थागर्ने।
३. प्रत्येक कक्षामा कम्तिमा २० जना बालबालिका बराबर १ जना प्रारम्भिक बालविकास शिक्षक हुने गरी व्यवस्था मिलाउने।
४. विभिन्न कारणले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा प्रवेश गर्नबाट वञ्चित बालबालिकाहरूलाई भर्ना हुने व्यवस्था मिलाउने।
५. कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने।
६. लागत सहभागिता र साझेदारी अभिवृद्धि गर्ने।
७. कार्यक्रमको नक्सांकन, पुनर्वितरण र आवश्यकताअनुसार नयाँ बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने।

३.१.७ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिकबालविकास तथाशिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने।

२. प्रारम्भिक बालविकासमा खुदभर्नादर शतप्रतिशत पुगेको हुने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य:

क्र.सं.	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच पुगेको हुने ।	संख्या	११५०	१२००	१२००	१२००	१२००
२.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर हुने ।	संख्या	११५०	१२००	१२००	१२००	१२००
३.	सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा बालमैत्री बसाई व्यवस्था, न्यूनतम योग्यता र तालिमप्राप्त शिक्षक, बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी र विभिन्न सिकाइ क्षेत्र जस्तै ः भाषा क्षेत्र, गणित क्षेत्र, अभिनय क्षेत्र, सिर्जनात्मक क्षेत्र, स्वावलम्बन सिकाइ क्षेत्र र विज्ञान क्षेत्र सहित बालविकास केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेको हुने ।	संख्या	१०	१०	१०	९	३९
४.	बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने ।	संख्या	९००	१०००	१०००	१०००	१०००

५.	भौगोलिक दुरी रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै टोलमा आधारित, समुदायमा आधारित, तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमूना विकास हुने ।	संख्या	-	१	१	१	१
६.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघ संस्था, धार्मिक संस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुने ।	संख्या	१	२	२	२	२

३.१.८ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य:

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डको प्रवोधिकरण	जना	०	६७	०	०	०	६७	६७	सामुदायिक
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	०	१०	१०	१०	९	३९	३९	सामुदायिक
३	बैकल्पिक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	०	१	२	१	१	५	५	सामुदायिक
४	परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य	संख्या	०	१	१	१	१	१	५	सामुदायिक
५	अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	सामुदायिक
६	सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था	संख्या	५	५	५	४	४	२३	२३	सामुदायिक
७	बालबालिकाको अभिलेखीकरण	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	सामुदायिक

८	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि बैयक्तिक परिवार सेवा योजना	जना	५	५	५	५	५	२५	५०	सामुदायिक
९	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	जना	१२५०	१२७५	१३००	१३००	१३००	६४२५	१२८५०	सामुदायिक
१०	पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण	जना	३९	०	०	३९	०	३९	३९	सामुदायिक
११	पूर्वाधार : सिकाइ केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन	केन्द्र संख्या	८	८	८	८	७	३९	३९	सामुदायिक
१२	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास	संख्या	२०	१९	०	०	०	३९	३९	सामुदायिक
१३	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	संख्या	११२३	१२००	१३००	१३००	१३००	६३२३	१२६४६	सामुदायिक
१४	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	केन्द्र संख्या	२	३	५	५	५	२०	३९	सामुदायिक
१५	अभिभावक शिक्षा	जना	९००	१०००	११००	११००	११००	५३००	१०६००	सामुदायिक
१६	शिक्षक पेसागत विकास	जना	०	३९	०	३९	०	३९	३९	सामुदायिक
१७	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरुको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि									निरन्तर
१९	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	जना	०	१०	३	३	३	१९	३९	सामुदायिक
२०	सहजकर्ता प्रोत्साहन र पुरस्कार	जना	३	३	३	३	३	१५	३५	सामुदायिक

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

शिक्षा मानव जीवन, जगत र विकासको लागि अपरिहार्य हुन्छ । राज्य सञ्चालनमा विश्वका प्राय सबै देशले शिक्षालाई मूल प्राथमिकतामा राख्ने गरेको पाइन्छ । शिक्षा प्राप्त गर्ने नागरिकको नैसर्गिक अधिकार हो । शिक्षालाई शासन, विकास र सेवा प्रवाहको पूर्वाधारको रूपमा लिन सकिन्छ । नागरिकको सर्वाङ्गिण विकासको आधारनै शिक्षा हो । शिक्षा कुनैपनि देशको राष्ट्रिय पुँजी हो जसले भविष्यमा राष्ट्रिय उत्पादन र उत्पादकत्वलाई सुदृढ गर्दछ । शिक्षाले सक्षम, सवल, सभ्य, समावेशी, समन्यायिक जनशक्ति उत्पादनमा सघाउछ । शिक्षामा गरेको लगानी राष्ट्रिय पुँजी निर्माण हो । त्यस्तो पुँजी परिचालनले "समृद्ध नेपाल, सुखि नेपाली " को दीर्घकालिन सोचलाई व्यवहारिक जीवनमा सावित गर्न सक्छ । शिक्षाका उल्लेखित मार्गदर्शन पुरा गर्ने आधार आधारभूत शिक्षाको कुशल सफल मितव्ययी समावेश र समन्यायिक व्यवस्थापन हो । शिक्षाको आधारनै आधारभूत शिक्षा हो । आधारभूत शिक्षाको समुचित व्यवस्थापनको लागि राज्य संयत्रवाट तयार गरिएका संवैधानिक व्यवस्था मार्गदर्शन नीतिगत तथा कानुनि व्यवस्था शिक्षा सम्वन्धि योजना कार्यक्रम आयोजनाहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ । नागरिकको शिक्षालाई सुनिश्चित गर्न नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३१ मा आधारभूत शिक्षा निःशुल्क तथा अनिवार्य प्रदान गर्ने मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न तपसिल बमोजिमका नीतिगत तथा कानुनि व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ खण्ड ८ मा आधारभूत शिक्षा तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धि व्यवस्था स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र राखिएको छ । संविधानको अनुसूचि ९ मा साझा अधिकारको दोस्रो बुँदामा शिक्षा सम्बन्धि अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । शिक्षा ऐन २०२८ शंशोधन सहित शिक्षा नियमावलि शंशोधन सहित २०५९ शिक्षक सेवा आयोगको नियमावली शंशोधन सहित २०५७ को व्यवस्था गरिएको छ । स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७५ को परिच्छेद ३ को दफा ११ मा शिक्षा सम्बन्धि अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । दीगो विकासको चौथो लक्ष्यको रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा रहेको छ । सन् २०३० सम्म सबै बालबालिकाहरूलाई सान्दर्भिक साथै सिकाइका सकारात्मक असरहरू प्राप्त हुनसकुन भन्ने उद्देश्यले उनीहरूका निम्ति निःशुल्क, न्यायोचित तथा गुणात्मक आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चितता गर्ने । दीगो विकासका लक्ष्य हासिल गरी वि.सं. २०८७ सम्ममा नेपाललाई मध्यम आयस्तर भएको राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य रहेको, वि.सं. २१०० सम्ममा समुन्नत राष्ट्रको स्तरमा पुऱ्याउने लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ । SESP 2079-2088 मा आधारभूत शिक्षा निम्न तरिकाले उल्लेख गरिएको छः

सबै बालबालिकाका लागि निःशुल्क र अनिवार्य आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, शिक्षक प्रशिक्षण, पाठ्यक्रम र शैक्षिक सामग्री सुधार गर्ने, विद्यालय भवन, शौचालय, पुस्तकालय र खेलकुद सामग्रीको सुधार गर्ने, विशेष ध्यान दलित, आदिवासी र असुरक्षित समूहका बालबालिकामा लगाउने, डिजिटल शिक्षा र प्रविधिको उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने, उचित शिक्षक नियुक्ति, प्रशिक्षण र व्यवस्थापन गर्ने गरि आधारभूत शिक्षा सुधारमा केन्द्रित छ र समावेशी, गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य शिक्षा प्रदान गर्न लक्षित छ । चालु १६ औं पञ्चवर्षिय योजनाले सबै बालबालिकालाई निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र विशेष ध्यान दलित, आदिवासी, अपाङ्गता भएका र अन्य असुरक्षित समूहका बालबालिकामा दिने योजना बनाइएको छ । शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न शिक्षकहरूको प्रशिक्षण, पाठ्यक्रम र शैक्षिक सामग्रीमा सुधार गर्ने कार्यसमेत योजनामा समावेश छ । विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सुधार गर्ने, जस्तै विद्यालय भवन, शौचालय र खेलकुद सामग्रीहरूको व्यवस्था गर्ने पहल गरिएको छ । प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्दै डिजिटल शिक्षा उपलब्धता विस्तार गर्ने र शिक्षक व्यवस्थापन र प्रोत्साहनमा सुधार गर्ने उपायहरू अपनाउने योजना छ । अन्तमा, शिक्षा प्रणालीमा पारदर्शिता र निगरानी बढाउँदै बजेटको उचित वितरण र प्रयोग सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुऱ्याउन यस गाउँपालिकामा भएका तथ्यगत तथ्याङ्क निम्न अनुसार रहेको छ :

क्र.सं.	सूचक	हालको अवस्था
१	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ को खुद भर्ना दर	९५.४
२	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ५ को कुल भर्ना दर	१३१.१
३	आधारभूत तह कक्षा १-५ मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.८९
४	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्ना दर	९४.६
५	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को कुल भर्ना दर	१२२.२
६	आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ को टिकाउ दर	८६.२
७	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.८५
८	कक्षा चढ्ने दर १ देखि ५	८५.२
९	कक्षा चढ्ने दर ६ देखि ८	९१.५
१०	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा १ देखि ५	८.६
११	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ६ देखि ८	३.९
१२	कक्षा छाड्ने दर कक्षा १ देखि ५	२.९
१३	नयाँ भर्ना दर कक्षा १ देखि ५	३.३
१४	नयाँ भर्ना दर कक्षा ६ देखि ८	२.४

स्थानीय तहको आधारभूत तहमा सेवा प्रवाहको अवस्था:

वडा नं	सामुदायिक			मदरसा			संस्थागत		
	आधारभूत	कक्षा १-५	कक्षा १-८	आधारभूत	कक्षा १-५	कक्षा १-८	आधारभूत	कक्षा १-५	कक्षा १-८
१	२	०	२	१	१	०	३	२	१
२	२	१	१	१	१	०	२	२	०
३	१	१	०	२	२	०	४	२	२
४	०	०	०	२	२	०	३	२	१
५	२	२	०	३	३	०	२	२	०
६.	१	१	०	०	०	०	२	१	१
७.	०	०	०	०	०	०	२	०	२
८.	१	०	१	०	०	०	१	१	०
जम्मा	०९	०५	०४	९	९	०	१९	१२	७

आधारभूत तहगत शिक्षक दरवन्दी विवरण सामुदायिक तर्फ

क्र.सं	तह	अस्थायी	स्थायी	राहत	कुल जम्मा
२	प्राथमिक				
३	निम्नमाध्यमिक				
	कुल जम्मा				

शैक्षिक वर्ष २०८१ को आधारभूत तहमा जम्मा विद्यार्थी संख्या

कक्षा	दलित		जनजाति		अन्य		अपाङ्गता	
	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र
१	१३५	१७२	२४१	२४८	३७९	५४४	१	३
२	३०७	१११	२३२	२३५	३२०	३६१	०	०
३	१२७	१३९	२३३	२३४	२७४	३७४	०	०
४	१२८	१४०	२६७	२२५	२७४	३६४	०	१
५	१०९	१२२	२४६	२२९	२८७	४००	०	४
६	१०३	१३७	२२३	१९५	२०१	३५२	०	१
७	१०१	८८	२०३	१९६	२३७	३३४	०	१
८	८८	१०१	१६१	१३४	२०५	३५६	१	१
जम्मा	१०९८	१००८	१८०६	१६९६	२१७७	३०८५	२	११

२०८० सालको परीक्षाको नतिजा बमोजिम सामुदायिक विद्यालयको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि
कक्षा १-३

कक्षा	नेपाली			अंग्रेजी			गणित			हाम्रो सेरोफेरो		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	२.५	२.४	२.४	२.५	२.४	२.४	२.५	२.४	२.४	२.४	२.३	२.४
२	२.५	२.५	२.५	२.५	२.५	२.५	२.४	२.५	२.५	२.४	२.४	२.४
३	२.५	२.३	२.४	२.६	२.४	२.५	२.४	२.३	२.३	२.५	२.४	२.४
औषत सिकाइ उपलब्धी	२.५	२.४	२.५	२.५	२.४	२.५	२.४	२.४	२.४	२.४	२.४	२.४

कक्षा ४-५

कक्षा	नेपाली			अंग्रजी			गणित			विज्ञान तथा प्रविधि			सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
४	२.७	२.७	२.७	२.७	२.६	२.६	२.६	२.६	२.६	२.७	२.६	२.६	२.७	२.६	२.६
५	२.७	२.६	२.७	२.५	२.५	२.५	२.५	२.५	२.५	२.६	२.५	२.६	२.६	२.५	२.६
औषत सिकाइ उपलब्धी	२.७	२.७	२.७	२.६	२.६	२.६	२.६	२.५	२.६	२.६	२.६	२.६	२.६	२.६	२.६

कक्षा ६-८

कक्षा	नेपाली			अंग्रजी			गणित			विज्ञान तथा प्रविधि			सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
६	२.८२	२.५९	२.७	२.८४	२.६५	२.७४	२.७७	२.६२	२.७	२.८४	२.६४	२.७४	२.८९	२.६३	२.७२
७	२.५१	२.५४	२.५२	२.५६	२.५८	२.५७	२.५१	२.५७	२.५४	२.५४	२.५६	२.५५	२.५४	२.५६	२.५५
८	२.८३	२.८४	२.८३	२.७८	२.८४	२.८१	२.६६	२.७	२.६८	२.८५	२.८८	२.८६	२.७५	२.८३	२.७९
औषत सिकाइ उपलब्धी	२.७२	२.६६	२.६८	२.७३	२.६९	२.७१	२.६५	२.६३	२.६४	२.७४	२.६९	२.७२	२.७	२.६७	२.६९

यस गाउँपालिकामा ३७ वटा विद्यालयहरू आधारभूत तह सञ्चालित छन् । जसमा १९ वटा संस्थागत विद्यालय रहेको छ । कक्षा १ देखि ८ सम्म सामुदायिक विद्यालयमा शैक्षिक सत्र २०८१ मा कूल विद्यार्थी १०८७० जना अध्ययनरत छन् भने कक्षा १-५ मा ७७८७ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन् ।

यस तहको शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थाले असमानता रहेको । दलित छात्राहरूको अति गरिबी विद्यालयको पहुँच पुऱ्याउन कठिन छ । विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री र सुरक्षित बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित पार्ने पोषण स्वास्थ्य सरसफाइ दिवा खाजा जस्ता सेवालाई सुधार गर्नुपर्ने छ । पेशागत रुपमा सक्षम योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता, विद्यालय नेतृत्व र व्यवस्थापनमा भएको समस्याले पनि आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर व्यवस्थापनमा असर परेको देखिन्छ । यस तहमा विद्यालय छाड्ने, कक्षा दोहोऱ्याउने, उच्च दरका कारण तह पूरा गर्ने दरमा अपेक्षित सुधार नहुँदा यस तहको आन्तरिक सक्षमतामा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस तहमा प्रारम्भिक कक्षाको पढाइ तथा गणितीय सिपको सिकाइ स्तर न्युन छ । कोभिड महामारीको कारणले क्षती भएको शिक्षण सिकाइ उपलब्धिले थप समस्या सिर्जना भएको छ । प्रकोप सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिमा पनि सिकाइ निरन्तर हुन सकेको छैन । पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने कार्यमा सुधारको आवश्यकता छ । सिकाइ स्तर सुधारमा शिक्षकको पेशागत विकास, अनुगमन सुपरीवेक्षण व्यवस्थित गर्नु आवश्यक छ । सिकाइप्रति विद्यार्थी जवाफदेही भई विद्यालयमा आवश्यक न्युनतम सिकाइ पूर्वाधार र वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । केन्द्र प्रदेश र स्थानीय तहका कार्यक्षेत्र तथा कार्य प्रक्रिया र उत्तरदायित्व सम्बन्धमा थप स्पष्टताका लागि थप कानुनी प्रबन्ध आवश्यक छ । त्यसै गरी प्र.अ.मा शैक्षिक नेतृत्व, व्यवस्थापन सीप शिक्षकको तथा कर्मचारीमा उत्प्रेरणा तथा वृत्ति विकास तालिमको सिकाइ कक्षाकोठामा रुपान्तरण, अनुगमन

सुपरीवेक्षण र क्षमता विकासमा सुधार गर्न आवश्यक छ । विद्यालयको गुणस्तरमा अभिभावकहरूको सहभागिता बढाई वि.व्य.स. र शि.अ.सङ्घको विकासमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

माथि गरिएको विश्लेषणका आधारमा आधारभूत शिक्षामा निम्नलिखित चुनौतीहरू देखिएका छन् :

१. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
३. आधारभूत तहमा सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने,
४. आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने,
५. सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार तथा शिक्षकको दक्षतामा वृद्धि गरी सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्ने,
६. विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन र वैकल्पिक प्रबन्धसमेत गरी पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
७. आवश्यक शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य विद्यालय जनशक्ति (शिक्षक तथा प्रअ तथा कर्मचारीसमेत) व्यवस्थापन गर्ने,
८. पोषण, स्वास्थ्य, दिवा खाजालगायत विद्यार्थी सहायता प्रणालीको उचित व्यवस्था गर्ने,
९. विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउने,
१०. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने,
११. शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई प्रविधिको पहुँच वृद्धि गर्ने,
१२. विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने,
१३. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्ने र आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी विश्वसनीय र बैध बनाउने,
१४. शिक्षकको वृत्ति विकासलाई व्यवस्थित बनाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाउने

३.२.३ उद्देश्य

यस योजनाको अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यक्रमको समग्र उद्देश्य आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु रहेको छ । यस योजनाले आधारभूत शिक्षासम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्य राखेको छ:

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पुरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
४. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
५. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील (Resilient) र जवाफदेही बनाउनु,
६. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र अन्तरसम्बन्धित विषयबस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.२.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. संघीय मापदण्डअनुसार स्थानीय तहले आवश्यक समन्वय गरी विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने ।
२. स्थानीय सरकारले अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न स्थानीय तहले थप आवश्यक कानून तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउने ।
३. स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र विद्यालय बहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरणसङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था (वैकल्पिक अनौपचारिक खुला परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम आवासीय सुविधा आदि) मिलाउने ।
४. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गरिने ।
५. सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरिने ।
६. न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउन स्थानीय तहले संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने ।
७. कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणको व्यवस्था र तालिम, तयारी, प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
८. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकहरूको क्षमता विकास, उत्प्रेरणा र व्यवस्थापन तथा सूचना सञ्चार प्रविधिसँग परिचित गराई शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
९. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण गर्ने ।
१०. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्न स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा सङ्घसंस्थाको सहकार्यमा स्थानीय तहले विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
११. विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराइने ।
१२. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्न तीनै तहका सरकारले सहकार्य गर्नेछन् र विद्यालयले दिवाखाजा व्यवस्थापन गर्ने ।
१३. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
१४. स्थानीय तहले आवश्यक सहकार्य गरी विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
१५. विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोग गरी सहज र उपयोगी बनाउने कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा विस्तार गर्ने ।

३.२.५ , प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने छ ।

ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
१	सबै बालबालिका आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी हुने ।	संख्या	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि	आधारभूत शिक्षा उमेरका सबै बालबालि

			का	का	का	का	का	का
२	सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पूरा हुने	विद्यालय	५	५	३	२	२	१८
३	न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने ।	विद्यालय	१४	४	१८	१८	१८	१८
४	आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।	संख्या	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका	आधारभूत शिक्षाका सबै बालबालिका
५	आधारभूत शिक्षाको भर्ना सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक समता सूचकमा सुधार हुने ।	विद्यालय	१	५	३	२	२	१८

६	विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायत का परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने	विद्यालय	-	-	-	-	-	१८
७	विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइलाई सहयोग हुने	विद्यालय	२	५	३	२	२	१८
८	शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने	विद्यालय	-	९	१८	१८	१८	१८

३.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	-	१	-	१	३	३	
२	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	३५	
३	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	जना	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	भर्ना अभियानबाट

४	प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूका लागि पठन सामग्री व्यवस्था	विद्यालय	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	
५	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण सम्बन्धि शिक्षक तालिम	जना	-	९०	९०	९०	९०	३६०	३६०	विषयगत शिक्षक
६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	विद्यालय	-	२	२	२	२	८	१०	
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
८	शिक्षक क्षमता विकास	जना	-	-	३९	-	३९	११७	११७	
९	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	-	६	६	६	-	१८	१८	
१०	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	जना	-	३९	-	३९	-	७८	७८	
११	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	पटक	१	१	१	१	१	५	५	
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यालय	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	
१३	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	जना	५	५	५	५	५	२५	२५	
१४	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१५	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	पटक	५	५	५	५	८	२८	२८	
१६	विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेशनरीका लागि छात्रवृत्ति	जना	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	१०००	
१७	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	विद्यालय	२	३	५	५	३	१८	१८	
१८	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

१९	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	विद्यालय	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८	
२१	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	जना	-	३६	-	३६	-	३६	१८०	
२२	अभिभावक अभिमुखिकरण र सहभागिता	जना	१००	१००	२००	२००	२००	८००	१०००	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत तह र माध्यमिक तह गरी विभाजन गरेको छ। यसले कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा हुने गरी पाठ्यक्रम तयार गरेको छ। माध्यमिक तहको शिक्षाको कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ। नेपालको संविधानले माध्यमिक विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच निःशुल्क हुने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ। विज्ञान प्रविधि तथा नवपर्वतन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान प्रविधि तथा सीपका बारेमा अध्ययन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशील अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ।

वर्तमान व्यवस्था अनुसार माध्यमिक तहमा साधरण र प्राविधिक गरी २ धारमा शिक्षालाई व्यवस्थापन गरेको छ। कक्षा ११ र १२ मा एकलपथीय पाठ्यक्रम लागु गरिएको छ। प्राविधिक धारका विद्यालयहरू कक्षा ९ देखि सञ्चालन हुने नीतिगत व्यवस्था छ। संविधानले प्रदत्त गरेका शिक्षाका अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहले शैक्षिक नीति तथा योजना निर्माण गर्न अपरिहार्य भएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

मायादेवी गाउँपालिकाभित्र ४ वर्षदेखि १६ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरू जम्मा १५८३८ रहेका छन्। आधारभूत तह(१-८)मा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका १०८४४ छन् भने माध्यमिक तहमा ४९९४ रहेका छन्। यस गाउँपालिकाभित्र जम्मा ५७ वटा विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यी मध्ये २० वटा सामुदायिक विद्यालय, २८ वटा संस्थागत तथा ९ वटा मदरसा रहेका छन्। उच्च शिक्षा तर्फ एउटा पनि क्याम्पस सञ्चालनमा रहेको छैन। सामुदायिक विद्यालय तर्फ बालविकास केन्द्र ३९ आधारभूत तह १-५ संचालित ५, आधारभूत तह १-८ संचालित ४ माध्यमिक १-१० संचालित ८ र माध्यमिक तह १-१२ संचालित ३ विद्यालयहरू रहेका छन्। संस्थागत विद्यालय तर्फ बालविकास कन्द्र २८ आधारभूत तह १-५ संचालित १२, आधारभूत तह १-८ संचालित ७ माध्यमिक १-१० संचालित ९ विद्यालयहरू रहेका छन्। प्राविधिक धार तर्फ एक विद्यालय रहेको छ।

मायादेवी गाउँपालिकाका १३ देखि १६ वर्ष उमेर समूहका लगभग सबै बालबालिका विद्यालयमा रहेको तर केही विद्यार्थी माथिल्लो कक्षा (कक्षा ९-१०) मा पुगेर विद्यालय छोड्ने गरेको पाइएको छ। विपन्न समुदायका बालबालिका ज्याला मजदुरी र घरायसी कामका कारण विद्यालय भर्ना भए पनि अनियमित हुने गरेका छन। बालविवाह, आर्थिक विपन्नताका कारण छात्राहरू कक्षा ८ पछि विद्यालय छाड्ने गरेको अवस्था छ। विद्यालयको थप कक्षा अनुमति दिदा शिक्षक अभाव हुने भएकाले मा.वि थप गर्दा मौजुदा भौतिक संरचना

को आधारमा दरबन्दी सहितको अनुमति मात्र दिनुपर्ने देखिन्छ । पालिकामा भएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय (९ देखि १२ कक्षा) ३ वटा मात्र भएकाले सबै बालबालिकाको पहुँचको शुनिश्चितता हुन सकेको छैन । माध्यमिक तहमा कक्षा १२ सम्मको पाठ्यपुस्तक पालिका मार्फत निःशुल्क रुपमा उपलब्ध गराईएको छ । पालिकामा विद्यार्थी संख्या, संचालित कक्षा र विषयगतरुपमा पर्याप्त शिक्षक नभएकाले निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा उपलब्ध गराउन नसकिएको अवस्था छ । माध्यमिक तह को सिकाई उपलब्धि .....प्रतिशत रहेको छ । माध्यमिक विद्यालयहरू सबैमा विज्ञान प्रयोगशालाको अवस्था सुधार गर्नुपर्ने रहेको छ । सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले सूचना प्रविधि सहयोग (कम्प्युटर तथा इन्टरनेट) सुविधा प्राप्त गरेको अवस्था छ । सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा पुस्तकालय व्यवस्थापन र प्रयोगमा रहेका छन । सरकारको शसर्त अनुदान मार्फत सबै बालिकाहरूका लागि सेनेटरी प्याड निःशुल्क उपलब्ध गराईएको छ । विशेष शिक्षाको पठनपाठनका लागि पालिकामा विशेष विद्यालय नभएका कारणले अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालागि विशेष शिक्षाको अवसर प्राप्त छैन ।

माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुऱ्याउन यस गाउँपालिकामा भएका तथ्यगत तथ्याङ्क निम्न अनुसार रहेको छ ।

क्र.सं.	सूचक	नतिजा
१	माध्यमिक तह कक्षा ९ देखि १० को खुद भर्ना दर	७२.३
२	माध्यमिक तहको कक्षा ९ देखि १० को कुल भर्ना दर	८७.२
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.८४
४	माध्यमिक तह कक्षा ११ देखि १२ को खुद भर्ना दर	१६.४
५	माध्यमिक तहको कक्षा ११ देखि १२ को कुल भर्ना दर	३०.५
६	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	०.९६
७	माध्यमिक तह कक्षा ९ देखि १२ को खुद भर्ना दर	४८.४
८	माध्यमिक तहको कक्षा ९ देखि १२ को कुल भर्ना दर	६३.०
९	माध्यमिक तहको कक्षा ९-१२ मा कुल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.८६
१०	कक्षा चढ्ने दर ९ देखि १०	९६.३
११	कक्षा चढ्ने दर ११ देखि १२	८९.१
१२	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ९ देखि १०	१.२
१३	कक्षा दोहोर्याउने दर कक्षा ११ देखि १२	०.६
१४	कक्षा छाड्ने दर कक्षा ९ देखि १०	१.४
१५	कक्षा छाड्ने दर कक्षा ११ देखि १२	१.५
१६	नयाँ भर्ना दर कक्षा ९ देखि १०	१.२
१७	नयाँ भर्ना दर कक्षा ११ देखि १२	९.४

स्थानीय तहको माध्यमिक तहमा सेवा प्रवाहको अवस्था:

सामुदायिक			संस्थागत	
वडा नं	कक्षा ९-१०	कक्षा ९-११	कक्षा ९-१०	कक्षा ९-११
१	१	०	०	०
२	१	०	०	०
३	०	१	०	०
४	१	१	२	०
५	२	१	१	०
६.	१	०	३	०
७.	२	०	१	०
८.	०	०	२	०
जम्मा	८	३	९	०

शैक्षिक वर्ष २०८१ को माध्यमिक तहमा जम्मा विद्यार्थी संख्या

कक्षा	दलित		जनजाति		अन्य		अपाङ्गता	
	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र
९	६२	८१	१६१	१३२	१६५	१७५	०	१
१०	७५	८२	१८१	१२६	१६५	२९६	०	२
११	१०	१७	२६	१४	३१	५३	०	०
१२	६	११	१०	५	७३	९४	०	०
जम्मा	१५३	१९१	३७८	२७७	४३४	६१८	०	३

३.३.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्य राखेको छ:

१. माध्यमिक तहमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु |
२. माध्यमिक तहको विषयगत सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु |
३. माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु |
४. खुद भर्नादर बढाउनु |
५. विद्यालयलाई वालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ,
६. विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ,
७. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप समय सपेक्ष बनाउदै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु ,

८. आपतकालीन अवस्थामा समेत शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिन सकिने अवस्था निर्माण गर्नु
९. माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको दरबन्दी व्यवस्था र वृत्ति विकास जोड दिनु
१०. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयको स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्नु
११. आवसीय विद्यालयका साथै यातायातको सुविधा विस्तार गर्नु
१२. आवश्यकतानुसार प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको स्थापना र व्यवस्थापन गर्नु
१३. विद्यार्थीहरूलाई भूकम्प, बाढी पहिरो, आगो लागी जस्ता प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, दुर्घटना इत्यादि विपदा सुरक्षित हुँदै एक अर्कामा सहयोगी भावनाको विकास गर्नु |
१४. विद्यार्थीहरूमा पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु |

३.३.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. विद्यालयहरूको वास्तविक अवस्था र नक्साङ्कन गरी सबै वालवालिकको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयको पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने |
२. अति गरिब र समावेशीता आधारमा समायानुकूल छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने |
३. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चित गरिने छ |
४. संघीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी माध्यमिक विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने |
५. संघीय र प्रादेशिक सरकारसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गरी शिक्षकहरूलाई पेशागत र पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गर्ने |
६. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको विस्तार गरी शिक्षणलाई सहयोग गर्ने |
७. सिकाइ उपलब्धि कम भएका विद्यार्थी पहिचान गरी अतिरिक्त कक्षा सञ्चालन गर्ने |
८. जीवनपयोगी सिकाइसँग जोडेर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्थापन गर्ने |
९. गरेर सिक्ने (learning by doing) को मान्यतालाई प्रयोगमा ल्याइने |
१०. सूचना प्रविधिको अधिकतम उपयोग गर्दै स्टिम (STEM) को अवधारणा अनुसार शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने |
११. गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयहरूलाई दैनिक जीवनसँग जोडेर विद्यार्थी, अभिभावक र शिक्षकमा सहज अनुभूति हुने गरी वातावरण तयार गर्ने |
१२. विद्यालय व्यवस्थापन र प्रशासनिक कार्य चुस्त दुरूस्त राख्न यातायातका साधनको व्यवस्था गर्ने |
१३. छुट्टै प्रशासनिक नेतृत्वमा थप सुविधा सहित विद्यालयको दैनिक कामकाज सञ्चालनमा जोड दिने |
१४. विद्यालयमा सुरक्षा गार्डको व्यवस्थापनमा जोड दिइने छ |
१५. शिक्षकको निरन्तर अध्यावधिक हुन अभिप्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरी दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने |
१६. संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा विद्यालय कर्मचारीको दरबन्दी सिर्जना गर्ने |
१७. विद्यार्थीको अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलाप (संगीत, नृत्य, गायन, खेलकुद आदि) को स्तरन्नोति गर्न शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने |
१८. सुविधासम्पन्न वालमैत्री भौतिक संरचना र कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गर्ने |
१९. घेरावार, स्वच्छ खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान र हरित विद्यालय व्यवस्थापनमा जोड दिने |
२०. विद्यालय अनुगमन, कक्षा अवलोकन, सुपरीवेक्षण र शिक्षक सहायता जस्ता कार्यलाई प्रभाकारी बनाइने |
२१. विद्यालय सुधार योजना, शैक्षणिक योजना, वार्षिक कार्यतालिका निर्माण र प्रयोग जस्ता विषयमा क्षमता अभिवृद्धि गरी शिक्षकको कार्यसम्पादन, कार्य प्रभावकारिता र जवाफदेहितामा वृद्धि गरिने |
२२. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना, गणित, अङ्ग्रेजी लगायत अन्य विषयका शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था र प्रयोगमा वृद्धि गर्ने |

२३. हाल सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक धारका विद्यालयहरूको उचित व्यवस्थापन गर्दै आवश्यकताका आधारमा स्थान अनुसार थप विद्यालय स्थापनामा जोड दिने |
२४. आपतकालीन परिस्थितिमा शिक्षण कार्य सञ्चालनका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको क्षमताको विकास गर्ने |
२५. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद व्यवस्थापनमा विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई पूर्व तयारी भई विपदमा सहयोगका लागि तयारी हुन जोड दिने |
२६. विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षणका साथै जड्क फुड (पत्रु खाना) को प्रयोगलाई निषेध गरी स्थानीय अर्गानिक खाद्य पदार्थको प्रयोग गरी विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा गुणात्मक सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गर्ने |

३.३.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुने |

ख) नतिजा तथा परिमाणमात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
१	सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दर वृद्धि हुने,	बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिका
२	सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषय शिक्षकको व्यवस्था भएको हुने,	विद्यालय	८	११	११	११	११	११
३	माध्यमिक विद्यालय तह पार गर्ने विद्यार्थीहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि पूरा गरेको हुने,	विद्यालय	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका	माध्यमिक शिक्षाका सबै बालबालिका
४	माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षाको	विद्यालय	११	११	११	११	११	११

क्र.सं	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
	सुनिश्चितता हुने,							
५	विद्यालयहरू बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित हुने	विद्यालय	११	११	११	११	११	११
६	विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायत अन्य प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने,	विद्यालय	११	११	११	११	११	११
७	कम्तीमा एउटा माध्यमिक विद्यालय आवासीय विद्यालयको रूपमा स्थापना हुने,	-	-	-	१	-	-	१
८	शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता तथा वृत्ति विकास भइ पेशा प्रति उत्प्रेरित हुने,	जना	२५	२५	३०	३०	३०	१४०
९	शिक्षक र विद्यार्थी सिकाइप्रति अभिप्रेरित भइ शैक्षिक समाग्री निर्माण र प्रयोगमा क्रियाशील रहने	विद्यालय	११	११	११	११	११	११
१०	सबै माध्यमिक विद्यालयका एक	विद्यालय	-	-	-	-	-	११

क्र.सं.	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
	शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था भएको हुने,							
१२	सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक जना स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था भएको हुने,	विद्यालय	-	२	३	४	२	११

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाका लागि आवश्यक कानून, कार्यविधि र निर्देशिका तयारी	संख्या	-	-	-	१	-	१	१	
२	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक		१	१	१	१	४	४	
४	मापदण्डअनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	आवश्यकता अनुसार खुला तथा दूर शिक्षा लगायतका बैकल्पिक प्रबन्ध	पटक	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	
७	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	विद्यालय	२	१	२	२	२	९	११	
८	विद्यार्थीको सिकाइ	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

	उपलब्धि परीक्षण									
९	शिक्षक क्षमता विकास	संख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	
१०	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	संख्या	-	२	५	४	-	११	११	
११	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१२	शिक्षक सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	पटक			१			१	१	
१३	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१४	अपाङ्गताभएका विद्यार्थी लाई सहयोग	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	
१५	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक, ड्रेस तथा स्टेशनरी, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति र सिकाइ सामग्री व्यवस्था	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१६	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१७	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१९	विव्यस, शिअसं का पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	जना	-	२२	-	२२	-	४४	८८	
२०	अभिभावक अभिमुखिकरण र सहभागिता	जना	-	१००	२००	२००	२००	७००	१३००	
२१	लक्षित बालबालिकाहरूका लागि आवाशीय प्रबन्ध	विद्यालय	-	-	१	-	-	१	१	
२२	भौतिक संरचना नियमित मर्मत र सम्भार अनुदान	विद्यालय	२	५	३	-	१	११	११	
२३	एक शिक्षक एक ल्यापटको व्यवस्था अनुदान	शिक्षक	-	१५	१५	१५	१५	६०	१३५	

२४	माध्यमिक तहमा भर्ना र टिकाउ वृद्धि गर्न आकर्षक छात्रवृत्तिको व्यवस्था	संख्या	-	२५	२५	२५	२५	१००	२२५	
२५	विद्यालयमा स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था	विद्यालय	-	२	२	३	४	११	११	
२६	विद्यालय सुपरीवेक्षण र शिक्षक सहायता	पटक	६	६	६	६	६	३६	७२	
२७	सिकाइ सामाग्री निर्माण कार्यशाला	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२८	विपद व्यवस्थापनमा वालक्लव जु रे स र स्काउटको प्रयोग	विद्यालय	११	११	११	११	११	११	११	
२९	विपद व्यवस्थापनको लागि क्षमता अभिवृद्धि पूर्व तयारी	पटक	-	१	१	१	१	४	५	
३०	शिक्षणमा स्टिमको (STEM) प्रयोग	सङ्ख्या	-	-	-	७	-	७	१४	
३२	स्वास्थ्य परीक्षण , स्वास्थ्य सचेतना	विद्यालय	-	१	२	१	१	५	११	

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

३.४.१ परिचय

कामसँग शिक्षालाई जोड्नु र दक्ष जनशक्तिलाई राष्ट्र निर्माणमा प्रयोग गर्न प्राविधिक शिक्षा आवश्यक छ । शिक्षाले विकासलाई निकास दिन सक्नुपर्छ । त्यस्तो परिकल्पना प्राविधिक शिक्षाबाट मात्र सम्भव छ । प्राविधिक शिक्षालाई स्थापना नगरी गरिने शिक्षाबाट केलब शिक्षित बेरोजगार मात्र उत्पादन हुन्छन् । हाम्रो शिक्षा प्रणालीलाई संरचना रुपमा बदल्न र शिक्षाबाट जीवन यापनामा सहयोग पुऱ्याउन प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको महत्व झन् बढेको पाइन्छ । हाम्रो गाउँपालिकालाई समृद्ध गाउँपालिका बनाउन गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत साधनलाई अधिकतम् उपयोग गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न अपरिहार्य हुन्छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीप विकास गरी गा.पा.मा हरेक प्राविधिक क्षेत्रमा सु-निश्चित हुने जनशक्ति उत्पादन हुन सकेमा गा.पा. समृद्ध बन्ने कुरामा कुनै दुई मत रहन्न ।

शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगार र रोजगारलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न सकिन्छ भने राज्यलाई शैक्षिक बेरोजगार भीड थेग्न थप चुनौति हुने देखिन्छ । नेपालमा सीप र व्यवसायको विकास, हस्तकला, मूर्तिकला र वास्तुकलाको वस्तुहरूको उत्पादन लिच्छवीकालदेखि नै भएको पाइन्छ । औपचारिक रुपमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं. १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय (हालको पुलचोक इन्जिनियरिङ कलेज) बाट भएको हो । सघन रुपमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गर्न वि.सं. २०६८/०६९ देखि भएको हो । हाल नेपाल सरकार शिक्षा विभाग र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गर्न वि.सं. २०६८/०६९ देखि भएको हो । हाल नेपाल सरकार शिक्षा विभाग र प्राविधिक तथा व्यवसायिक तालिम परिषद् (CTEVT) ले प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारका विद्यालयहरू सञ्चालन गरिहेका छन् । नेपाल सरकारको एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालय नीति समेत रहेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

लुम्बिनी प्रदेश रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत मायादेवी गाउँपालिका कृषि तथा पशुपालनको क्षेत्रमा उपयुक्त मानिन्छ यस धारको शिक्षा स्थानीय स्तरमा स्रोत साधनमा आधारित व्यवसायिक सीप र उद्यमशीलतामा आधारित आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वालम्बन हुन सिकनु पर्छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक विद्यालयको विकासका लागि आम सरोकारवाला स्थानीय सरकार, प्रदेश र सङ्घीय सरकारसमेतको उच्च अपनत्व विकास हुन जरुरी छ ।

३.४.३ चुनौति तथा अवसरहरू

लुम्बिनी प्रदेश रुपन्देही जिल्ला अन्तर्गत मायादेवी गाउँपालिकाको भौगोलिक बनावट विशेषता, मावन वस्तीको अवस्था, हावापानी उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधन सबैको सूक्ष्म विश्लेषण गर्दा यस क्षेत्रमा कृषि प्राविधिक विद्यालय नै उपयुक्त रहेको र उक्त प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको माध्यमबाट यस क्षेत्रका गरी विपन्न पिछडिएको वर्ग र सीमान्तकृत समुदायको उक्त शिक्षाको पहुँचमा विस्तार गर्नु, शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणालीसम्म आवद्ध गर्ने दीर्घकालीन नीतिको आवश्यक छ । व्यवसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास, विस्तार, उद्यमशीलताको विकास गर्नका लागि व्यवसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको लगानी वृद्धि, लागत साझेदारीको सिद्धान्तमा स्रोत परिचालन, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको भौतिक पूर्वाधार ल्याव लगायतका कार्यक्रमको लागि जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धता सहितको ठोस योजना कार्यान्वयनको लागि व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक शिक्षाको नाममा सञ्चालनमा रहेका परम्परागत प्राविधिक शिक्षाको सट्टा वैज्ञानिक र स्रोत साधनमा आधारित उद्यम र व्यवसायी उत्पादन गरी आर्थिक उपार्जन सहित शैक्षिक समृद्धि हासिल गर्नु प्राविधिक शिक्षाको योजना र नीति कार्यान्वयन गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौति हुन् ।

३.४.४ उद्देश्य

१.मायादेवी गाउँपालिका लगायत यस क्षेत्रमा प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा मार्फत सीपयुक्त, स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।

२.प्राविधिक, व्यवसायिक र सीपमूलक शिक्षामार्फत, शैक्षिक बेरोजगारी न्युनीकरण गर्नु,

३.गाउँपालिका र यस क्षेत्रभित्र उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित रोजगार, व्यवसाय, उद्योगमार्फतत आर्थिक विकास र समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने,

५.प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको अवसरलाई थप सहज र व्यापक विस्तार गरी समावेशी, समतामूलक पहुँचका आधारमा विकासका लागि उद्यमशील, सक्षम, सीपयुक्त जनशक्ति तयार गर्ने,

३.४.५ रणनीतिहरू

१. क्षेत्र उद्योग, बजारको आवश्यकताको आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तर, प्राविधिक जनशक्ति विकास गर्न इच्छक सबैलाई अवसर प्रदान गर्ने,

२. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व र लगानीमा वृद्धि गर्ने,

३. शिक्षामा पिछडिएको वर्ग क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गर्ने,

४. प्रयोगात्मकतर्फविशेष प्राथमिक दिन प्रयोगात्मक फिल्डका लागि जग्गा खरिद एवम् व्यवस्थापन गर्ने,
५. घर अपायक पर्ने क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न आवासीय सुविधा दिने कार्यका लागि छात्रावास व्यवस्थापन गर्ने,
६. प्राविधिक विद्यालय, स्थानीय सरकार र समुदायबीच खेती प्रणालीको सम्भाव्यता र अनुसन्धान कार्यका लागि समवन्त्यात्मक कार्यक्रम तय गरी अगाडि बढाउने,
७. प्राविधिक विद्यालयमा अध्ययन गर्न इच्छुक लक्षित वर्गका बालबालिकाहरूलाई वडा कार्यालयमार्फत स्तर पहिचान गरी आर्थिक सुविधासहित अध्ययनका लागि सिफारिस गर्ने
८. प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि (On the job Training) र शैक्षिक सहूलियतका लागि छात्रवृत्ति लगायत अनुदान उपलब्ध गराउने,
९. प्राविधिक शिक्षा विकासको लागि उक्त धारमा कार्यरत शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि र प्रविधि सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्नुका साथै आइसिटी कम्प्युटर ल्याबको स्थापना गर्ने,
१०. प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रमबजार खोजीका लागि सो विषयसँग सम्बन्धित सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था उद्योग, व्यापार, व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र आवश्यकता अनुसार श्रम सम्झौता गर्ने,
११. गाउँपालिकाको सहयोगमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारको विद्यालयमा व्यवसायिक तथा सीपमूलक विषयगत प्रयोगशाला स्थापना गरी अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाउने,

३.४.५ उपलब्धि , नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

उपलब्धि प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै, आर्थिक उपार्जन र समृद्धिमा योगदान गर्न सक्ने निम्न र मध्यम स्तरको प्राविधिक, व्यवसायिक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन हुने

१. माध्यमिक तहमा अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थीमध्ये १५ प्रतिशतले प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्राप्त गरेका हुने छन् ।

ख) नतिजा

यस प्राविधिक विद्यालयबाट सिप प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरू मायादेवी गाउँपालिका लगायत यस क्षेत्रको स्थानीय स्रोत साधन उपयोग गरी समृद्ध गाउँपालिका निर्माणमा योगदान दिन सक्ने जनशक्ति हुनेछन् । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ । प्रयोगात्मक सिकाइका लागि उपयुक्त फिल्ड व्यवस्था हुनेछ । प्राविधिक शिक्षाप्रति आमसरोकारवाला, स्थानीय सरकार, प्रदेश र सङ्घीय सरकारको अपनत्व वृद्धि भई थप लगानीमैत्री वातावरण निर्माण हुनेछ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य:

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
१	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदान गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय	१	-	-	१	-	२
२	माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा	विद्यालय	४०	४०	४०	८०	८०	६००

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	अन्तिम वर्ष २०९०/९१
	भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या							

३.४.६ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सीप बिकास र आयआर्जन कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	७	
३	गरिब तथा जेहेन्दार, दलित विद्यार्थी लाई छात्रवृत्ति वितरण।	जना	४०	४०	४०	४०	४०	२००	४००	
४	छात्रबास निर्माण र व्यवस्थापन	वटा	-	-	१	-	-	१	१	
५	कृषि प्रयोगशाला	वटा	-	-	-	१	-	१	२	
६	फिल्ड ब्यबस्थापन	पटक	-	-	-	-	१	१	२	

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३.५.१ परिचय

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात आजीवन औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणालि अनौपचारिक शिक्षा हो । औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर लचिलो ढँगवाट दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरु आफ्नो जीवनमा आइपर्ने समस्याहरुका वारेमा छलफल र समाधानका उपायहरु खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्छन । संवैधानिक सुनिश्चिततामा शिक्षा पाउने हक राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको सिद्धान्त दिगो विकासको लक्ष्य नं ४ लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना मा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षा संगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालिले समेत योगदान गर्दछ । सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । औपचारिक पद्धति भन्दा बाहिर लचिलो ढँगवाट दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो जहाँ सहभागीहरु आफ्नो जीवनमा आइपर्ने समस्याहरुका वारेमा छलफल र समाधानका उपायहरु खोजी निर्णय कार्यान्वयन गर्छन । संवैधानिक सुनिश्चिततामा शिक्षा पाउने हक राष्ट्रिय शिक्षा नीतिको सिद्धान्त दिगो विकासको लक्ष्य नं ४ लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना मा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षा संगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालिले समेत योगदान गर्दछ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ अनुसार अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट आधारभूत शिक्षामा प्रवेश गराउने नीति लिएको छ । सामुदायिक अध्ययन केन्द्रलाई जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि सामुदायिक अध्ययन केन्द्रलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा परिणत गरिएको छ । विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८) अन्तर्गत अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन

सिकाइका उद्देश्यहरूमा अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको महत्वलाई बढावा दिनु, व्यक्तिको जीवनस्तर सुधारका लागि सीप र ज्ञान प्रदान गर्नु, व्यावसायिक तालिम र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नु, सामाजिक समावेशिता प्रोत्साहित गर्नु, समुदायमा सिकाइका अवसरहरू सृजना गर्नु, आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरेर सिकाइको पहुँच विस्तार गर्नु, र सार्वजनिक स्वास्थ्य र जीवनशैली सुधार जनचेतना बढाउने उद्देश्यहरू समावेश गरिएका छन् ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

मायादेवी गाउँपालिका भित्रका सबै बालबालिका तथा प्रौढहरूलाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन औपचारिक शिक्षाले मात्र सम्भव नभएको अवस्थामा वैकल्पिक मार्गहरू प्रशस्त गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । खुला शिक्षाको नीतिसमेत अवलम्बन गरिएको परिप्रेक्ष्यमा विद्यालय छाड्ने बालबालिकाहरूलाई र विद्यालयमा भर्ना नभएका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको पायक पर्ने स्थानमा रुचि र आवश्यकताअनुकूलको पाठ्यसामग्रीमा अभ्यास गराएर विद्यालय शिक्षाको मूलधारमा ल्याउनुपर्ने आवश्यकता छ । मायादेवी गाउँपालिका साक्षर गाउँपालिका घोषणा भइसकेको सन्दर्भमा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समुहका निरक्षरहरू साक्षर वनिसक्नुभएको देखिन्छ । २०७२ सालमा रुपन्देही जिल्ला साक्षर घोषणा हुनुपूर्व साविकका गाविसहरूमा अनौपचारिक शिक्षा तर्फका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आए । साक्षरता र साक्षरोत्तर कार्यक्रमवाट लाभान्वित महिला समुहलाई १० हजार को बिउपूँजी उपलब्ध गराई बचत तथा ऋणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिए । नेपाल सरकारले सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना गरी सो मार्फत् समेत अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको पाइएता पनि यस पालिकामा एउटा मात्र सामुदायिक सिकाइ केन्द्र हाल सञ्चालनमा छ । हाल आएर पालिकाअन्तर्गत शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको स्थापना भएकोमा साक्षरता सम्बन्धी एकिन तथ्यांक संकलन गर्ने कार्य अगाडी वढाउनु पर्ने देखिन्छ । यसको लागि जनगणनाको नतिजामा भर पर्नुपर्ने अवस्था छ ।

सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विवरण:

क्र.सं.	केन्द्रको नाम	ठेगाना	कक्षा	परिचालक	मोवाइल नं
१.			अनौपचारिक		

३.५.३ समस्या तथा चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित सन्दर्भ र विश्लेषणका आधारमा अनौपचारिक शिक्षाका समस्या एवं चुनौतीहरू निम्न अनुसार पहिचान गरिएको छ ।

१. साक्षर गाउँपालिका घोषणा गरिएको भएतापनि निरक्षरहरूको संख्या अद्यापी हुनु ।
२. नवसाक्षरहरूलाई साक्षरोत्तर र निरन्तर शिक्षा एवं आय आर्जनका कार्यक्रममा लगाउन नसकिनु ।
३. औपचारिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूमा सहसम्बन्ध कायम गर्न नसकिनु ।
४. युवा तथा प्रौढहरूमा कार्यमुलक साक्षरता, पढ्ने बानीको कमी र डिजिटल साक्षरताको कमी ।
५. अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक सिकाइको अवसरलाई एकीकृत सिकाइ प्रणालीका रूपमा संस्थागत विकास हुन नसक्नु ।
६. साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमुलक सिप, समयसापेक्ष सूचना प्रविधियुक्त कार्यमुलक सिकाइ तथा समकक्षताको व्यवस्था हुन नसक्नु ।

३.५.४ लक्ष्य

सबै निरक्षरहरु पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जिवनस्तरमा सुधार हुने

३.५.५ उद्देश्य

यस योजनाले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी निम्न लिखित उद्देश्यहरु राखेको छ ।

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सवलीकरण गर्दै आवश्यकताअनुसार स्थापना गरि अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
२. अनौपचारिक तथा निरन्तर एवं जीवनपर्यन्त शिक्षाको विकास तथा विस्तार गरि डिजिटल साक्षरता र आयआर्जनमा सहयोग गर्ने ।
३. आयआर्जनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै समाजमा पछाडि परेको वर्गलाई मुलधारमा ल्याउने

३.५.६ रणनीतिहरु

१. सामुदायिक सिकाइकेन्द्रको सुवदृढिकरण गरी आवश्यकताअनुसार स्थापना गर्दै अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।
२. गाउँपालिकाभित्र पुन घरधुरि सर्वेक्षण गरि साक्षर निरक्षरको अवस्था पहिचान र अभिलेखिकरण गरिनेछ ।
३. साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संघीय सरकार , प्रदेश सरकार र अन्य संघ संस्थासँग सहकार्य र साझेदारिमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
४. नवसाक्षर, प्रौढ महिला तथा पुरुषहरुलाई आयआर्जनका कार्यक्रमसँग जोडी आत्मनिर्भर र व्यवसायिक बनाउन सहयोग गरिने छ ।

३.५.७ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

सबै नागरिकलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने ।

ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	नतिजाको सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१.	निरक्षर साक्षर हुने , साक्षरले निरन्तर शिक्षा र जीवनोपयोगी सिप प्राप्त गर्ने ।	जना	-	१६००	१५५०	१५००	१४००
२.	भाषिक तथा साक्षरता सिप (पन्ध्र वर्ष भन्दा माथिका महिला)	जना	-	५००	४५०	५००	४४५
३.	आधारभूत सुविधा सम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सङ्ख्या	वटा	-	-	२	१	-
४.	सामुदायिक पुस्तकालयको सङ्ख्या	वटा	-	१	-	१	१
५.	साक्षर निरक्षर लगायत अनौपचारिक शिक्षा तथा वैकल्पिक सिकाइसँग सम्बन्धित तथ्यांक संकलन भइ अद्यावधिक हुने ।	वटा	-	-	१	-	१
६.	महिला तथा प्रौढहरु आय आर्जन गरि जीवन निर्वाह र स्वावलम्बी तथा आत्मनिर्भर हुने	जना	-	-	२०००	-	१५००

३.५.८ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि तालिम र अनुदान	सा.सि केन्द्र	१	१	३	४	४	४	४	
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना	सा.सि केन्द्र	-	-	२	१	-	३	५	
३	घरघुरी सर्भेक्षण एवं साक्षर निरक्षर तथ्यांक संकलन	पटक	१	-	१	-	-	२	४	
४	महिला तथा प्रौढहरूलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	८	८	८	८	८	४०	८०	
५	प्रौढहरूलाई सिप विकास तालिम र आय आर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	८	८	८	८	८	४०	८०	

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.१.१. परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो। पाठ्यक्रम सिकाइको समस्त तथा बृहत योजना हो। यो बदलिदो समाज अनुसार परिवर्तित र परिमार्जित हुँदै जाने निरन्तर प्रक्रिया को रूपमा काम गर्छ र गर्नु पर्दछ। तसर्थ पाठ्यक्रम एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो। पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने ज्ञान, सीप तथा अभिवृत्तिबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्वपरिवेश अनुकूल समयोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा व्यवसाय छनौट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक कृयाकलापमा संलग्न हुन सहयोग पुग्दछ र पुनर्पुर्दछ। पाठ्यक्रम सान्दर्भिक, विभेदरहित, समतामूलक, समावेशी, प्रविधिमैत्री, सिकारु केन्द्रित र तथ्यपरक हुनुपर्दछ। वास्तवमा मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाको रुचि, सामाजिक मूल्य-मान्यता र समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान, सीप तथा परिबेसअनुकूल पाठ्यक्रम एउटा गतिशील र लचिलो प्रक्रिया हो

विद्यालय पाठ्यक्रमको दस्तावेजीकरण विकास वि.स.२०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना देखि प्रारम्भ भएको पाइन्छ। विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजको रूपमा वि.स.२०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु गरिएको छ। यसैक्रममा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ तयार भई वि.स. २०८० सम्म विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा कार्यान्वयन हुने क्रममा रहेको छ। आधारभूत तह १-३,४-५ र ६-८लागि अलगअलग पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ। यसैगरी माध्यमिक तह कक्षा ९-१० र कक्षा ११-१२ मा पनि छुट्टाछुट्टै पाठ्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयनको प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ। विद्यालयको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिकबनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई स्वीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवन उपयोगी सीपसमावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप रणनीति बनाइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। पाठ्यक्रममा सान्दर्भिक र व्यवहारिक बनाउन प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्यवा

सामुदायिकलगायतका व्यवहारिक अभ्यासमा यथेष्ट जोड दिइएको छ। पाठ्यक्रमको गहन उद्देश्यलाई पूरा गर्न तथा सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक सीपमारूपान्तरण गर्न सह क्रियाकलाप/अतिरिक्तक्रियाकलापमा जोड दिइएको छ। आदर्श मनुष्य तयार पार्ने उद्देश्यले पूर्वी दर्शनका वेद, योग, संस्कृत भाषा, संस्कृत व्याकरण जस्ता विषयहरू समावेश गरिएका छन् भने स्थानीय परिवेशमा अनुसार आयुर्वेद, जडिबुटी जस्ता विषयहरू स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ। विद्यालयमा प्रदान गरिने शिक्षा सैद्धान्तिकको साथ साथै व्यावहारिक पनि हुनु पर्ने देखिन्छ। पठनपाठनलाई वास्तविक जीवन संग मेल खाने गरी समावेश गर्न पर्ने देखिन्छ। व्यवसायिक शिक्षा, स्वास्थ्य शरीरिक र वातावरण शिक्षा, सिर्जनसिल तथा अभिव्यक्तशील कला जस्ता परम्परागत विषयलाई निरन्तरता दिँदै हस्तकला, वास्तुकला, चित्रकला, नृत्य,संगीत, धर्म तथा संस्कृति जस्ता मौलिक विषयहरू संलग्न गरी पाठ्यक्रमलाई सन्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउनु न्यायोचित देखिन्छ। विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता अनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा वा बहुभाषाप्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवन उपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्ने प्रयास भएको छ। विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अंगको रूपमा लिएको छ। माध्यमिक तहको पाठ्यक्रममा प्राविधिक धारको पनि व्यवस्था गरिएको छ। पाठ्यक्रमका विषयवस्तुहरू सहज ढंगले शिक्षणगर्न विभिन्न सन्दर्भ सामग्रीहरू तथा शिक्षक निर्देशिकातयार गरिएका छन्। त्यस्ता सामग्रीहरू पुस्तकको रूपमा उपलब्ध हुनु को साथै डिजिटल रूपमा पनि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको वेबसाइटमा राखिएको छ। मातृभाषाका पाठ्य सामग्रीहरू पनि तयार गरिएका छन्। पछिल्लो चरणमा सिकाइलाई कामको संसारसँग जोड्न स्टेम शिक्षाको अवधारणालाई पाठ्यक्रममा समावेश गरिएकोछ। स्टेम भनेको बिज्ञान,प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित विषयका ४ विशिष्ट विद्यामा विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्ने अवधारणामा आधारित एउटा पाठ्यक्रम हो। जसले विद्यार्थीलाई अनुसन्धानमुखी बनाई विविध प्रकारका समस्याहरू समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ। साथै उनीहरूमा रचनात्मकता, तार्किक सोच, विश्लेषणात्मक सिप, नवप्रवर्तन गर्ने क्षमता र समस्या समाधान गर्ने क्षमताको विकास हुनजान्छ। तसर्थ विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ र गणित जस्ता विषयहरूलाई एकीकृत रूपमा अगाडि बढाइएको छ। स्टेमले मूलतः अनुसन्धानमा आधारित मानिसको दैनिक जीवनसँग जोडिएको विषय सिकाउँछ। जसले गर्दा सिकारु कामको वास्तविक संसारसँग जोडिन्छ र प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा खरो रूपमा उत्रिन सक्दछ। विद्यालय तहको नयाँ पाठ्यक्रममा थुप्रै कुराहरू सकारात्मक हुँदाहुँदै पनि कार्यान्वयनको पाटोमा थुप्रै चुनौतीहरू रहेका छन्। नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था र विद्यालयमा आधारित पेशागतसहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन, स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीविकासका लागि क्षमता विकास, पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपुर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता, पाठ्यक्रम विकास तथा अध्याबधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउने, प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोग, विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन र समायोजन, अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार पाठ्यक्रममा लचकता प्रदान गर्ने, पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तकनीतिको कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोड्ने, सिकाइ सहजीकरण र मूल्यांकनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग वर्तमान नयाँ पाठ्यक्रममारहेका चुनौतीहरू हुन्।

४.१.२. वर्तमान अवस्था

शिक्षा पद्धतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो। नेपालमा विक्रम सम्म २०२८को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा पहिलोपटक पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो। विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं २०६३मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु भएको थियो। समयको मागसँगै वि.सं. २०७६सालमा विद्यालय शिक्षाको नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोही वर्ष लागु गरियो वि.सं. २०७८मा कक्षा २,३, ६ र १२, मा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ भने अन्य कक्षाहरूमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३अनुसार निर्माण गरिएका पाठ्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन्। वि.सं. २०८० सम्म विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा नयाँ पाठ्यक्रम लागु भइसके छ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६अनुरूपको पाठ्यक्रममा कक्षा १-३सम्म अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई एकीकृत गरिएको छ। विद्यालय तहको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने जिम्मेवारी राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषदलाई प्रदान

गरिएतापनि कक्षा १-३ सम्म ५ कार्य घण्टा र ४ कार्यघण्टा बराबरको मातृभाषा स्थानीय विषय वा संस्कृत विषयको पाठ्यक्रम विद्यालय वा स्थानीय तहले निर्माण गरी लागू गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । शैक्षिक सत्र २०८० बाट सबै सामुदायिक, धार्मिक तथा संस्गागत विद्यालयहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रम हाम्रो गौरव मायादेवी निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिएको अवस्था छ ।

मूल्याङ्कन सम्बन्धि नीतिगत व्यवस्थालाई हेर्दा कक्षा १-३ सम्म सबै निरन्तर मूल्याङ्कनका आधारमा कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था रहेको छ । कक्षा ४-५ मा ५०% निरन्तर र ५०% आवधिक परीक्षाबाट हुने र कक्षा ६-७ मा ४० प्रतिशत निरन्तर मूल्याङ्कन र ६० प्रतिशत आवधिक परीक्षा गर्ने व्यवस्था छ । कक्षा ८ मा आवधिक परीक्षामार्फत विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । माध्यमिक तह (९-१२) मा ७५% सैद्धान्तिक र २५% प्रयोगात्मक मूल्यांकन प्रणालीको व्यवस्था रहेको छ । सैद्धान्तिक तर्फ विद्यार्थीहरूको मूल्यांकनको लागि कक्षा ९ बिभिन्न आवधिक परीक्षा, तथा १०, ११, १२ मा वार्षिक परीक्षालाई आधार मानिएको छ । हाल मूल्यांकनमा अड्क पद्धतिलाई विस्थापित गरी अक्षरांक पद्धति लागू गरिएको छ । माध्यमिक तह (९-१२) मा सैद्धान्तिक तर्फ ३५% अड्क र प्रयोगात्मक तर्फ ४०% अड्क प्राप्त गरी उत्तीर्ण हुनु पर्ने प्रावधान २०७८ बाट लागू गरिएको छ ।

४.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम र पाठ्यसामाग्री सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ

१. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिमको संशोधित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नु
२. कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण गरी समय सापेक्ष सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई कार्यान्वयन गर्नु
३. सिकाइ दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।
४. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक परिवेश अनुसार सिकारूमा ज्ञान सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु
५. सिकारूको सिकाइलाई निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्नु ।
६. नतिजाको विश्लेषण र प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई उत्पादनमुखी बनाउनदै लैजाने ।
७. सामुदायिक विद्यालयहरूमा विज्ञान तथा प्राविधिक शिक्षाको समयानुकूल विकासको लागि आवश्यक पूर्वाधारजन्य क्षमताको विकास गर्ने ।
८. मूल्यांकन प्रक्रियालाई निरन्तर गर्न आवधिक मूल्यांकनका साथै निरन्तर मूल्यांकनका साधनहरूलाई प्रभावकारी तरिकाले प्रयोग गर्दै जानु ।
९. सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्टेमका माध्यमबाट गणित तथा विज्ञान विषयको नतिजा सुधार गर्नु ।
१०. विद्यार्थीहरूलाई अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापमा संलग्न गरा थप क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
११. पूर्वीय दर्शनमा आधारितयोगा, ध्यान, व्यायम, प्राकृतिक चिकित्सा, बुद्ध उपदेशका विषयमा विद्यार्थीहरूलाई अभ्यस्त गराउनु।
१२. विद्यार्थीमा रचनात्मक क्षमता तथा विश्लेषणात्मक क्षमताको विकास गर्न मूल्यांकन प्रणालीमा परिजोजना कार्यको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
१३. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक को प्रयोगको सुनिश्चितता गर्नको लागि डिजिटल रुपमा उपलब्ध भएको पाठ्यसमग्रीको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउनु ।
१४. बदलिदो परिवेश अनुसार सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन अनलाइन सिकाइ पोर्टलको प्रयोग व्यवस्थित गर्दै जानु ।

४.१.४ रणनीति

उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

१. प्रत्येक विद्यालयका शिक्षकहरू राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ बमोजिम निर्माण र संशोधन भएका नयाँ पाठ्यक्रम विद्यालय स्तरमा प्रवोधिकरण गरी सोही अनुसार शिक्षण क्रियाकलाप गरिने छ ।
२. स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी स्थानीय तहले पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण तथा परिमार्जन गराई सोको कार्यान्वयनको लागि विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइने छ ।
३. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको विकास तथा प्रयोगको लागि विद्यालयलाई सक्षम बनाइनेछ ।
४. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गरिने छ ।
५. विषयवस्तुलाई अन्तर सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ।
६. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रवोधीकरण गरिने छ ।
७. विपत, महामारी तथा सडकको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सामुदायिक विद्यालयको संरचनागत सुधार गर्ने र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
८. शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामाग्रीहरू सर्वसुलभ हुने गरी व्यवस्थापन गरिने छ । तथा यसको अनलाइन प्रयोगलाई प्रभावकारी तरिकाले व्यवस्थापन गरिने छ ।
९. पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकको पेशागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिइने छ ।
१०. शिक्षण सिकाइलाई वालकेन्द्रित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री बनाइ सूचना, सञ्चारको उचित प्रयोगद्वारा सिकाइलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
११. विद्यालयहरूलाई वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ अनुरूपका शैक्षिक क्रियाकलापमा सक्षम बनाइदै लगिने छ ।
१२. महामारीको बेला पनि शिक्षालाई निरन्तर गर्न विद्यालयमा आवश्यक पूर्वाधार तयार गरिनु का साथै शिक्षकलाई आवश्यक तालिम तथा निरन्तर सहयोगको व्यवस्था गरिने छ ।
१३. सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।
१४. अभिभावकहरूलाई आफ्नो बालबालिकाको सिकाइ प्रति जिम्मेवार बनाउदै लगिने छ । त्यसको लागि अभिभावक संलग्नता तथा सहभागिता बृद्धि गरिने छ ।
१५. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास उचित प्रयोग गर्ने क्षमताको विकास गरी कक्षागत वा तहगत रूपमा प्रविधिमा शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगमा ल्याइने छ ।
१६. हरेक सामुदायिक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाइ सामग्रीयुक्त पुस्तकालय तथा डिजिटल लाइब्रेरीको स्थापना सुनिश्चित गरिने छ ।
१७. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षाको वृत्ति विकाससँग आवद्ध गरिने छ ।
१८. सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन निरन्तर मूल्यांकनका साधाहरूको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।
१९. आधारभूत तहमा हुने स्तरकृत परीक्षालाई सुधार गरिनेछ ।
२०. स्टिमको अवधारणा अनुसार गणित र विज्ञान विषयको उपलब्धि बृद्धिगर्न शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने छ ।
२१. गा पा. स्तरमा सबै विद्यालय तथा विद्यार्थीको पहुच सुनिश्चित हुने गरी डिजिटल ई. लाइब्रेरी सभरलाई स्थापना गरी प्रभावकारी तरिकाले प्रयोगमा ल्याइने छ ।
२२. विज्ञान तथा गणित विषयमा सृजनात्मक सामाग्री प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
२३. पूर्वीय दर्शनमा आधारित योगा, ध्यान, व्यायम, प्राकृतिक चिकित्सा, बुद्ध उपदेश इत्यादि विषयमा प्रयोगात्मक कार्यसँगै छलफल गराइने छ ।
२४. CDC, NCED, CEHRD ले उपलब्ध गराएका अनलाइन सिकाइ सामग्रीको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउदै बालबालिकाहरूमा स्वाध्यानको बानीको विकास गरिने छ ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

(क) उपलब्धि

पाठ्यक्रम समय सान्दर्भिक र व्यवस्थित भइ दैनिक जीवनमा आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित, सृजनशील, सकारात्मक सोच भएका, सिकाइप्रति प्रतिवद्ध नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने छ ।

(ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्मका पाठ्यक्रमहरू सुचारु तरिकाले कार्यान्वयन ने बिद्यालय संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०
३	स्थानीय भाषामा कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०
४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०
५	जलवायु परिवर्तन तथा उत्थानशीलतासम्बन्धी सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०
६	बिभिन्न स्रोतहरूले उपलब्ध गराएका अनलाइन अध्ययन सामग्रीको प्रयोग गर्ने बिद्यालय को संख्या		५	५	५	५	५
७	स्टिम अवधारणा अनुसार शिक्षण प्रकृत्याले गणित र विज्ञान विषयको उपलब्धिमा सुधार हुने बिद्यालय संख्या		५	५	५	५	
८	सूचना, सञ्चार तथा		५	५	५	५	

प्रविधिमा आधारित शिक्षणले कक्षागत वा तहगत सिकाइ उपलब्धि वृद्धि हुनेबिद्यालय संख्या							
--	--	--	--	--	--	--	--

४.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१.	स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	५	५		
२.	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र शिक्षक निर्देशिका प्रवोधिकरण र वितरण	पटक		१	१	१	१	५	१०	
३.	विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा शिक्षकहरुको क्षमता विकास	पटक		१	१	१	१	५	१०	
४.	प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यामग्री प्रवोधिकरण	पटक		१	१	१	१	५	१०	
५.	शिक्षकलाई स्टेममा आधारित क्षमता विकास तालिम	शिक्षक		२०	२०	२०	२०	८०	१६०	
६.	पाठ्यक्रममा समावेश भएको योगा, ध्यान, प्राणायमलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक अभ्यास	पटक		३	३	३	३	१२	२४	
७.	विज्ञहरुद्वारा बुद्ध दर्शन, पूर्वीय दर्शन, प्राकृतिक चिकित्सा र मनोपरामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	कक्षा		५	५	५	५	२५	५०	
८.	अतिरिक्त सहकार्यकलाप कार्यक्रम सञ्चालन	पटक		४	४	४	४	१६	३२	

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

शैक्षिक प्रशासन विकास र सेवा प्रवाहको व्यवस्था अवस्था र अनुभूतिको समग्र कार्यप्रक्रिया र पद्धतिको समष्टि नै व्यवस्थापन हो । सामान्यतया शिक्षक व्यवस्थापनभित्र पद स्वीकृति शिक्षक भर्ना, छनोट, सरुवा, बढुवा वृत्ति विकास शिक्षकको सेवा सर्त सम्बन्धि सम्पूर्ण व्यवस्थापकिय कार्यपर्दछन् । अझै स्पष्ट रूपमा भन्नुपर्दा यससँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्था संरचनागत व्यवस्था स्रोतसाधन आर्थिक पर्यावरणीय व्यवस्थाको समग्रता नै शिक्षक व्यवस्थापन हो। यो आफैँमा बहुआयामिक विषय हो । निरन्तर प्रक्रिया हो । अन्तरनिहित यात्रा हो । आफैँमा एउटा प्रणाली हो । शिक्षकको स्तर माथि नउठे सम्म कुनै पनि देशको शिक्षाको स्तर माथी उठ्न सक्दैन । शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेका शिक्षकहरु नै हुन् ।

शिक्षा शासन विकास र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता दक्षता समता समानता वातावरण मैत्री बनाउन शिक्षक व्यवस्थापन जरुरी छ । यसको लागि जनशक्ति योजना, दरबन्दी सिर्जना तथा भर्नाउपयोग विकास सेवा सुविधा, सामाजिक सुरक्षा (तलबभत्ता पोशाक बिदा औषधिउपचार आदी) पेशागत विकास पर्दछन् । शिक्षकको व्यवस्थापन अन्तर्गत दरबन्दी सिर्जना रिक्त स्थानको पहिचान पदपूर्ति माग प्रतिशत निर्धारण दरखास्त आव्हान तथा संकलन जाँच तथा स्वीकृति लिने परीक्षा सञ्चालन (लिखित मौखिक प्रयोगात्मक) उम्मेदवारहरुको मूल्याङ्कन तथा छनोट नतिजा प्रकाशन सूचना प्रकाशन नियुक्तिका लागि सिफारिस नियुक्ति पदस्थापन कार्य विवरण

तयार गर्ने सम्मका कार्यहरू पर्दछन् । यसका अतिरिक्त का स मू जिम्मेवारी वृत्तिविकास सरुवा बढुवा आदि गरिने गर्दछ । शिक्षकहरूको तालिम अवलोकन भ्रमण अनुसन्धान र विकास तथा जिम्मेवारी बढुवा तह वृद्धि उनको सेवा सुविधा सामाजिक सुरक्षा जस्ता कार्यहरू पनि पर्दछन् । व्यवस्थापनकै क्रममा शिक्षक सेवामा केही सवालहरू पनि उठेका छन् । जस्तै १ समावेशीकरण की योग्यता मुलक शिक्षक सेवा र सुशासन शिक्ष सेवा र संघीय शासन प्रणालीको अन्त्य गरी संवैधानिक प्रावधान अनुकूल विद्युतीय सेवा प्रवाह र विश्वव्यापिकरण globalization विविधता व्यवस्थापन समतामूलक (समानतामूलक न्याय वितरणकारी पुनर्वितरण कारी न्याय जस्ता विषयवस्तुहरू अहिले उठेका सवालहरू हुन् ।

भनिन्छ जस्तो माटो त्यस्तै कमिला । त्यसै गरी जस्ता शिक्षक त्यस्तै विद्यार्थी । शिक्षा क्षेत्रका जीवित मस्तिष्क भनेर शिक्षक नै हुन् । भनाइ छ एउटा खराव डाक्टर एउटा बिरामीका लागि घातक हुन्छ भने एउटा अयोग्य शिक्षक लाखौं बालबालिकाको लागि घातक हुन्छ । शिक्षा नीति ऐन नियम योजनामा सरोकारवालाहरूलाई अनदेखा गर्यो भने त्यो कागजको रुप मात्र हुन्छ । फल दिँदैन तसर्थ शिक्षक व्यवस्थापन महत्वपूर्ण हुन्छ । योग्य सक्षम कुशल र उत्प्रेरित शिक्षकले नै गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्न सक्छ । शिक्षणलाई पुनर्ताजगी गराउन तालिम आवश्यक छ । नयाँ प्रणालिसँग परिचित हुन तालिम चाहिन्छ । शिक्षकको व्यावसायिकता बढोत्तरी को लागि सिकारुको सर्वोच्चता सुनिश्चितताको लागि तालिम चाहिन्छ । शैक्षिक व्यवस्थापनले समग्र शैक्षिक शासन विकासका सेवा प्रवाह सुशासन समृद्धि रोजगार र अवसर प्रदान गर्न व्यवस्था गर्दछ यसले अनुभूति दिलाउँछ । शैक्षिक क्षेत्रको समग्र ज्ञानेन्द्रिय तथा कर्मेन्द्रिय आधार नै शिक्षक व्यवस्थापन हो । सरकार सिकारु र शिक्षक बीचको सम्बन्धनै शिक्षक व्यवस्थापन तथा तालिम नै हो । बदलिदो परिवेश अनुसार आवश्यक शिक्षाको लागि योग्य व्यावसायिक रूपमा दक्ष पेशा प्रति उत्प्रेरित समर्पित प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइ प्रति जवाफदेही शिक्षक हुनु आवश्यक छ । शिक्षकमा भएको ज्ञान शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन पर्दछ । योग्य र कुशल शिक्षकले नै विद्यार्थीहरूको सिकाइ मा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

यस योजनामा शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्ने शिक्षक तयारी गर्ने कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने शिक्षकसहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने अभिप्राय रहेको छ । शिक्षक पेशागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने विद्यार्थीको सिकाइ प्रति शिक्षक लाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपूर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ । वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गरी शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन उद्देश्य पुरा गर्नको लागि अपनाइने रणनीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्य मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ ।

४.२.१ वर्तमान अवस्था

नेपालमा विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका प्राज्ञिक सरहका योग्यतालाई व्यवसायिक योग्यता र शिक्षक तालिम दुबै मानिएको छ । यस्ता पूर्व सेवाकालीन शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू विभिन्न विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका छन् । प्राज्ञिक योग्यता बीएड वा एमएड प्राप्त गरेपछि अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि योग्य मानिन्छ । अध्यापन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति मात्र शिक्षकका लागि योग्य हुन्छ । विभिन्न मुलुकहरूमा मूल विषयमा योग्यता प्राप्त भएपछि शिक्षक तयारी छुट्टै कार्यक्रममा सञ्चालन हुन्छन् । पन्ध्रौं योजनाले शिक्षकको न्यूनतम शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा आवधिक रूपमा योग्यता परीक्षण गर्ने प्रणाली स्थापना गरिने उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ बमोजिम सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता को मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षकलाई सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत सहयोग सञ्चालन गरिने उल्लेख छ । विश्व विद्यालयका शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरू एकातिर अनुसन्धान र विकास शिक्षणमा आधारित हुन नसक्नाले शिक्षणसम्बन्धी व्यवहारिक कुशलताको कमी देखिएको छ भने अर्कोतिर सीमित अवधिमा विषयवस्तु र शिक्षण सम्बन्धि विशेष अध्ययन गर्न पर्ने भएकाले दुबै पक्षमा पर्याप्त सिकाइ हुन नसक्ने अवस्था छ परिवर्तित कक्षा ११ र १२को पाठ्यक्रममा संकाय गत संरचना नभएकाले अब कक्षा १२ उत्तीर्ण गरी शिक्षक हुनेका लागि निश्चित समयको कोर्सव्यवस्था गरी सो पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था आवश्यक छ । तर दिर्घकालिन रूपमा भने आधारभूत तह र माध्यमिक तहको शिक्षक बन्नका लागि क्रमश न्यूनतम

शैक्षिक योग्यता स्नातक तह र स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण भई एकवर्षे शिक्षक तयारी कोर्स पूरा गरेको हुनुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछ ।

शिक्षक अध्यापन अनुमतिपत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भइआएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्त गर्ने शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गरिरहेको अवस्था छ। शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम सङ्घले प्रमाणीकरण तथा customized तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य संघीय सरकार बाट भइरहेको छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य प्रदेश शिक्षा तालीम केन्द्रहरूबाट हुँदै आएका छन् । शिक्षक तयारी कार्यलाई वास्तविक आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनुपर्ने हो । सो कार्य गर्न सकिएको छैन । सरकार र विश्वविद्यालयहरू शिक्षक तयारी गर्ने कार्यमा प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्न सकिरहेका छैनन् । विद्यालयमा विभिन्न किसिमका शिक्षकहरू रहेका छन् । सेवा शर्त र सुविधा फरक-फरक छन् । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन बढुवा प्रयोजनको लागि मात्र भएको र यसलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोडी शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइमा जिम्मेवार बनाउने काम कागजमा मात्र सीमित छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा शिक्षक दरबन्दी विवरणः

क्र.स.	विद्यालयको नाम	आ.वि. १-५		आ.वि. ६-८		मा.वि. ९-१०		मा.वि. ११-१२		आन्तरिक स्रोत		संघीय अनुदान		गा.पा अनुदान		जम्मा	बालविकास
		दरबन्दी	राहत	दरबन्दी	राहत	दरबन्दी	राहत	दरबन्दी	राहत	आ.वि.	मा.वि.	आ.वि.	मा.वि.	आ.वि.	मा.वि.		
१	भिलरहवा मा.वि	६	१	१	०	०	०	०	०	२	०	०	२			१२	२
२	हाजिएनातु ल्लाह मा.वि	७	१	१	०	१	३	०	२	०	०	०	०			१५	
३	सेमरी मा.वि	३	४	०	४	०	०	०	०	१	०	०	२			१४	२
४	तिनाउ मा.वि	३	२	१	०	०	०	०	०	२	०	०	३			११	२
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०			२	२
६	नवजागृति आ.वि	५	२	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०			८	२
७	जनहित आ.वि	३	२	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०			६	३
८	जनचेतना मा.वि	६	०	०	०	१	०	०	०	३	०	०	१	२	०	१३	२
९	तिलौरी आ.वि	२	१	१	०	०	०	०	०	२	०	१	०			७	२
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०			२	१
११	बसौली आ.वि	३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०			३	१
१२	लुकठहवा मा.वि	४	२	०	१	०	०	०	०	२	०	०	२			११	२
१३	बरेवा मा.वि	८	०	१	०	१	१	०	२	१	०	२	२			१८	२
१४	सुण्डी मा.वि	५	१	०	०	१	०	०	०	७	१	१	२			१८	२

१५	जनजागृति मा.वि	७	१	१	०	०	०	०	०	०	०	१	०			१०	१
१६	गुरुवानीमाइ मा.वि	६	३	१	०	०	०	०	०	२	०	०	२			१४	२
१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	५	०	१	१	०	०	०	०	१	०	१	२			११	२
१८	गैरगट्टी राम दुलारे मिश्र मा.वि	५	०	१	०	१	२	०	०	२	०	०	१			१२	०

(क) शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण र नियुक्ति

शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिइने अवस्था सुधार हुँदै गएको छ । नियमितरूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनी शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको अवस्था छ । आगामी दिनहरूमा निरन्तर शिक्षक पेशागत विकास तथा सहयोग पूर्वानुमान योग्य सरुवा र बढुवा प्रणाली कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दण्ड र पुरस्कार सम्बन्धी स्वच्छ र पारदर्शी प्रणाली विश्वविद्यालयमा सर्वोत्कृष्ट स्थान ल्याउन सफल मिहिनेती मेधावी तथा प्रतिभावान व्यक्तिहरूलाई शिक्षक पदमा कुल रिक्त पदको निश्चित प्रतिशत छुट्टै सोझै प्रवेश गराउन सकिने गरी सङ्घको सरकारले कानुनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गरी शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गराउन आवश्यक देखिएको छ । शिक्षकहरूको पदपूर्ति हालसम्म संघीय शिक्षक सेवा आयोगबाट गर्ने गरिएकोमा त्यसलाई प्रदेशी स्तरसम्म विस्तार गर्न आवश्यक छ ।

(ख) शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि मूलतः कक्षाकोठामा सञ्चालन गरिने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा भरपर्छ । शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित प्रविधिमैत्री परियोजनामा आधारित समूह कार्यमा आधारित सामुदायिक क्रियाकलापमा आधारित बनाउन आवश्यक छ । १६ औं योजनाले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा बहुकक्षा शिक्षणको व्यवस्था कक्षा शिक्षण पद्धति मार्फत पढाइ सीप विकास गर्न उपयुक्त पाठ्यसामग्री सन्दर्भसामग्री स्रोत सामग्री प्रयोगात्मक सामग्री उपयुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापन लगायतको व्यवस्थामा जोड दिएको छ। यस योजनाले बालकेन्द्रित तथा अन्तरक्रियात्मक शिक्षण विधि का साथै सक्रिय सिकाइकातरिकाहरूको प्रयोगमा जोड दिएको पाइन्छ यसमा बालकेन्द्रित शिक्षण विधिलाई छुट्टै पद्धतिका रूपमा नभई गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गरिने सबै खाले प्रयत्नको अभिन्न अङ्ग बनाइने उल्लेख छ ।

कक्षा कोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन कमजोर सिकाइ स्तर भएका विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोग अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइको सुनिश्चितता शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्यमा जोड उपचारात्मक शिक्षण पद्धति परीक्षाको नतिजा विश्लेषण र त्यसबाट प्राप्त पृष्ठपोषण लि शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्ने जस्ता कार्यहरू शिक्षकबाट अपेक्षित रूपमा हुन नसकेको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले औल्याएका छन् । कतिपय विद्यालयको कमजोर भौतिक पूर्वाधार उच्चगतिको इन्टरनेट सुविधाको कमी स्रोतको कमी विषयगत, दक्ष, योग्य, उत्प्रेरित, शिक्षकको कमी, शैक्षणिक सामग्रीको कमी, कार्य वातावरण कमी, आदिका कारणले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ ।

(ग) शिक्षकको उत्तरदायित्व

शिक्षक विद्यार्थी अभिभावक समुदाय तथा विद्यालय प्रशासक प्रधानाध्यापक प्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ शिक्षक विद्यार्थी प्रति उत्तरदायी हुनु भनेको आफूले पढाउने विधि विषय विद्यार्थीको सिकाइ तथा कार्यसम्पादन प्रति जवाफदेही हुनु पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धिमा भएको प्रगति र विकासमा जवाफ दिनु र विद्यार्थीको गुणस्तरीय जीवनका विषयमा जवाफदेही हुनु भन्ने बुझिन्छ । यसैगरी शिक्षकले विद्यार्थीको सिकाइ तथा विकासका बारेमा अभिभावकलाई समेत प्रतिबेदन गर्नुपर्दछ विद्यालयको आचारसंहिता पालन गर्दै दैनिक कार्यतालिकाअनुसार अध्यापन गर्ने विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्यांकन गर्ने त्यसको प्रतिवेदन प्रधानाध्यपकलाईपेश गर्ने।

सोहो योजनाले शिक्षकले कक्षा कोठामा बिताउने समयलाई नियमित पठनपाठन सँग आबद्ध गर्दै शिक्षकहरूलाई पेशा प्रति समर्पित बनाई शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि स्थानीय तहमा उत्प्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६अनुसार शिक्षकलाई प्रशासनिक रूपमा प्रधानाध्यापक प्रति र सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यार्थी र अभिभावक प्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकलाई सिकाइ र विद्यालय व्यवस्थापनका लागि विद्यार्थी अभिभावक र स्थानीय तह प्रति जवाफदेही बनाइने उल्लेख गरेको छ । विद्यार्थीहरूले परीक्षामा हासिल गरेको परीणाम समेतको आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधारका लागि शिक्षकहरूलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने व्यवस्था उक्त नीतिले गरेको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि कमजोर हुनुमा अर्को समस्या भनेको शिक्षक सरुवा र विद्यालयमा अनुपस्थिति हो । विभिन्न जिल्लाको कोठामा गएर परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने र नियुक्त पाएपछि तुरुन्तै सरुवाको पहलमा लाग्ने प्रवृत्तिले विद्यालयको दैनिक पठनपाठनमा निकै बाधा परेको छ । अझ सरुवा भएपछि लामो समयसम्म पदपुर्ति नहुँदा विद्यालयमा बालबालिकाहरू पढाईबाट लामोसमयसम्म बञ्चित हुनुपरेको अवस्था समेत छ । सरुवा प्रणाली व्यवस्थित नहुँदा दुर्गम र पहुँच कमजोर भएका ठाउँमा शिक्षक अपुग हुने तर सहर र सदरमुकामहरूमा थुप्रै अवस्था रहेको छ जुन सामाजिक न्यायको सिद्धान्त विपरीत देखिन्छ यस्तो प्रावधानले गर्दा शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउन कठिन बनाएको छ ।

(घ) शिक्षकको पेशागत सहयोग पद्धति

शिक्षक पेशागत सहयोगका विभिन्न उपागमहरू प्रचलनमा छन् जस्तै कक्षा अवलोकन र छलफल मेन्टोरिङ्ग नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदानप्रदान शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्चालन conference सहपाठी संगको अन्तरक्रिया प्रतिबिम्बन अभ्यास आदि । नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनाले leader र feeder विद्यालयको अवधारणा अगाडि सारेको थियो यसैगरी विद्यालय सुपरिवेक्षण बाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक माध्यमिक विद्यालय निरीक्षकहरू को व्यवस्था गरिएको थियो ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना र सो पश्चात नेपालको शिक्षा सुधारका लागि धेरै परियोजनाहरू कार्यान्वयनमा आए प्राथमिक शिक्षा परियोजना विज्ञान शिक्षा विकास परियोजना आदिले शिक्षकको पेशागत सहयोगलाई महत्व दिई विभिन्न तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएको देखिन्छ । शिक्षक पेशागत सहयोगका लागि १०५३ वटा स्रोतकेन्द्रहरू स्थापना भई ती स्रोतकेन्द्रहरू मार्फत शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रदान गर्दै आइरहेकोमा संघीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै स्रोतकेन्द्र पद्धति विघटन भएको छ । यसलाई हटाउने स्थानीयस्तरमा शिक्षामा शाखा अर्थात शाखा रहेका छन् स्थानीय स्तरमा रहेका शिक्षा शाखाहरूले शिक्षक सहायता भन्दापनि शिक्षा प्रशासनमा समय लगाउनु परेको अवस्था छ विद्यालय निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण को कार्य स्थानीय शिक्षा शाखाबाट अत्यन्त न्यून रूपमा भएको पाइन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा शिक्षक सहायताको कार्यक्रम शून्यप्रायः छ ।

(ङ) शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

समयअनुसार शिक्षकहरूका क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनु आवश्यक छ । यसको विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुनु आवश्यक छ । शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तरिकाहरू छन् शिक्षक तालिम कार्यशाला seminar conference क्रियात्मक अनुसंधान शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल अवलोकन भ्रमण mentoring कार्यशाला सेमिनार आदि । शिक्षकको पेशागत विकास यिनै

कार्यहरू बाट सम्भव हुन्छ । नेपालमा शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने धेरै योजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा भए। विगतमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गतका शिक्षक तालिम केन्द्रहरू २९वटा र अगुवा स्रोतकेन्द्रहरू र स्रोतकेन्द्रहरूमार्फत लामो तथा छोटो अवधिका शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएकोमा संघीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै शिक्षक तालिम तथा विकासका लागि प्रत्येक परदेशमा एक-एक गरी जम्मा ७ तालिम केन्द्रहरू मात्र रही अन्य संरचनाहरू हटेका छन् । शिक्षक पेशागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि मापदण्ड बनाउने प्रारूप बनाउने तालिम पाठ्यक्रम विकास गर्ने र प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने कार्य यस केन्द्रबाट हुँदै आएको छ । शिक्षकको पेशागत विकासका लागि सातवटा परदेशी स्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले अनलाईन तथा offline विधिबाट एकमहिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम र customize शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्दै आएको अवस्था छ । विद्यमान सातवटा शिक्षा तालिम केन्द्रबाट मात्र ठूलो संख्यामा शिक्षकहरूलाई प्रमाणीकरण तालिम प्रदान गर्न कठिन भएको अवस्था छ । यसैगरी शिक्षकलाई तालिम वास्तविक आवश्यकतामा आधारित बनाउन र तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सीपको कक्षाकोठामा प्रयोगमा ल्याउन देखिएको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

(च) शिक्षकको आपूर्ति र वितरण

शिक्षा नियमावलीले विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरेकोमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेगमा १:४०पहाडी भेगमा १:४५ र तराई तथा काठमाडौँ उपत्यकामा १:५० रहेको छ । यसलाई आधार मानेर शिक्षक संख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट मुक्त भएका शिक्षकहरूको तथा विद्यालयको निजी स्रोतमा नियुक्त शिक्षकहरूको पनि रहेका छन् जिल्ला र विद्यालयबीच शिक्षक विद्यार्थी अनुपात फरक फरक छ । आधारभूत र माध्यमिक तहमा सबै विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने कार्य पनि उत्तिकै चुनौतीपूर्ण छ । मुलुक संघीय संरचनामा गरेसँगै शिक्षक नियुक्ति सुरुवा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन जस्ता कार्यको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेकाले स्थानीय तहले स्थानीय स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने कार्य गर्ने गरेका छन् ।

(छ) प्रमुख समस्या तथा चुनौतिहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा यस गाउँपालिकामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका सन्दर्भमा निम्न लिखित समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन्

● समस्या

१. शिक्षकमा उत्प्रेरणाको कमी,
२. उत्तरदायित्व र जवाफदेहितामा कमी दण्डहिनताले प्रश्रय पाउनु,
३. कक्षागत र विषयगत शिक्षक अभाव,
४. आवश्यकता अनुसारको शिक्षक दरबन्दी अभाव,
५. शिक्षक नियुक्ति सुरुवा बहुवा बारे परिवर्तित सन्दर्भ अनुसार ऐन नियम नहुनु,
६. शिक्षक व्यवस्थापनको जिम्मेवारी कसको ? (स्थानीय सरकार, प्रदेश वा संघीय सरकार),
७. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाका रूपमा विकास गर्नु नसकिनु,
८. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी शिक्षक तयारी कोर्स व्यवस्था नहुनु,

● चुनौतिहरू

१. शिक्षकको मनोबृत्तिमा परिवर्तन गर्नु (घरपायक मात्र खोज्ने जिम्मेवारी बोध कम),
२. विपत र सङ्कटपूर्ण अबस्थामा शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्ने,
३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्ने,
४. पेशागत विकास कोष अवसर विस्तार र प्रभावकारितामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्नु,

५. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने आवश्यक शिक्षक दरबन्दी सुनिश्चित गर्ने,

४.२.२ उद्देश्य

उपर्युक्त समीक्षा तथासमस्या तथा चुनौतिहरूका आधारमा स्थानीय तहको शिक्षाक्षेत्र योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका उद्देश्यहरू निम्नानुसार निर्धारण गरिएका छन्:-

१. शिक्षक तयारीको वर्तमान स्वरूप तथा प्रक्रियामा परिवर्तन गरी सक्षम शिक्षक आपूर्ति गर्नु
२. शिक्षकको छनौट नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउनु
३. सबै तहमा योग्यता पुनरावलोकन गरी विषयवस्तु जान्ने निपूर्ण शिक्षकको सुनिश्चित गर्नु।
४. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेशागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु
५. पेशागत विकास र सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु
६. सुपरिवेक्षण शिक्षक तालिमको माध्यमबाट शिक्षकलाई पेशाप्रति उत्प्रेरित र जवाफदेही बनाउनु
७. शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय शिक्षक संस्थाहरूसँग सञ्जाल विकास र अन्वेषण गर्न
८. शिक्षक पेशागत विकास तथा निरन्तर सहयोग प्रणाली स्थापना गर्नु,
९. आवश्यक प्रोत्साहन, सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रम, निरन्तर पेशागत सहयोगका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम र प्रतिबद्ध अभिप्रेरित शिक्षक व्यवस्था गर्नु,

३.७.११ रणनीतिहरू

१. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने
२. रिक्त दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने
३. शिक्षकको निरन्तर पेशागत विकासका लागि सङ्घ तथा प्रदेशसँगको समन्वयमा शिक्षण सिप विकास लगायतका विषयमा सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्ने
४. शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत सहयोग उपलब्ध गराउने । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ तथा मेन्टोरिङ पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने
५. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने
६. शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको बृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गर्ने

४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. दरबन्दी मिलान सम्पन्न भई विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुने छ।
२. शिक्षकहरूलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसर प्राप्त भएको हुने छ।
३. सक्षम, योग्य, उत्तरदायी र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने छ।

ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र	जना	३९	३९	३९	३९	३९

क्र.सं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
	शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको सङ्ख्या						
२	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक (%)	जना	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षक (%)	जना	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै
५	सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन भइ शिक्षण सिकाइ सहज र उपलब्धमा वृद्धि भएको विद्यालय संख्या	विद्यालय संख्या		२	२	२	२
६	कक्षा कोठाहरू सूचना प्रविधिमैत्री भएको विद्यालय संख्या	विद्यालय संख्या		२	२	२	२
७	सिकाइ सहजीकरणको लागि एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था भएको विद्यालय संख्या	विद्यालय संख्या		२	२	२	२

४.२.४ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	पहिलो पाँच वर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने	शिक्षक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	
२	शिक्षक सेवा आयोग तयारीका लागि कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	
३	परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने	विद्यालय	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	२९०	
४	शैक्षणिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि शिक्षकलाई तालिम	विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	
५	महिला शिक्षिका सुत्केरी विदामा रहँदा अतिरिक्त शिक्षकको व्यवस्था	सङ्ख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	पहिलो पाँच वर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
६	शिक्षक पेशागत सहयोगको लागि विज्ञहरूको सूची तयार	सङ्ख्या	५	५	५	५	५	२५	२५	
७	विषयगत शिक्षकहरूको समूह निर्माण	समूह	८	८	८	८	८	४०	८०	
८	असल अभ्यास गरेका विद्यालयहरूको अवलोकन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	विद्यालय सुपरीवेक्षण र पृष्ठपोषण प्रदान	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	कक्षा १-५ मा पढाउने शिक्षकको लागि मागमा आधारित छोटो अवधिको पुनर्ताजगी तालिम	सङ्ख्या	५८	५८	५८	५८	५८	२९०	५८०	
११	प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व विकास तालिम	प्र.अ.	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	२९०	
१२	शिक्षक र प्रधानाध्यापक बीच करार	शिक्षक	२२०	२२०	२२०	२२०	२२०	१२००	२४००	
१३	प्रधानाध्यापक र स्थानीय सरकार बीच कार्यसम्पादन करार	सङ्ख्या	२९	२९	२९	२९	२९	१४५	२९०	
१४	प्रधानाध्यापक मार्फत अनुगमन र निरीक्षण	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
१५	बिद्यालय मा प्राबिधिक सहयोग	बिद्यालय		२	२	२	२	८	१६	
१६	शिक्षक लाई प्राबिधिक तालिम	शिक्षक संख्या		४	४	४	४	१६	३२	
१७	ल्यापटप सहयोग	बिद्यालय संख्या		२	२	२	२	८	१६	
	जम्मा									

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

विभेद र वञ्चितीकरणमा परेका वर्ग समुदाय र क्षेत्रलाई गुणस्तरीय शिक्षामा सजिलै पहुँचको सुनिश्चितता सम्भव हुँदैन । पहुँच र सहभागिताको लागि समानता पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानताहरू बीच गरिने असमान व्यवहार नै शैक्षिक समता हो । यो आफैँमा गन्तव्य नभई एउटा माध्यम मात्र हो । मायादेवी गाउँपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण गाउँपालिका हो । यसमा मधेशी, ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको बसोवास छ । विभिन्न शारीरिक क्षमता भएका, कमजोर आर्थिक अवस्था भएका, समाजमा पछि परेका र पारिएका दलित महिला अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मिश्रित बसोबास यहाँको समुदायमा रहेको छ । समग्रमा महिलाहरूको जनसंख्या यस गाउँपालिकामा बढी छ । सम्पत्ति माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलामा कम छ । सामाजिक साँस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैंगिक विभेद विद्यमान छ । बालबालिकाहरू विशेषत अपाङ्गता भएका, दलित, विपन्न परिवारमा जन्म भएका आदिहरूको लागि शिक्षामा पहुँच कठिन रहेको छ ।

बालबालिकामा भएका भिन्नताहरूले पहुँच सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरी समता कायम गर्न आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नुपर्दछ । समता अभिवृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्व दिएको महसुस गर्नुपर्दछ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ ।

यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतिहरू हटाई विविधता अनुकूल हुने गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच सहभागिता तथा सिकाइका लागि समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरू समेत उल्लेख गरिएको छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

मायादेवी गाउँपालिकामा २०सामुदायिक विद्यालय र २८संस्थागत विद्यालय मदरसा ९ गरी ५७विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन् । त्यसैगरी ३९वटा बालविकास केन्द्रहरू रहेका छन् फल्यास रिपोर्ट २०७७ बमोजिम बालविकास केन्द्र र विद्यालयहरूमा गरी ३२ जना अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा भर्ना भएको देखिन्छ । अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच वृद्धिका लागि आवासीय तथा गैरआवासीय छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने कानुनी ब्यवस्था गरिएको छ । जातीयताको हिसाबले दलित तथा जनजाति समेतलाई पछाडि परेको बर्गको रूपमा लिइन्छ । यस गाउँपालिकामा विद्यार्थी कुल भर्नामा दलितको संख्या २९६० रहेको छ भने जनजातिको संख्या ७३६९ रहेको छ । समुदायमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू अझै पनि छन् तर त्यस्ता बालबालिकाहरूको अभिलेखीकरण हुनसकेको छैन । ती बालबालिकाहरू विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको अवस्था छ । त्यसैगरी आर्थिक हिसाबले विपन्न बालबालिकाहरू असाध्य रोगहरूबाट पीडित बालबालिकाहरू अभिभावक र सहाराविहीन बालबालिकाहरू समेत समुदायमा रहेका छन् तर तिनको लगत र तथ्याङ्क व्यवस्थित हुन सकेको छैन । त्यस्ता प्रकृतिका बालबालिकाहरू समेत विद्यालय शिक्षाको पहुँच बाहिर रहेको देखिन्छ । तर संस्थागत हिसाबले त्यस्ता बालबालिकाहरूको अभिलेख अध्यावधिक गरेर राख्ने कार्य हुन सकेको छैन । समाजमा पछि परेको वर्ग र फरक क्षमता भएको वर्ग लगायतका कमजोर वर्गलाई मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउन अझै पनि सकिएको अवस्था छैन ।

४.३.३ .समस्या तथा चुनौतिहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणको आधारमा कमजोर तथा समाजमा पछि परेको बर्गको पहुँचमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरू निम्न रहेका छन्:-

- १ अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन बिश्लेषण र अभिलेखीकरण हुन नसक्नु ।

- २ विद्यालयमा विभेदरहित वातावरण सिर्जनामा चेतनाको विकास हुन नसक्नु ।
- ३ विद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण हुन नसक्नु ।
- ५ समाजमा अझैपनि विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ जस्ता व्यवहार कायमै हुनु र बालमैत्री व्यवहार नहुनु ।
- ६ समाजमा पछि परेको वर्ग दलित, गरिब, अपाङ्गता भएको व्यक्ति समेतलाई प्रदान गरिने सहायता न्यून हुनु ।

४.३.४ उद्देश्य

१. शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने ।
२. सिकाइमा सबैको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने ।
३. शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यालय तथा विभिन्न संघसंस्था र कार्यालयहरूलाई जवाफदेही बनाउने ।
४. समुदाय तथा विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेद दुर्व्यवहार र हेपाइआदिलाई न्यूनीकरण गर्ने ।

४.३.५ रणनीतिहरू

१. घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको सबै प्रकारको विवरण सङ्कलन गरी अध्यावधिक गरी राखिने छ ।
२. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिकमैत्री, बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरूको निर्माण गर्न सहयोग गरिनेछ ।
३. साधारण विद्यालयमा भर्ना भई अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाहरूको लागि स्रोतकक्षाको व्यवस्था गरिनेछ ।
४. विद्यालयमा हुने सबैप्रकारका विभेदहरूको अन्त्य गर्न सबै शिक्षक विद्यार्थी लगायतका सरोकारवालाहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनेछ ।
५. समावेशी तथा समतामूलक पहुँचकोसुनिश्चितताका लागि यथोचित छात्रवृत्तिको रकम उपलब्ध गराइनेछ ।
६. विद्यार्थीहरूलाई खासगरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद र हेपाइ आदिलाई न्यून गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रमका साथै अनुगमन तथा निरीक्षण अनुसन्धान र विकास गरिनेछ ।
७. विद्यालयमा हुने सबै गतिविधिहरूमा बालबालिकाहरूको समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता गरिने छ ।
८. विद्यालयहरूमा विशेषतः छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गरिने छ ।
९. प्रत्येक विद्यालयहरूमा गुनासो पेटिका बनाई राख्न लगाईने छ ।

४.३.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर अपाङ्गता भएका र सहारा विहीन बालबालिकाहरूको विद्यालयमा समतामूलक पहुँच भएको हुने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी	१	१	१	१	१	१

	सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने						
२	लक्षित समूहले तोकिए बमोजिम छात्रवृत्ति एव प्रोत्साहन प्राप्त गरेको बिद्यालय संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०
३	विद्यालयहरूमा लैङ्गिक जातीय सामाजिक एवं सबै प्रकारका विभेदको अन्त भएको हुने बिद्यालय संख्या	०	५	५	५	१०	१५
१	विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने	१	१	१	१	१	१

४.३.४ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० बर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षाको मूल प्रवाह बाहिर रहेका र नरहेका सबै बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय					१	१	२	
३	लक्षित बर्गको लागि छात्रवृत्ति वितरण	सङ्ख्या	३२	३२	३२	३२	३२	३२		
४	सबै प्रकारका विभेदको अन्तकालागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५	१०	आवश्यक तानुसार
५	शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घ संस्थाबिच जवाफदेही सहितको कार्यगत समन्वय	निरन्तर								
	बालबालिकाको सिकाइ आवश्यकता अनुरूपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य	पटक		१		१		२	४	

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१०वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
	आवश्यक सामग्री विकास तथा पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुलाई समावेश									
६	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको ब्यबस्था	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०		

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

स्वस्थ बालबालिकाले राम्रोसँग सिक्न सक्छन् र राम्रो शिक्षा प्राप्त गर्ने मौका पाउँछन्। त्यस्तै, राम्रो शिक्षा पाएपछि स्वास्थ्यसम्बन्धी चेतनाको स्तर बढ्छ, जसले बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ रहन सहयोग पुऱ्याउँछ। विद्यालयमा अस्वस्थ वातावरण, कुपोषण, र बालरोगहरू जस्ता समस्याहरूले बालबालिकाहरूको शिक्षामा प्रतिकूल असर पार्छ। यदि बालबालिकाहरू बारम्बार बिरामी हुन्छन् भने उनीहरूको विद्यालय अनुपस्थितिको दर बढ्छ, जसले सिकाइ प्रक्रियामा अवरोध पुऱ्याउँछ। नेपाल र दक्षिणपूर्वी एसिया जस्ता मुलुकहरूमा बालबालिकाको स्वास्थ्य सुधारका लागि विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्न अत्यावश्यक छ। यी कार्यक्रमहरूले बालबालिकालाई पोषणयुक्त भोजन, स्वच्छ वातावरण, र नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको सुविधा प्रदान गर्न मद्दत पुऱ्याउँछन्। यसले बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ राख्न र उनीहरूको शारीरिक र मानसिक विकासलाई गति दिन योगदान पुऱ्याउँछ। स्कूलहरूमा सरसफाइको अभावले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्यमा ठूलो असर पार्न सक्छ। विद्यालयको शौचालय, पिउने पानी, र व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान नदिइएमा सरुवा रोगहरूको जोखिम उच्च हुन्छ, जसले बालबालिकाहरूमा बिरामी हुने दर बढाउँछ। त्यसैले, स्वच्छ विद्यालय वातावरणले बालबालिकालाई स्वास्थ्य र शिक्षामा सुदृढ बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

नेपाल लगायतका विकासशील देशहरूमा कुपोषण एउटा ठूलो चुनौती हो। कुपोषणले बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकासमा गम्भीर अवरोध पुऱ्याउँछ, जसले दीर्घकालीन रूपमा उनीहरूको सिकाइ क्षमतामा नकारात्मक असर पुऱ्याउँछ। कुपोषण घटाउन विद्यालयहरूमा पोषणयुक्त भोजनको कार्यक्रमहरू आवश्यक छन्। यसका लागि "मिड डे मिल" जस्ता कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभावकारी बनाउन र दिगो बनाउन नीतिगत सुधार आवश्यक छ। "सबैका लागि शिक्षा" र "सबैका लागि स्वास्थ्य" जस्ता राष्ट्रिय लक्ष्यहरू हासिल गर्न विद्यालयहरूले स्वास्थ्य र पोषण कार्यक्रमलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ। यसका लागि स्थानीय, क्षेत्रीय, र राष्ट्रिय स्तरमा साझेदारी आवश्यक छ, जहाँ सरकार, गैरसरकारी संस्था, र समुदायले एकसाथ काम गर्न सक्छन्। यो कार्यक्रमलाई दिगो बनाउनेतर्फ ध्यान दिनु महत्त्वपूर्ण छ ताकि दीर्घकालीन रूपमा विद्यालय जाने बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य र शिक्षामा सुधार गर्न सकियोस्। विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण कार्यक्रम दिगो र उपलब्धमूलक बनाउन स्रोतहरूको सही व्यवस्थापन, स्थानीय सरकारहरूको संलग्नता, र नीतिगत सुधार अत्यन्त जरुरी छ। यसमा निरन्तर अनुगमन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, र समुदायको सहभागिता महत्त्वपूर्ण हुन्छ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

मायादेवी गाउँपालिकामा वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण अर्धवार्षिक रूपमा जुकाको औषधि वितरण आइरनचकी र फोलिक एसिड वितरण प्राथमिक उपचार सामग्री बाकसको उपलब्धता पक्षहरूमा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखा र शिक्षा शाखाको समन्वय समन्वयमा विद्यालयमा कार्यान्वयन गरिएको छ । प्राथमिक उपचार सामग्रीको बाकस र आवश्यक औषधिहरू एकपटक प्रदान गरिए पनि सबै विद्यालयलाई उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । उपलब्ध गराइएका प्राथमिक उपचार बाकसमा उपचारका सामग्री औषधि तथा अत्यावश्यक उपकरणहरू समावेश गर्न सकिएको छैन । विद्यालयमा महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धमा छात्राहरूका लागि उपलब्ध गराइएको सेनिटरी प्याडको व्यवस्थापन गर्नु मुख्य चुनौतीका रूपमा रहेको छ। सरसफाई तथा स्वच्छताको मापदण्ड तयार गर्न सकिएको छैन । दिवा खाजालाई स्थानीय उत्पादनसँग जोड्न आवश्यक वृहत तथा सूक्ष्म पौष्टिक तत्व समावेश भएका बहुमनुहरू स्थानीय स्तरमै तयार गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिन सकिएको छैन। यद्यपि दिवा खाजा व्यवस्थापनका लागि जनशक्तिको अभाव विद्यालयहरूले झेल्दै आएका छन् । दिवा खाजाका सन्दर्भमा जङ्कफुडको प्रयोगलाई प्रतिबन्ध लगाइए पनि यसको कार्यान्वयनको अवस्थाका बारेमा अनुगमन कम हुने गरेको छ। प्लास्टिक मुक्त विद्यालय क्षेत्र बनाउनका लागि अभियान सञ्चालन गर्न सकिएको छैन। यद्यपि विद्यालयमा रहेका बाल क्लबले सरसफाई प्रवर्धनका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन्। विद्यालयका भौतिक संरचनामा पर्याप्त शौचालय र खानेपानी तथा वा सुविधा रहेपनि विद्यार्थीले प्रयोग गर्ने अधिकांश शौचालयहरू दुर्गन्धित छन् । मायादेवी गाउँपालिकाको सवालमा बालबालिकाका लागि सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षाको प्रबन्धका लागि स्वास्थ्य पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छताको शिक्षाको पद्धति तथा संरचना विद्यालयमा आवश्यक रहेको छ ।

वातावरण, पिउनेपानी तथा सरसफाईको अवस्था:

क्र. स.	विद्यालय को नाम	पर्खाल घेरावर				शौचालय					पिउने पानीको व्यवस्था			खेल कूद मैदान	कैफियत
		पक्की	कच्ची	तारबार	स्थानीय सामग्रीले बारेको	छात्रा	छात्र	महिला शिक्षक	पुरुष शिक्षक	पानीको सुविधा युक्त	धारा	इनार तथा ट्युब वेल	अन्य		
१	भिलरहवा मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	१	०	०	१	
२	हाजिएनातु ल्लाह मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	०	१	०	१	
३	सेमरी मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	१	०	०	१	
४	तिनाउ मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	०	१	०	१	
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१	
६	नवजागृति आ.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	१	

७	जनहित आ.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	१	१	०	०	०
८	जनचेतना मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	१	०	०	१
९	तिलौरी आ.वि	१	०	१	०	१	१	०	०	१	१	०	०	०
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	१	०	१	०	१
११	बसौली आ.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	०	०	१	०	१
१२	लुकठहवा मा.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	०	१	०	०	१
१३	बरेवा मा.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	१	०	०	०	०
१४	सुण्डी मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	१	०	१	०	०
१५	जनजागृति मा.वि	१	०	०	०	१	१	०	०	०	०	१	०	०
१६	गुरुवानीमा इ मा.वि	०	०	०	०	१	१	०	१	१	०	०	०	०
१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	०	०	०	०	१	१	०	१	०	१	०	०	०
१८	गैरगट्टी राम दुलारे मिश्र मा.वि	१	०	०	०	१	१	१	१	०	१	०	०	१
	जम्मा	१६	०	१	०	१८	८	८	१०	१३	०	६	०	११

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	प्राथमिक उपचार बक्स तथा औषधी भएको	प्राथमिक उपचार सहायता/सुविधा	नर्सको व्यवस्था	सेनेटरी प्याडको व्यवस्था भएको	विद्यार्थीहरूको बर्षमा २ पटक स्वास्थ्य जाँच गरेको	विद्यालय स्वस्थ्य तथा पोषण फोकल शिक्षक	अन्य
१	भिलरहवा मा.वि	१	०	०	१	१	१	

२	हाजिएनातुल्लाह मा.वि	१	०	०	१	०	१
३	सेमरी मा.वि	१	०	०	१	१	१
४	तिनाउ मा.वि	१	०	०	१	०	०
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	१	०	०	०	०	१
६	नवजागृति आ.वि	१	०	०	१	१	१
७	जनहित आ.वि	१	०	०	१	०	०
८	जनचेतना मा.वि	१	०	०	१	१	१
९	तिलौरी आ.वि	१	१	०	१	०	०
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	१	१	०	१	१	१
११	बसौली आ.वि	१	१	०	१	१	१
१२	लुकठहवा मा.वि	१	०	०	१	१	१
१३	बरेवा मा.वि	१	१	०	१	०	०
१४	सुण्डी मा.वि	१	१	०	१	०	१
१५	जनजागृति मा.वि	०	१	०	१	०	१
१६	गुरुवानीमाइ मा.वि	१	०	०	१	०	१
१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	०	०	०	१	०	१
१८	गैरगट्टी राम दुलारे मिश्र मा.वि	१	१	०	१	०	१

४.४.३ उद्देश्य

१. बालबालिकालाई स्वस्थ एवम् पोषणयुक्त खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु
२. स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवाको गुणस्तर वृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु
३. विद्यालयमा स्वास्थ्य परीक्षण र पोषण सम्बन्धी नियमित कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु।
४. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमलाई दिगो बनाउँदै सामुदायिक सहभागिता बढाउनु।

४.४.४ रणनीति

१. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तहसम्मका सम्पूर्ण बालबालिकालाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको संलग्नतामा माध्यमिक तहसम्मका विद्यार्थीका लागि खाजाको प्रबन्ध गर्ने
२. दिवा खाजाका लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधा विस्तार गर्ने

३. विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था गर्ने
४. विद्यालयमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधी तथा शुक्ष्मपोषक तत्त्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानेटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने
५. दिवा खाजाका लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित वस्तुलाई प्राथमिकता दिने
६. दिवा खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको स्थायित्व र दिगोपनका लागि तीनै तहका सरकारहरूसँग साझेदारी विकास, निजी सार्वजनिक साझेदारी, अभिभावकहरूको सहभागिता, विकास साझेदारको सहयोगका लागि आवश्यक सहयोगी वातावरण तथा संयन्त्रको विकास गर्ने
७. दिवा खाजालगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरवलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाउने

४.४.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलता (well-being) मा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो (joyful) सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुने छ ।

ग) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्रदान गर्ने विद्यालय	बिद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०
३	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने विद्यालय	बिद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०
४	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने विद्यालयको सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
५	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य	बिद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०

क्र.सं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
	सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय सङ्ख्या						
६	नर्सिङ् सेवा तथा सुविधा पुगेका विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
७							

४.४.६ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	दिवा खानाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	बिद्यालय		५	५	५	५	२०	२०	
२	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध	बिद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	
४	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय	बिद्यालय		३	३	३	३	१२	२०	
५	कक्षा ६ देखि १२ सम्मका छात्राहरूलाई महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था	बिद्यालय	३	३	३	३	३	३	३	
६	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक ट्याबलेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि प्रदान)	बिद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
७	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	बिद्यालय		५	५	५	५	५	५	

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१ वर्तमान अवस्था

वातारणमा कुन बेला के हुन्छ, भन्ने कुरा कसैलाई थाहा हुदैन । विगतमा बिभिन्न समयमा हाम्रो देशले बिभिन्न आपतकालीन समस्याहरु भोग्दै आईरहेको छ । जस्को प्रभाव तथा असर प्रत्यक्ष रुपमा शिक्षा क्षेत्रमा परिरहेको छ । विशेष गरी बि.सं. १९९० को महाभुकम्प, त्यस्तै २०७२ सालको भुकम्प र २०७६ सालमा देखापरेको कोभिडले बिशेष गरी शिक्षा क्षेत्रमा ठुलो असर पारेको छ । यी बिभिन्न आपतकालीन अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित शिक्षण सिकाई गर्नका लागि मायादेवी गाउँपालिकाले दश वर्षे शिक्षा गुरुयोजनामा आपतकालीन तथा संकटपूर्ण जोखिमबाट जोगिने र शिक्षालाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक विधि र माध्यमबाट शिक्षाको विकास गर्ने गरी योजना बनाएको छ ।

नीतिगत तथा कार्यक्रमिक व्यवस्था:-

१. नेपालमा शिक्षा सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था अत्रतगत आधारभूत तह, माध्यमिक तह तथा उच्च शिक्षाको व्यवस्था भएको ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा, नियमावली २०७७ का प्रावधानहरू (छात्रवृत्ति, दिवाखाजा, सुविधा विहीनहरूका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषा शिक्षा सहित कुनै पनि अवस्थामा बालबालिकाले शिक्षा पाउने अधिकार, किशोरीहरूलाई निःशुल्क सेनेटरी प्याडको व्यवस्था) लागू भएको ।
३. भयरहित शिक्षण सिकाई निर्देशिका २०६७ (बालबालिकालाई शारीरिक तथा मानसिक सजाय र उत्पीडन, यौन दुराचारबाट मुक्त सिकाई ब्यवस्था भएको) लागू गरिएको ।
४. विद्यालय शान्ति क्षेत्र राष्ट्रिय कार्यढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ (विद्यालयमा सशस्त्र गतिविधि, हिंसा, राजनैतिक प्रभाव, भेदभाव, शोषण तथा दुर्व्यवहारबाट मुक्त राखी शिक्षण सिकाईलाई निरन्तरता दिने व्यवस्थाभएको) लागू भएको ।
५. बालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ (विद्यालयको प्रभावकारिता, समावेशीकरण, लैंगिक समता, स्वास्थ्य, सुरक्षार बचावट, विद्यालय व्यवस्थापन आदिले विपदकालीन शिक्षाको आधार तयार गरेको) ।
६. विद्यालय शिक्षाका लागि एकीकृत समता रणनीति २०७१ तयार पारिएको ।
७. वृहत् विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज २०१८ (सिकाई पुर्वाधार विपद जोखिम व्यवस्थापन, विद्यालय विपद जोखिमको सुदृढीकरण तथा समुदायको सहभागिता, विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताको लागि शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डमा आधारित कार्यान्वयन) ।
८. बृहत् विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना २०१७ तथा बृहत् विद्यालय सुरक्षा कार्यान्वयन कार्यविधि २०१८ (विद्यालयको न्यूनतम सुरक्षाकाउपायहरु सम्बन्धिक्रियाकलापहरु, शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई मृत्यु र घाइते हुनबाट बचाउने, विपदपछि विद्यालयलाई निरन्तरतादिन सक्ने बातावरण तयार गर्ने, शिक्षाका माध्यमबाट विपद जोखिमन्यूनीकरण तथाउत्थानशीलताविकास गर्ने ।

चुनौती र अवसर:

(क) चुनौतीहरू:

- विपद् व्यवस्थापनमा जनशक्ति र स्रोतको कमी।
- पुराना विद्यालय भवनहरू भूकम्प प्रतिरोधी नभएका र द्रुत पुनर्निर्माणको अभाव।
- ग्रामीण र दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयहरूमा प्रविधिको पहुँच र स्वास्थ्य पूर्वाधारको कमी।

(ख) अवसरहरू:

- समुदायको सहयोग र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको समर्थनबाट दीर्घकालीन समाधान खोज्न सकिने।
- विपद् शिक्षाको अभिवृद्धि गरी विद्यालयहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको योजना लागू गर्न सकिने।
- पुनर्निर्माणका क्रममा आधुनिक र बालमैत्री भवन बनाउने अवसर।

४.५.२ लक्ष्य

विपदको अवस्थामा बालबालिकाहरूको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुर्याउनु

४.५.३ उद्देश्यहरू

१. संकटको सम्भावित जोखिम कम गर्न विद्यालय तथा समुदायको क्षमता विकास तथा परिचालन गरी पुर्वसावधानी अपनाई सम्भावित शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्नु।
२. विपद् प्रतिकार्य योजना बनाई लागु गर्नु।
३. विपद् तथा संकटपुर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको शिक्षाको लागि वातावरण तयार गर्नु।

४.५.३ रणनीति

१. विपदबाट जोगिनका लागि विद्यार्थीहरूमा जनचेतना कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिने छ।
२. विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिन वैकल्पिक विधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अगाडी बढाईनेछ।
३. खतरा पहिचान तथा जोखिम क्षेत्रको नक्सांकन गरिने छ।
४. विपद व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक वडामा आपतकालीन संयन्त्रको निर्माण गरिने छ।
५. प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचारका लागि चाहिने सामग्रीहरूको व्यवस्थापन गरिनेछ।
६. प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन कोषको निर्माण गरिने छ।
७. जनशक्ति व्यवस्थापन तालिम, गोष्ठीको व्यवस्था गरिने छ।
८. उद्धार र राहत व्यवस्थापनका लागि आवश्यक काम गरिने छ।
९. शैक्षिक क्षतिको मुल्यांकन गरिने छ।

४.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. विपत् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास भएको हुने छ।
२. आपतकालिन अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइका विधि प्रयोग गरी बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित भएको हुने छ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन- सिपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपत् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या		५	५	५	५	५
२	हरित विद्यालय सङ्ख्या		५	१०	१५	२०	२०
३	जलवायु परिवर्तन तथा दिगो विकास निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सङ्ख्या		५	५	५	५	५
४	विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना विद्यालय संख्या		५	५	५	५	५

४.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	विपत् तथा प्रकोप व्यवस्थापन नीति तथा मापदण्ड पुनरावलोकन तथा निर्माण	पटक		१				१	
२	विपत् व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास	पटक		१	१	१	१	५	
३	विपत् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा उत्थानशीलताका लागि	पटक		१	१	१	१	५	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा	
	सचेतना कार्यक्रम								
५	विपत् प्रतिरोधी विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५	२०	
६	सिकाइ आपूर्ण तथा द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयन	बिद्यालय		२०	२०	२०	२०	२०	
७	विद्यालय विपद उत्थानशील योजना	बिद्यालय		२०	२०	२०	२०	२०	
८	हरित विद्यालय कार्यक्रम संचालन	बिद्यालय		५	५	५	५	२०	
९	जलवायु परिवर्तन र दिगो विकास का लागि कार्यक्रम संचालन	बिद्यालय		२०	२०	२०	२०	२०	
१०	विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना	बिद्यालय		५	५	५	५	२०	

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ वर्तमान अवस्था

विद्यालय को भौतिक संरचनाको निर्माण पश्चात उक्त संरचनाको मर्मत सम्भार र व्यवस्थित प्रयोग आजको आवश्यकता हो । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ को उपदफा २ ज (१३) मा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन गाउँपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकारको रूपमा उल्लेख भएको छ । विद्यालय भौतिक संरचनाको दिगोपनाको लागि सरकारी तथा गैर सरकारी संघसंस्थाको सहयोगमा निर्माण भएका सामुदायिक विद्यालयहरूको विद्यालय परिवार, स्थानीय समुदाय, नागरिक समाजका साथै विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाको सहभागितामा मर्मत सम्भारका कार्यहरू अगाडि बढाउन सहयोग प्राप्त भएको छ ।

शिक्षण सिकाइ वातावरण तथा विद्यालयमा उपलब्ध भौतिक सुविधाको अवस्था:

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	भवन किसिम		जम्मा कक्षाकोठा		छापामय वातावरण	पढाइ कूना	कम्ती मा ५० किताव भएको	पुस्तकालय	विज्ञान प्रयोगशाला	कैफियत
		पक्की	कच्ची	पक्की	कच्ची						
१	भिलरहवा मा.वि	७	०	१७	०	३	१२	१	१	०	
२	हाजिएनातुल्लाह मा.वि	३	०	२७	०	०	०	०	१	१	
३	सेमरी मा.वि	४	३	१६	६	०	०	०	१	१	
४	तिनाउ मा.वि	४	०	१७	०	०	०	०	०	१	
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	१	०	६	०	४	०	०	०	०	

६	नवजागृति आ.वि	३	४	१०	४	४	०	०	०	०
७	जनहित आ.वि	३	१	६	२	१	०	०	०	०
८	जनचेतना मा.वि	४	०	१६	०	३	०	०	०	०
९	तिलौरी आ.वि	४	०	८	०	०	०	०	०	०
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	४	०	९	०	०	०	०	०	०
११	बसौली आ.वि	४	०	७	०	०	०	०	०	०
१२	लुकठहवा मा.वि	१	६	१	६	१	०	०	१	०
१३	बरेवा मा.वि	१	०	१५	०	३	०	०	१	१
१४	सुण्डी मा.वि	१	०	१२	०	०	०	१	१	१
१५	जनजागृति मा.वि	४	०	१२	०	०	०	०	०	०
१६	गुरूवानीमाइ मा.वि	१	५	११	५	१	०	१	१	१
१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	४	४	१५	४	०	०	०	१	०
१८	गैरगट्टी राम दुलारे मिश्र मा.वि	४	०	२०	०	०	०	०	१	०
जम्मा		५७	२३	२२५	२७	२०	१२	३	९	६

चुनौती र अवसर :

चुनौती :

- विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सुधार गर्न बजेटको अभाव।
- भूकम्प, बाढी, पहिरो जस्ता विपद्ले विद्यालय संरचनामा दीर्घकालीन क्षति पुऱ्याउने खतरा।
- विद्यालयहरूमा पुस्तकालय, प्रयोगशाला र डिजिटल शिक्षाको सुविधा पुन नसक्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रभावित रहेको

अवसर :

- पुनर्निर्माण र नयाँ विद्यालय भवन निर्माणका लागि सरकारी निकाय, निजी क्षेत्र, र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सहयोगको सम्भावना रहनु।
- स्थानीय समुदायको सहभागितामा विद्यालय संरचना मर्मत र सुधार गर्न सकिने।

४.६.२ उद्देश्य

१. सबै विद्यालयमा सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्न पूर्वाधार विकास, मर्मत संभार तथा सबलीकरण गर्नु
२. जलवायु परिवर्तनका असरबाट सुरक्षित हुन Climate Smart Infrastructure बनाउन परामर्श गर्नु

४.६.३ रणनीति

१. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापन गरी सरोकारवालाको सहभागितामा कार्यान्वयन हुने प्रबन्ध गर्ने
२. विद्यालयलाई सुरक्षित बनाउन आवश्यकतानुसार सबलीकरण तथा पुननिर्माण एवम् मर्मत सम्भार गर्ने
३. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
४. भौतिक निर्माणको स्रोत परिचालनमा तीन तहका सरकारबिच समन्वय कायम गरी एकद्वार प्रणालीको अपनाउने
५. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासमा स्थानीय समुदाय, सरकारी एवम् गैरसरकारी तथा समुदायमा आधारित सङ्घसंस्थाको परिचालन गरी साझेदारीमा निर्माण कार्य गर्ने

४.६.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. सबै विद्यालयमा पर्याप्त भौतिक संरचना निर्माण हुने
२. विद्यालयका भौतिक संरचना बाल मैत्री, अपाङ्गता मैत्री र सुरक्षित हुने

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय संख्या	विद्यालय			२	२	२
३	सबलीकरण गर्नुपर्ने कक्षाकोठा सङ्ख्या	कक्षा कोठा		५	५	५	५
४	नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने शौचालय सङ्ख्या	संख्या		३	३	३	३
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोप न्यूनीकरणका लागि कार्य गर्नुपर्ने विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय		५	५	५	५

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)							भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा			
१	विद्यालय भवन	भवन	०	०	२	२	२	६	१२		

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
	निर्माण	संख्या								
३	विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार र फर्निचर व्यवस्थापनसमेत	विद्यालय सङ्ख्या	०	५	५	५	५	२०	२०	
४	छात्रा र छात्रलाई अलग्गै शौचालय तथा पानी तथा सरसफाइको प्रबन्ध	विद्यालय सङ्ख्या	०	३	३	३	३	१२	२०	
५	प्रारम्भिक बालविकासका लागि पानी तथा सरसफाइका साथै अलग्गै शौचालय	विद्यालय सङ्ख्या	०	३	३	३	३	१२	२०	
६	अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय सङ्ख्या	०	०	१	०	१	२	४	

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय :

आजको युग सूचना प्रविधिको युग हो । सूचनाको संकलन, सम्प्रेषण, एवम् सञ्चार गर्ने पत्रपत्रिका, कम्प्युटर, हार्डवेयर, सफ्टवेयर, नेटवर्क, इन्टरनेट लगायतका प्रविधिको समष्टिगत रूपलाई नै सूचना तथा सञ्चार प्रविधि भन्ने गरिन्छ । वैज्ञानिक आविष्कार तथा आधुनिकतम् प्रविधिले मानव जीवनमा धेरै ठूला परिवर्तनहरू ल्याउन सफल भएका छन् । मानिसलाई बाँच्न, हिंडुल गर्न, काम गर्न लगायतका विविध क्षेत्रमा विशेषतः सूचना प्रविधिको प्रयोगले अकल्पनीय बदलाब ल्याएको छ । पारम्परिक मूल्य-मान्यतालाई सूचना प्रविधिमा आएको महत्वपूर्ण परिवर्तनले त्याग्दै विस्थापित गरिएको ठाउँमा नवीन मूल्य-मान्यतालाई स्थापित गर्दै लगेको आजको यथार्थ हो ।

सूचना प्रविधिले शिक्षाको क्षेत्रमा विद्यमान रुढीवादी संस्कार र पद्धतिलाई चुनौति दिँदै शिक्षण र सिकाइका नयाँ विधि र मान्यतालाई अभूतपूर्व रूपमा अघि बढाएको छ । शिक्षाका पाठ्यक्रम निर्माणदेखि त्यसको कार्यान्वयन र मूल्यांकनका सम्पूर्ण अवधिमा सूचना तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । शैक्षिक प्रतिष्ठानहरूमा जुनसुकै काम र क्रियाकलापलाई अघि बढाउने हो भने सूचना प्रविधिबिना अघि बढाउने प्रयत्न गरिएमा त्यो अपूर्ण हुन्छ भन्ने मान्यतालाई सबै पक्षले स्वीकार्नुपर्छ । शिक्षा तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिबीच गहिरो सम्बन्ध छ । शिक्षामा प्रविधिको प्रयोग आजको शिक्षा प्रणालीभित्रको महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहन गएको छ । कक्षा कोठामा प्रविधि प्रयोगका कारण हाम्रो परम्परागत पठनपाठनको सिद्धान्तलाई विस्थापित गरी नयाँ अवधारणाको शुरुवात भएको पाइन्छ ।

युगानुकूल सूचना र प्रविधिको विकास तथा प्रयोगमा अगाडि बढेका मुलुकको शैक्षिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय एवम् अन्य क्षेत्रमा भएको प्रगति उल्लेखनीय छ भने सूचना र प्रविधिमा कम पहुँच हुने मुलुकहरूको बीचमा ठूलो खाडल रहेको आभाष हुन्छ । यही असमानतालाई मध्यनजर गर्दै नेपालले पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँचको अभावले सिर्जना गरेको खाडललाई कम गर्दै लैजाने प्रयासको थालनी गरेको छ । शैक्षिक संस्था तथा शिक्षकले प्रविधिको प्रयोग मार्फत आफ्ना पठनपाठनका कार्यहरू गर्नुपर्ने भएको छ । रेडियो, टेलिभिजन, कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, डिजिटल क्यामेरा तथा इमेल इन्टरनेट जस्तो सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका उपकरणहरू शिक्षण सामग्रीका रूपमा परम्परागत सामग्रीभन्दा बढी सान्दर्भिक, उपयुक्त, दक्ष र प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

चित्र, रङ्ग र ध्वनिको सम्मिश्रण हुने हुनाले यसबाट प्रभावकारी शिक्षा प्रदान गर्न सम्भव हुन्छ । ग्रामीण भेगमा दूर शिक्षाको माध्यमबाट शहरी क्षेत्रको सुविधासम्पन्न विद्यालयमा भएका विविध शैक्षिक क्रियाकलाप एवम् पठनपाठनका तरिका देखाउन सकिन्छ । भौतिक पूर्वाधारको अभावमा प्रयोगात्मक कक्षा हुन नसक्ने ठाउँमा अन्यत्र भएका प्रयोगात्मक कक्षाको श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरेर देखाउन सकिन्छ । सूचना प्रविधिको द्रुततर विकास, बढ्दो प्रयोग, यसमा निहीत विषय वस्तुको प्रकृति र घट्दो मूल्यका कारण शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा यसको प्रयोग अर्थपूर्ण हुने देखिन्छ ।

इन्टरनेट सेवाले विश्वलाई एउटा सानो गाउँ र प्रत्येक विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई एकापसमा जोड्ने सेतुको कार्य गर्छ । विश्वको कुनै एउटा कुनामा बसेर अर्को कुनाको हालखबर तथा ज्ञानका कुरा सहजै हासिल गर्न सकिने र आफ्ना प्रतिक्रियाहरू पनि तुरुन्तै प्रदान गर्न सकिन्छ । यसका कारण शैक्षिक संस्थामा केही आर्थिक बोझ भने अवश्य पर्न सक्छ र शिक्षकले पनि आफूलाई प्राविधिक रूपमा पनि दक्ष बनाउनुपर्ने देखिन्छ । जब हाम्रा शैक्षिक संस्थाहरू प्रविधिमैत्री हुन्छन् तब विद्यार्थीले आवश्यकता अनुसार एकल अथवा समूहमा शैक्षिक क्रियाकलाप गर्नेछन् ।

यसले उनीहरूलाई बढी समाजिकीकरण हुन सघाउँछ । यो उपाय शिक्षक केन्द्रितभन्दा प्रविधि केन्द्रित हुनेछ जसले विद्यार्थीलाई आफैं सिक्न प्रेरित गर्छ र शिक्षकको परम्परागत भूमिकामा परिवर्तन ल्याउनेछ । विकसित देशहरूले यो प्रविधिलाई धेरै पहिले नै प्रयोग गरी शैक्षिक क्षेत्रमा ठूलो फड्को मारिसकेको परिवेशमा प्रविधिप्रति बेवास्ता गर्नु शिक्षालाई पुरानै ढाँचा र ढर्रामा हिँडाउने प्रतिगामी सोच बाहेक केही पनि हुन सक्दैन । शिक्षामा सूचना प्रविधिले सिर्जना गरेका चुनौति चिर्नुपर्ने र पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष प्रविधिमैत्री बनाउँदै परिमार्जन गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यकता छ । शैक्षिक नीति निर्माताले शिक्षण सिकाइको गुणस्तरलाई वृद्धि गर्नका लागि सफलतापूर्वक सूचना प्रविधिको प्रयोगमार्फत शैक्षिक सेवाहरू दुर्गम ठाउँसम्म कसरी हस्तान्तरण गर्न सकिन्छ भन्नेतर्फ योजना बनाउनुपर्छ ।

सरकारले आ.व. २०७५/०७६ को बजेटमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षा मार्फत सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न ग्रामीण दूरसञ्चार कोषको रकम समेत उपयोग गरी सबै सामुदायिक विद्यालयमा उच्चगतिको निःशुल्क इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउने भनेको भए पनि आशातीत सफलता प्राप्त हुन सकेन । आजको युग द्रुतगतिमा सूचना सम्प्रेषित गरी प्रभावकारी रूपमा कम खर्च र कम मेहनतमा बढीभन्दा बढी सूचना तथा ज्ञान ग्रहण गर्ने परिस्थितिको निर्माण गर्नु आजको खाँचो हो । राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नयाँ युगको सूत्रपात सूचना प्रविधिको कारणबाट हुन सफल भएको हो । आधुनिक सभ्यताको जग यसबाटै सम्भव भएको हो । समाज विकासको आजको चरणसम्म आइपुग्दा सूचनाप्रविधिको क्षेत्रमा निरन्तर भइरहेको परिवर्तनलाई नजरअन्दाज गर्न सकिँदैन । आवश्यकता नै आविष्कारकी जननी हुन् भने झैं मानिसका भौतिक आवश्यकता र संसारमा बढिरहेको जनसंख्याको कारणबाट सृजित पेचिला संकटको समाधान गर्न सूचना प्रविधिको उपयोग गरिने प्रचलन बढ्दै गएको छ ।

सूचना प्रविधिको कारणबाट मानवीय सम्बन्धमा पनि फेरबदल आउन थालेको र शिक्षा क्षेत्रमा त सूचनाप्रविधि अनिवार्य झैं हुन थालेको छ । उच्च चेतनाको विकास गरी श्रमको सम्मान गर्ने नागरिक तयार गर्ने आधारको रूपमा रहेको शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिबाट अलग राख्ने हो भने युगका चुनौतिलाई शिक्षाले सम्बोधन गर्न सक्दैन । शिक्षामै आफ्नो भविष्य पनि देख्ने सक्षम जनशक्ति निर्माण गर्ने शिक्षाको मूल उद्देश्य हो । हामी एक्काइसौं शताब्दीको अति आधुनिक युगमा बाँचिरहेका छौं । तर, युगको हाँकलाई सामना

गर्न सक्ने र विश्वमा भएका बदलाबलाई आत्मसात गर्ने गरी हाम्रो शिक्षानीतिमा सूचना तथा प्रविधिलाई आत्मसात गर्ने गरी परिवर्तन गर्न आवश्यक छ । नयाँ युगका चुनौतिसँग जुध्न सक्ने र प्राप्त विशाल अवसरलाई उपयोग गरी समाज र राष्ट्रलाई प्रगतिको सुमार्गमा डोच्याउन सक्ने सुयोग्य नागरिक उत्पादन गर्ने शिक्षा नीति आजको खाँचो हो ।

उच्च चेतनायुक्त प्राविधिक दक्ष नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यका साथ शिक्षानीतिमा आमूल परिवर्तन गर्नु अत्यावश्यक भइसकेको छ । शिक्षानीतिमा नेपाल सुहाउँदो सूचना तथा प्रविधिसहितको वैज्ञानिक ढाँचा कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुरा नीति-निर्माता र राजनीतिक तथा शैक्षिक नेतृत्वले सरोकारवाला सबैसँग गरिने घनिभूत छलफल, बहस र अन्तरक्रियाबाट निर्रयौल गरिने विषय हो । आजको शताब्दीका आवश्यकतालाई सामना गर्न सक्ने वैज्ञानिक शिक्षानीति निर्माण गर्न प्रगतिशील र लोकतान्त्रिक दृष्टिकोणद्वारा निर्देशित हुनुपर्छ र रुढीवाद, अन्धविश्वास र कुरीतिकविरुद्ध उभिएर सभ्य र सुसंस्कृत समाज निर्माण गर्ने लक्ष्य बोकेको हुनुपर्छ । यसको लागि शिक्षामा सूचना प्रविधि पहिलो आवश्यकता हो । आजको शिक्षाप्रणाली अध्ययन र अनुशासनलाई गाँस्ने, शिक्षक र विद्यार्थी दुबै आम जनसमुदायसँग जोडिने हुनुपर्छ । पाठ्यक्रम निर्माणमा समेत शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकबीचको त्रिपक्षीय संयोजनकारी भूमिकाका लागि सूचना प्रविधिको महत्वपूर्ण देन हुनसक्छ । मुलुकलाई साँचो अर्थमा लोकतान्त्रिकीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने अभिभारा पूरा गर्ने सूचना प्रविधिसहितको पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने शिक्षानीति हुनुपर्छ ।

सिकने र सिकाउने सबालमा विकसित नवीनतम् विधि, नियम र तकनिकीहरूलाई कुशलतापूर्वक प्रयोग गर्नसक्ने उचित वातावरण सृजना गर्दै अन्य विकसित देशको तुलनामा हाम्रो देशलाई पुन्याउने आत्मविश्वास उमार्न सक्ने शिक्षानीति अबको युगमा सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका परिवर्तनबाटै सम्भव हुन्छ । देशलाई प्रतिगमन र अधोगतिर धकेल्ने होइन आधुनिकीकरणको दिशामा अघि बढाउने हो र आधुनिकीकरणको मूल मर्मलाई आत्मसात गर्ने हो भने शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई अनिवार्य आधार बनाउन सकिन्छ । सूचना तथा प्रविधिलाई मुलुकको पुनर्संरचनाको लागि एक महत्वपूर्ण आधारको रूपमा स्वीकार गरी शिक्षा क्षेत्रमा संरचनागत तथा नीतिगत परिवर्तन आवश्यक छ ।

सूचना प्रविधिको प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुबैका लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा हुने पहुँचलाई वृद्धि गर्न सकिन्छ । यसले सूचनाको ग्रहण क्षमताको स्तरमा पनि वृद्धि हुन्छ र सबै प्रकारका विद्यार्थीको सहभागितामा हुने सिकाइलाई बढावा दिन सकिन्छ । अफलाईन तथा अनलाईन दुबै माध्यमबाट र दूरशिक्षाको माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा लिने प्रक्रिया र क्रियाकलापलाई सहजीकरण गर्न सकिन्छ । मल्टिमिडियाको प्रयोगले कक्षाकोठा बढी सजीव र प्रभावकारी हुन्छ । इन्टरनेट र इमेलले सूचनाको क्षेत्रमा क्रान्ति नै ल्याएको छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने क्रम नेपालमा पनि बढेर गएको छ ।

सफलतापूर्वक सूचना प्रविधिलाई प्रयोग गरेर शिक्षणलाई सशक्तीकरण गर्न धेरै चुनौतिहरू छन् । शिक्षकमा रहेको साधनस्रोतप्रतिको अनविज्ञता र विद्यालय परिवार सूचना प्रविधि मैत्री नहुनु, रेडियो, टीभी, मल्टिमिडिया, कम्प्युटर आदिको प्रयोगबाट सशक्त रूपमा शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने आत्मविश्वास शिक्षक, प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घमा नहुनु प्रमुख अवरोधहरू हुन् । कम खर्चमा पनि सूचनाप्रविधिको प्रयोगबाट उत्तम शिक्षण हुनसक्छ ।

सोही अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र पाठ्यपुस्तक लेखी व्यवहारमा पनि लागू गर्नु आवश्यक छ । सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट सबै विषयहरू शिक्षण गरी युगको माग अनुरूपका मानवसंसाधनको उत्पादन गर्नु आजको माग हो । शिक्षा क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई समुचित प्रयोग गर्न सके कृषि, वाणिज्य, उद्योग, पर्यटन लगायतका क्षेत्रमा पनि ठूलो परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सच्चाइलाई हामी सबैले ग्रहण गर्नु आवश्यक छ । आजको मूल कार्यभार युगसापेक्ष सूचना प्रविधिको उपयोग गरी शिक्षा प्राप्त गर्नु र शिक्षा दिनु हो । शिक्षकले हिँड्ने बाटो र विद्यार्थीले ग्रहण गर्ने प्रविधि फरक नभएर समान र साझा साधन र माध्यमको रूपमा सूचना प्रविधिलाई उपयोग गर्नु समयको माग हो ।

मायादेवी गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका सबै विद्यालय शिक्षामा राष्ट्रिय नीति र स्थानीय आवश्यकता अनुसार शिक्षामा सूचना प्रविधिलाई समावेश गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको संघीय गणतन्त्रात्मक राज्य संरचना अनुरूप राष्ट्रको सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि संविधानको धारा ५१को ज१ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने। शिक्षाको अवस्था यही नै रहेमा यो संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप हाम्रो देशले खोजेको जनशक्ति प्राप्त हुने कुरा क्षितिजको यात्रा जस्तै हुने देखिन्छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ ले विद्यालय तहमा सूचना प्रविधिको आवश्यकता औल्याएको पाइन्छ। यसै प्रारूपबाट सूचना तथा प्रविधिलाई विषय र शिक्षण सिकाइको माध्यमका रूपमा विकास गर्ने नीति अगाडि सार्यो। आ.व. २०६४/०६५ देखि सूचना र प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अंगको रूपमा लिँदै हरेक वर्षको वजेट भाषण मार्फत प्राथमिकता पाउँदै आएको छ। यस आ.व. मा सूचनाप्रविधि शिक्षा अन्तर्गत १००० विद्यालयमा सूचना प्रविधि ल्याव स्थापित हुनेछन्।

शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ को ४८ मा सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको अंगको रूपमा एकीकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण संस्थामा प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने नीति ल्याइएको छ।

सूचना प्रविधि नीति २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धि गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीति उल्लेख गरेको छ। डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा २०७६ ले विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा प्रदान गर्ने र निजी क्षेत्रको सूचना सञ्चार सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ। मायादेवी गाउँपालिकामा सूचना प्रविधिको अवस्था प्रारम्भिक चरणमा रहेको पाइन्छ।

कोभिड-१९ को विषम परिस्थितिमा सूचना प्रविधिको महत्व अझ बढेको छ। नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७/०२/१८ मा जारी गरेको वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजिकरण निर्देशिका, २०७७ का अनुसार वैकल्पिक प्रणाली भन्नाले कोभिड-१९ वा यस्तै प्रकारको विपद् वा महामारी जस्ता कारणले पठनपाठन गर्न कठिन भएको वा हुने अवस्थामा रेडियो, एफ.एम. रेडियो, टेलिभिजन, अनलाईन, अफलाईन, परियोजना पाठहरू, स्वअध्ययन, दुर तथा खुल्ला शिक्षालगायतका वैकल्पिक माध्यम वा पद्धतिबाट अध्ययन अध्यापन सुचारु राख्ने विधि र प्रक्रिया। यस निर्देशिकाले पनि सूचना प्रविधिलाई विशेष जोड दिएको छ। वैकल्पिक प्रणालीबाट सिकाइ गर्न सूचना प्रविधिको अहम् भूमिका हुने कुरामा कुनै शंका छैन होला। वैकल्पिक प्रणालीबाट विद्यार्थीको सिकाइ सहजिकरण निर्देशिका, २०७७ को दफा १२ देखि दफा २० सम्म व्याख्या गरिएका निकायबाट आफ्नो भूमिकानिर्वाह गरी यस सिकाइलाई व्यवहारपरक र विद्यार्थीको पहुँचमा हुने गरी वैकल्पिक सिकाइ नभएको कुरा अकाट्य जस्तो छ।

शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि मायादेवी गाउँपालिकाले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूमा प्रत्येक विद्यालयहरूलाई सूचना प्रविधि क्षेत्र प्रयोगका लागि वार्षिक रूपमा रु १२००० सहयोग गरेको छ। आधारभूत (६-८) र माध्यमिक विद्यालयहरूमा ICT कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको छ। विशेष गरी लेखा र कम्प्युटर शिक्षकहरूलाई ICT तालिमको व्यवस्था गरेको छ। विद्यालयमा पुस्तकालय स्थापनवसँगसगै इ-लाईब्रेरीको व्यवस्था गरिएको छ। डिजिटल डिभाइसहरू (कम्प्युटर, प्रिन्टर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट टि.भी.) को व्यवस्थान गर्दै गरेको अवस्था छ। विद्यालयहरूले कक्षा (६-८) मा स्थानीय विषयको सडामा कम्प्युटर विषयको पठनपाठन गरिरहेका छन्।

मायादेवी गाउँपालिकाको शिक्षामा सूचना प्रविधिको अवस्था सुधारन्मुख रहेपनि धेरै समस्या र चुनौति समेत रहेका छन्। वैकल्पिक शिक्षण सिकाइलाई केही विद्यालयहरूले प्रारम्भ गरे पनि विभिन्न कारणहरूले यसको प्रगतिमा समस्याहरू देखिएका छन्। इन्टरनेट

सुविधाको अभाव, सबै विद्यार्थीसँग स्मार्ट मोवाइल नभएको, डाटहरूको व्यवस्थापनमा कठिनाई भएको, विद्यार्थी शिक्षक अभिभावक मोवाइल सञ्चालन गर्ने सिपको अभाव, मोवाइल र रेडियो समेत नभएको, CUG सेवा सहज उपलब्ध हुन नसकेको, सबै विद्यार्थीहरूलाई आवद्ध गर्न कठिनाई भएको देखिन्छ। कुनै विद्यालयहरूमा विद्युतको समेत अभाव भएकोले चुनौति थपिएको छ।

सामुदायिक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अवस्थाको विवरण:

क्र.स.	विद्यालयको नाम	विजुली जडान	वाइफाई जडान	डेस्टप	ल्यपटप	प्रिन्टर	प्रोजेक्टर	स्मार्ट बोर्ड	कम्प्यूटर प्रयोगशाला	कैफियत
१	भिलरहवा मा.वि	छ	छ	३	२	१	१	०	०	
२	हाजिएनातुल्लाह मा.वि	छ	छ	२९	१	१	१	०	१	
३	सेमरी मा.वि	छ	छ	१४	१	३	०	०	१	
४	तिनाउ मा.वि	छ	छ	५	३	२	१	०	१	
५	सन्तेश्वर प्रा.वि	छ	छ	१	१	१	०	०	०	
६	नवजागृति आ.वि	छ	छ	०	१	१	०	०	०	
७	जनहित आ.वि	छ	छ	१	०	१	०	०	०	
८	जनचेतना मा.वि	छ	छ	९	१	१	०	१	०	
९	तिलौरी आ.वि	छ	छ	१०	२	२	०	०	०	
१०	कोटहीमाई प्रा.वि	छ	छ	१	१	१	०	०	०	
११	बसौली आ.वि	छ	छ	७	३	२	१	०	१	
१२	लुकठहवा मा.वि	छ	छ	१	१	१	०	०	०	
१३	बरेवा मा.वि	छ	छ	५	३	२	३	१	१	
१४	सुण्डी मा.वि	छ	छ	२४	६	२	३	२	१	
१५	जनजागृति मा.वि	छ	छ	३	३	२	०	०	०	
१६	गुरूवानीमाइ मा.वि	छ	छ	२०	१	२	२	०	१	
१७	सिद्धार्थ बाल निकेतन केदार पाण्डेय मा.वि	छ	छ	१	०	१	०	१	०	
१८	गैरगढी राम दुलारे मिश्र मा.वि	छ	छ	७	१	२	२	१	१	

मायादेवी गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा सूचना प्रविधिमा निम्न चुनौतीहरू तथा अवसरहरू निम्नानुसार देखिन्छन्

४.७.३ चुनौती :

१. दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु,
२. सूचना प्रविधिमैत्री कक्षाकोठाको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु,
३. सूचना प्रविधिमैत्री पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तथा अन्य डिजिटल सामग्रीको उत्पादन र प्रयोग नहुनु,
४. सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गरी सिप विकास गर्न नसक्नु,
५. सूचना प्रविधिको उपयोगको लागि शिक्षकहरूमा जागरुकता, लगनशिलता र आफुलाई अद्यावधिक बनाउन नसक्नु,
६. सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा आवश्यकतानुसार लगानी नहुनु,

७. सूचना प्रविधिको कार्यान्वयन प्राथमिकतामा नपर्नु

सिकाइलाई सूचना प्रविधिसँग जोड्न तथा हालको कोभिड-१९ जस्तै अन्यमाहामारीमा समेत सूचना प्रविधिलाई प्रयोग गरी पठनपाठन र सिकाइलाई निरन्तरता दिन सकिन्छ । विद्यालयतहमा सूचना र प्रविधिको प्रयोगलाई सुनिश्चतता गर्न निम्न उपायहरू अवलम्बन हुन सकेमा यो समस्याको निदानमा केही सकारात्मक परिवर्तन आउन सक्छ ।

४.७.४ उद्देश्य

१. विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय बनाउन सूचना प्रविधिको प्रयोग सबै विद्यालयमा विस्तार गर्ने ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच विस्तार गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाई शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
३. शिक्षा सेवालाई छिटो, सजिलो तथा सहज र रमाइलो बनाउने।
४. शैक्षिक व्यवस्थापन प्रभावकारी, उपलब्धिमूलक र कुशल तथा पारदर्शी बनाउने

४.७.५ रणनीतिहरू

१. सबै विद्यालयमा सूचना प्रविधिका आधारभूत संरचनाको व्यवस्थापन गर्ने
२. शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा डिजिटल सामाग्री (एक शिक्षक एक ल्याप्टप कार्यक्रम) व्यवस्थापन गर्ने ।
३. विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक पर्ने डिजिटल सामाग्रीहरू उपलब्ध गर्ने
४. कक्षाकोठाहरू प्रविधि तथा सूचना मैत्री बनाइने छ ।
५. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि उपयोगी हुने गरी डिजिटल सामाग्री वितरण गर्ने ।
६. IEMIS लाई थप व्यवस्थित गर्ने
७. इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सहज पुर्याउने ।

४.७.६ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच सहित शिक्षण सिकाइमा अधिकतम प्रयोग भएको हुने छ ।

ख) नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	इन्टरनेट जडान भएका विद्यालयको सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
२	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
३	मुख्य विषयमा डिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
४	सिकाइ सहजीकरणको लागि एक शिक्षक एक ल्यापटपको व्यवस्था भएको विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
५	शिक्षकहरूमा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षण क्षमता विकास भएको विद्यालय संख्या	बिद्यालय		२०	२०	२०	२०

४.७.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	पहिलो पाँच वर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	विद्यालय	०	५	५	५	५	२०	२०	
२	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान	विद्यालय	०	२०				२०	२०	
३	शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई ICT तालिम	शिक्षक	०	४०	४०	४०	४०	१६०	३१०	
४	डिजिटल शैक्षिक सामग्री वितरण	बिद्यालय	०	५	५	५	५	२०	२०	
६	IEMES व्यवस्थित गर्ने	विद्यालय	०	५७	५७	५७	५७	२८५	२८५	
७	शिक्षक कर्मचारीहरूलाई ल्यापटप वितरण	शिक्षक	०	२०	२०	२०	२०	८०	१६०	माथि मावि र आधारभूतमा भएको सहित
८	ई- लाइब्रेरीको विस्तार	विद्यालय	०	०	०	०	१	१	२	
९	प्रविधिमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन	कक्षाकोठा	०	२	२	२	२	१२	२४	
१०	विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनमा ICT को प्रयोग	विद्यालय	०	५	५	५	५	२०	४०	

परिच्छेद ६ सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१.१ परिचय

देशको बर्तमान शासकीय स्वरूप अनुसार सरकारका तीनै तहमा प्रवाह हुने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिँदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले सङ्घीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व शिक्षामा भएको संख्यात्मक विस्तार ज्ञान विज्ञान-प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यसमा योजनामा प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशीताको परवर्तन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ भने त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । यस खण्डमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस विद्यालय क्षेत्रको योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना क्षमता र प्रकृत्यामा देखिएका चुनौतिहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरेका चुनौतीहरूको सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पेश गरिएको छ ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमान अवस्थामा संघमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । राष्ट्रको शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण सङ्घीय योजनाको विकास अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नु मन्त्रालयको प्रमुख दायित्व रहेको छ । मन्त्रालयअन्तर्गत केन्द्रीय तहमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील छन् । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय र प्रादेशिक तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेषगरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन नसकेका गुनासाहरू मात्र होइन यथार्थ पनि हाम्रो सामु छ ।

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गत रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रहरू मध्ये सातवटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन्। अन्यतालिम केन्द्रहरू खारेज भएका छन्। त्यसैगरी साविकका क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयहरू प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका शिक्षा विकास निर्देशनालयमा परिवर्तन भएका छन्। साविकका जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइमा रुपान्तरण भएका छन्। लोक लोकसेवा आयोगले स्थानीय तहका लागि कम्तीमा एउटा स्थानीय तहमा एक जना शिक्षा सेवा कर्मचारी पुऱ्याउने लक्ष्यका आधारमा करिब ७०० जना शिक्षा सेवाका कर्मचारीहरूको सिफारिस गरेको छ। तत्कालीन निजामती सेवा ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार २४(घ) १को बढुवाले सिर्जना गरेको अव्यवहारिक पदस्थापन अझै व्यवस्थित हुन सकेको छैन। संघीय स्वरूप अनुसार सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक संरचना तथा क्षमतालाई पनि सुधार गर्नुपर्ने छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका तेइसवटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई राखियो तर इकाईको कामलाई प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन। एकातिर समन्वयका लागि कायम भएका जिल्लाको समन्वय इकाई क्रियाशील र प्रभावकारी नभएको अवस्था छ त्यसैगरी प्रदेश शिक्षा निर्देशनालयको भूमिका पनि पुनः परिभाषित गर्नुपर्ने देखियो। जिल्ला समन्वय इकाई र प्रदेश निर्देशनालयमा ठूला संरचना र पूर्वाधार छन् तर उपयोग नहुँदा खेर जाने अवस्था छ। साविकको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् गाभिएर संघमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड गठन भएको छ। तापनि स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षामा सहजीकरण कसले र कसरी गर्ने भन्ने विषय मौन रहेको छ। कक्षा १०को परीक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश तहमा कस्तो संरचना रहने र कक्षा १२को परीक्षा राष्ट्रिय तहमा सञ्चालनका लागि कस्तो संस्थागत प्रबन्ध हुनुपर्ने भन्ने विषय पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन। विद्यालयमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धार लगायत हाल प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्द्वारा सञ्चालन भएका विद्यालय लगायत निजी प्रदायक संस्थाबाट सञ्चालन भइरहेका कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कस्तो संरचना उपयुक्त हुन्छ भन्ने विषय पनि टुंगो लागेको अवस्था छैन। शिक्षकहरूलाई स्थायी पदमा सिफारिस गर्न र शिक्षकका लागि अध्यापन अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने कार्यमा संलग्न शिक्षक सेवा आयोगका काम कारवाहीहरू सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि प्रदेश स्तरमा कस्तो संरचना हुने भन्ने विषय पनि टुंगो लाग्न बाँकी नै रहेको अवस्था छ। विद्यालय निरीक्षक र स्रोत व्यक्तिले प्रदान गर्दै आएका सेवा समाप्त भई विद्यालयहरूमा शिक्षक सहयोग पद्धति नै टुटेको अवस्था छ। सरकारका विभिन्न तहबीच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ। नतिजा प्रतिको जवाफदेहितामा सुधार गर्नुपर्ने छ। समग्रमा राज्यका तीनै तहका सरकारले एउटै लक्ष्य र गतिमा तर आफ्नो भिन्न भिन्न विशेषता र क्षमतालाई सम्बोधन गर्ने किसिमको संस्थागत क्षमता विकास र सो अनुसार कार्यान्वयन गर्ने सफलताका लागि थप कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ।

संघीय शिक्षा ऐन नबन्दा स्थानीय तहले गर्ने शिक्षाका २३ वटा कार्य के कसरी गर्ने विद्यालय स्थापना र अनुमति, शिक्षक पदस्थापन, सरुवा बढुवा, कार्यसम्पादन मूल्यांकन, शिक्षक तालिम, दरबन्दी सिर्जना, सरुवा आदि जस्ता कुराहरू अन्यौल नै छ। यसै परिवेशमा स्थानीय तहबाट शैक्षिक सेवा प्रवाह गर्न र शैक्षिक सुशासन कायम राख्न संस्थागत संरचना र क्षमता विकासका कार्य प्रस्ताव गरिएको छ।

६.१.३ उद्देश्य

यस योजनामा सुशासनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी समग्र उद्देश्य संघीय संरचना बमोजिम सरकारको सबै तह र निकायमा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउँदै नतिजामुखी व्यवस्थापन प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ। यस योजनामा सुशासन र प्रवर्द्धनका लागि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास सम्बन्धी उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:-

१. नेपालको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका शैक्षिक गतिविधि समन्वय सहअस्तित्व र सहकार्य सहकारिताको संवैधानिक प्रत्याभूतिका आधारमा सञ्चालन गर्नका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध सुदृढ बनाउने संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्था गर्ने

२. विभिन्न अनुसन्धानका नतिजा र विद्यार्थी उपलब्धिका नतिजाबाट प्राप्त गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्ने स्थानीय, प्रदेश र संघीयमा गुणस्तर सम्बोधन गर्ने संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने
३. कार्य सम्पादनप्रति उत्तरदायी तथा नतिजा प्रतिको जवाफदेहिता र समता तथा समावेशितालाई प्रोत्साहन गरी शिक्षामा सुशासन अभिवृद्धि गर्ने
४. विद्यालयका शिक्षक तथा प्रधानाध्यापक प्रस्तावित अन्य संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

६.१.४ रणनीतिहरू

१. स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय सरकारबीच समन्वय र सहकार्य गरिने छ ।
२. संघीय सरकारलाई संघीय शिक्षा ऐन निर्माण गर्न दबाब सिर्जना गरिने छ ।
३. स्थानीय तहको शिक्षा ऐन नियम, नियमावली निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू तयार गरी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिने छ ।
४. प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा उत्तरदायित्व लगायतका पक्षहरूमा स्पष्टतः काम गर्न आवश्यक कानुनी प्रबन्ध गरिने छ ।
५. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध प्रगाढ बनाउन राष्ट्रिय शिक्षा परिषद्को संरचनामा परिवर्तन गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्न अनुरोध गरिने छ ।
६. पालिकाभित्रका सम्पूर्ण शैक्षिक गतिविधिको रेखदेख सञ्चालन ब्यबस्थापन गर्न गाउँ शिक्षा समिति गठन गरी क्रियाशील गरिने छ ।
७. हालको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र स्थानीय तहवीचका कार्य विवरण स्पष्ट गरिने छ ।
८. स्थानीय तहमा शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना गरिने छ ।
९. औपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तथा समुदायमा आवश्यक संयन्त्र तयार गरिने छ ।
१०. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाइने छ साथै क्षमता विकास गरी स्थापित संरचना र संयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।

६.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि

१. स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुने छ ।
२. संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि भई उत्तरदायित्व तथा जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुने छ।
३. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भई प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पादन भएको हुने छ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या	जना		५	५	५	५

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या	जना		५	५	५	५
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०
५	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय	५	५	५	५	५
६							

६.१.७ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	पटक			१		१	२	४	
२	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	पटक			१		१	२	४	
३	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्यांकन गर्ने,	पटक		१	१	१	१	४	८	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
	गराउने									
४	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		१	१	१	१	४	८	

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

यस पालिकाले शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वयन गर्नेछ । स्थानिय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिईएको छ। प्रत्येक बिद्यालयले र पालिकाले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन ।कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध पालिकाको शिक्षा शाखाले गर्नेछ।

जब कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन गरिनेछ ।बिद्यालय अनुगमनका क्रममा नगरपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनुगमन, सपुररिक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनुगमन पश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रूपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

६.२.१ वर्तमानअवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । खासगरी गाँउ पालिकाको शिक्षा शाखावाट समय समयमा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको तथा कहिलेकाहि जनप्रतिनीधिहरूलाई सामिल गराई संयुक्त अनुगमनमा पनि गरिएको छ । बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ । अनुगमन मूल्यांकनका संरचना वा निकायहरू खडा भएतापनि सक्रिय बनाउन बाँकि नै छ । कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन । समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयन, प्रगति समिक्षा पनि हुन बाँकी नै छ । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ । सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरूको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ ।

(क)चुनौती

- पर्याप्त बजेट नहुँदा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न कठिन रहनु ।
- जनशक्ति तथा दक्षताको अभावले योजना कार्यान्वयनमा ढिलाइ वा असफलता निम्त्याउनु ।
- कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, उपकरण, तथा पूर्वाधारको अभाव चुनौतीपूर्ण रहनु ।
- सरकारी निकाय, विद्यालय, तथा समुदायबीच समन्वय नहुँदा योजना प्रभावकारी रूपमा अघि बढ्न नसक्नु ।

- स्थानीय शिक्षा योजनामा राजनीतिक प्रभाव र हस्तक्षेपले कार्यान्वयनमा अनियमितता निम्त्याउनु |
- प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अभावमा योजना सही ढंगले कार्यान्वयन भएको सुनिश्चित गर्न कठिनाई हुनु |

(ख) अवसर

- स्थानिय स्तरमा विद्यालय, अभिभावक, शिक्षक र सामुदायिक संस्थाको सहभागिता शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ।
- डिजिटल प्रविधि, अनलाइन शिक्षा, र शिक्षा व्यवस्थापन प्रणालीहरूको प्रयोगले शिक्षामा पहुँच वृद्धि र प्रभावकारी व्यवस्थापनको अवसर दिन्छ।
- स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत र सीपहरूको उपयोगले योजना कार्यान्वयनलाई सशक्त बनाउन मद्दत गर्छ |
- दातृ निकाय, गैरसरकारी संस्था, र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यले अतिरिक्त स्रोत र प्राविधिक सहयोग जुटाउने अवसर प्रदान गर्छ।
- संघीय प्रणालीले स्थानीय आवश्यकताहरूअनुसार योजना बनाउन र कार्यान्वयन गर्न थप स्वायत्तता र लचकता प्रदान गर्दछ।
- स्थानीय निकायहरूको नेतृत्व र उत्तरदायित्व बढाउँदा शिक्षाको सुधारको लागि ठोस कदम चाल्न सकिन्छ।

६.२.२ उद्देश्य

- बार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्ने,
- स्थानीयतहका शिक्षाशाखा तथा महाशाखाहरूको क्षमताविकास गर्ने,
- आवश्यकता अनुसार कानून, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने,
- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन का नतिजाहरू को विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने, र सुधार गर्ने,
- शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा अनुभव आदानप्रदान का लागि स्थानीय स्तर मा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्ने,
- विद्यालय तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूले योजना बनाई शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- प्रभावकारी तथा कुशल अनुगमन प्रणाली विकास गर्ने,
- नतिजा मा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली बनाउने,
- योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने,
- योजनाको लगानी देखि प्रभाव तह सम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्ने,

६.२ .३ रणनीतिहरू

- एकीकृतशैक्षिकअनुगमनतथामूल्याङ्कनमार्गदर्शननिर्माणरउपयोगगरिनेछ ।
- अनुगमन, मूल्याङ्कनरप्रतिवेदनकार्यलाईछिटो, छरितो, व्यवस्थितर प्रभावकारीबनाउनप्रविधिकोप्रयोगगरिनेछ ।
- शैक्षिकसूचनाव्यस्थापनप्रणालीलाईथपसुदृढीकरणगरिनेछ ।
- राष्ट्रियसूचककोअतिरिक्तआवश्यकताअनुसारस्थानीयसूचकहरूलाईसमेतसूचनाप्रणालीमाआवद्धगरिनेछ ।
- योजनाकाआगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) रप्रभाव (Impact) समेतकोअनुगमनतथामूल्याङ्कनकालागिसंरचनारजनशक्तिकोप्रबन्धगरिनेछ ।
- प्रमाणमाआधारितअनुगमन, मूल्याङ्कनतथाप्रतिवेदनप्रणालीकोविकासगरिनेछ ।
- अनुगमनतथामूल्याङ्कनबाटप्राप्तपृष्ठपोषणलाईउपयोगगरिनेछ ।

- कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मा छुट्याई नतिजा मूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
- सहभागितामूलकअनुगमनतथामूल्याङ्कनप्रणालीकोकार्यान्वयनगरिनेछ ।
- कक्षा कोठा को सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कन लाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षणएवम्प्रतिवेदनप्रणालीकोप्रबन्धगरिनेछ ।
- पुरस्कार रदण्ड प्रणाली को विकास गरिनेछ ।

६.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

- १ शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुने छ ।
- २ प्रभावकारी अनुगमन को माध्यबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समय मै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कन मा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने छ ।
- ३ कार्यक्रमको आवधिक समिक्षा भई सफलतालाई निरन्तरता, असफलतालाई सुधार, कमिकमजोरीमा सुधार र पुनर्योजना गर्न मद्दत हुने छ

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	नतिजा मा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित हुने बिद्यालय संख्या	बिद्यालय संख्या		५	५	५	५
२	अनुगमन का आधारमा नतिजा सुधार हुने बिद्यालय संख्या	बिद्यालय		५	५	५	५
३	विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुने	पटक		२	२	२	२
४	सिकाईहरूको दस्तावेज तयार	बिद्यालय		५	५	५	५

क्रसं	सूचक	एकाइ	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
	हुने बिद्यालय संख्या						
६							

६.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सृष्टीकरण	पटक		१				१	२	
४	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		१				१	२	
५	अनुगमन प्रणाली का लागि सूचक तयारी र अद्यावधिक	पटक		१				१	२	
६	अनुगमन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक		३	३	३	३	१५	१५	
८	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

परिच्छेद ७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

७.१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका टिउसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले २३ वटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्येही, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

वित्तिय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईवटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यन्वयनको लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुर्याई तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्नेछ ।

शिक्षा विकासका पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ । शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिएता पनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन । यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सोबमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन गर्ने कार्यले प्रश्रय पाएको छ । समुदायको विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको छ । संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउदै लजाने नीति उल्लेख गरिएको छ ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शी बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन् । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रूपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको अवसर राम्रो

७.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश घट्टदै गइरहेको पाइन्छ । सर्शत अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ९५ प्रतिशत भन्दा बढि रकम शिक्षक तलव भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छन् । विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाई लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागनीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिविद्यार्थी लागत २१ हजार रहेको छ । तिहारको भैलो देखि अभिभावकको सहयोग विद्यालयका आम्दानीका प्रमुख स्रोतहरू बनेकाछन् ।

पञ्चवर्षीय नगर शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ । समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि प्रयाप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन् । नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।

७.३ लक्ष्य

- शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच तथा गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि लगानीको सुनिश्चितता हुने ।

७.४ उद्देश्य

- योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,
- पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्ने,
- उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
- खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

७.५ रणनीतिहरू

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,
- आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,
- स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जबाफदेही बनाइने,
- वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,
- शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रबर्द्धन गरिने ,
- मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने।

७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:

- शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने ।

प्रमुख नतिजा:

- उपलब्ध स्रोतको अनुमान र विश्लेषण
  - अपेक्षा र नीतिका आधारमा अनुमान
  - स्रोतको उपलब्धताको अनुमान
- प्रस्तावित कार्यक्रम र बजेट अनुमान
  - प्रस्तावित बजेटमा नपुग स्रोत पूरा गर्ने उपाय

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

- सङ्घीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेटको खाका,
- प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेटको खाका,
- स्थानीय तहबाट शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेटको खाका।

कुल लगानी र स्रोत साधन

क्र.स.	शिक्षाका उप-क्षेत्रहरू	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयो जना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघ	कैफियत
		१	२	३	४	५	जम्मा					
१	३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	१२९६०	१३७१४	१५११८	१५७९०	१६६२२	७४२०४	०	४२६७४	०	३१५३०	०
२	३.२ आधारभूत शिक्षा	१०४९९५	१०४५९५	१०४५९५	१०४६२५	१०४४७५	५२३२८५	०	६९४०५	०	४५३८८०	०
३	३.३ माध्यमिक शिक्षा	३८६४५	३९०२५	३८५२५	४६६२५	३९९६५	२०२७८५	०	८१४९०	०	१२२४९५	३८६४५
४	३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	१५०	०	०	०
५	३.५ अनौपचारिक शिक्षा र	११००	१०००	१०००	१०००	१०००	५१००	०	५१०	०	०	०

	आजीवन सिकाइ												
६	४.१ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री	१५५०	७५०	७५०	१०५०	७५०	४८५०	०	४८५	०	०	०	०
७	४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	२९३०	२९३०	२९३०	२९३०	२९३०	१४६५०	०	१४६५	५०	०	०	०
८	४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण	१३००	११५०	११५०	११५०	११५०	५९००	०	५९०	०	०	०	०
९	४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम		१०००	२३००	२६२५	२३००	२५००	४६६८०	८८५	२०	२२००	७०४	०
१०	४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता		३५५०	३२००	३५००	३६००	१४४५०	०	१२५	०	३६००	०	०
९	४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार		११००	१९१०	१६१०	२०००	८३००		८३०		१८८०		०
१०	४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	०	२३५०	२२००	२२००	२७००	९०५०	१४५०	३२३	१७	२११०	०	०
	सुशासन	२००	४९०	३५०	३५०	३५०	३९६५	७९८०	१५८	११९	०	११९०	२००
११	अनुगमन तथा मुल्यांकन	१७८०	२६०५	२३५५	२४०५	२३५५	११५०	२३२०	४६०	३४५	०	३४५०	१७८
	जम्मा												

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कार्यक्रम तथा बजेट

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलापहरु	इ का इ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १०००					१० वर्षे योज	स्था निय सर	प्रदे श	सघं	कैफिय त
			१	२	३	४	५					

									ना अव धिको जम्मा बजेट	कार			
१	प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डको प्रवोधिकरण	ज ना	६०			६०		१२०	०	१२०			
२	प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा केन्द्रहरुको नक्साङ्कन तथापुनर्वितरण	पट क	१०	०	०	१०	०	२०	०	२०			
३	बैकल्पिक प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	सं ख्या						०	०				
४	परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य							०	०				
५	अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध	ज ना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	४५०		५०	
६	सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था	सं ख्या	६००	६००	६००	६००	६००	३०० ०	०	३०० ०			
७	बालबालिकाकोअ भिलेखीकरण	सं ख्या						०	०				१ पटक हरेक वर्ष
८	अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि बैयक्तिक परिवार सेवा योजना	ज ना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	०	५०			

९	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	ज ना	२१७ ०	१८९ ०	१८९ ०	१८९ ०	१८९ ०	१७३ ०	०	२८०	१४५ ०	सामुदा यिक
१०	पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण	ज ना	०	०	०	०	०	०	०			
११	पूर्वाधार :सिकाइकेन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेलसामग्री व्यवस्थापन	के न्द्र सं ख्या	५५०	५५०	५५०	४५०	३५०	२४५ ०	०	७००	१७५ ०	सामुदा यिक
१२	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास	सं ख्या	३००	०	०	०	३००	६००	०	६००		
१३	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेखव्यवस्थापन , वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	सं ख्या	५६	५६	५६	५६	५६	२८०	०	२८०		हरेक वर्ष सामुदा यिक र संस्थाग त
१४	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	के न्द्र सं ख्या						०	०			हरेक केन्द्रमा हरेक वर्ष
१५	अभिभावक शिक्षा	ज ना	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	२५०		सामुदा यिक र संस्थाग त
१६	शिक्षक पेसागत विकास	ज ना						०	०			सामुदा यिक
१७	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरुकोसह भागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि							०	०			निरन्तर

१८	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	पटक						०	०			प्रत्येक वर्ष
१९	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	जना	१४०	२८०	४२१	४९१	५६१	१८९	०	१८९		सामुदायिक
२०	सहजकर्ता तलब	जना	७६०	७६०	७६०	७६०	७६०	३८०	०	१७७	२०२	
२१	उत्कृष्ट सहजकर्ता पुरस्कार	जना	४५	४५	४५	४५	४५	२२५		२२५		
	जम्मा		१२९६०	१३७१४	१५११८	१५७९०	१६६२२	७४२०४	०	४२६७४		३१५३०

आधारभूत शिक्षा कार्यक्रम तथा बजेट

क्र. सं.	प्रमुख क्रिया कलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयो जना अवधि को जम्मा बजेट	स्था निय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१००					१००	०	१००			
२	मापदण्डअनुसार थप शिक्षक व्यवस्था	जना	७८०	७८०	७८०	७८०	७८०	३९००	०	३८५००		५००	
३	स्विकृत दरबन्दिका शिक्षक तलब भत्ता	जना	५६८००	५६८००	५६८००	५६८००	५६८००	२८४०००				२८४०००	
३	सबै बालबालिका लाई विद्यालय भर्ना	जना	२००	५०	५०	५०	५०	४००	०	४००			

४	प्रारम्भिक कक्षाका(1- 3) बालबालिका हरूका लागि पठन सामग्री व्यवस्था	पट क	१६०	१६०	१६०	४०	४०	५६०	०	५६०			
५	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षणसम्ब न्धि शिक्षक तालिम	ज ना	१५०	०	०	१५०	०	३००	०	३००		०	
६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	व टा	३६० ०	३६० ०	३६० ०	३६० ०	३६० ०	१८०० ०	०	९०० ०	०	९०००	
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पट क	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	१५० ०			१ पटक हरेक वर्ष
८	शिक्षक क्षमता विकास	ज ना	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	१०० ०			
९	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	पट क						०	०	०		०	सामुदा यिक
१०	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमताविका स	व टा	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	१०० ०			

११	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	वटा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००	०	सामुदायिक
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	वटा	२८८०	२८८०	२८८०	२८८०	२८८०	१४४००	०	३६००	१०८००	
१३	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	जना	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	८००	२००	हेरेक वर्ष सामुदायिक र संस्थागत
१४	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	वटा	२६०००	२६०००	२६०००	२६०००	२६०००	१३००००			१३००००	हेरेक केन्द्रमा हेरेक वर्ष
१५	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	वटा	११००	११००	११००	११००	११००	५५००	०	५००	५०००	सामुदायिक र संस्थागत
१६	विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेशनरीका लागि छात्रवृत्ति	वटा	१७००	१७००	१७००	१७००	१७००	८५००	०	१०००	७५००	सामुदायिक
१७	बिद्यालय संचालन अनुदान व्यवस्थापन	वटा	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	१५००	१०००	निरन्तर
१८	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	वटा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००		प्रत्येक वर्ष

१९	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	वटा	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०	२०००	५००	सामुदायिक
२०	शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना							०	०	०	०	
२१	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००		
२२	अभिभावक अभिमुखिकरण सहभागिता	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००	०	
	जम्मा		१०२६९१	१०२३९०	१०२३९०	१०२४२०	१०२२७०	५१२२६०	०	६३७६०	०	४४८५००

माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रम तथा बजेट

क्र. सं.	प्रमुखक्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा					१० वर्षेयो जना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५					
१	स्विकृत दरबन्दिका शिक्षक तलबभत्ता		१३४००	१३४००	१३४००	१३४००	१३४००	६७०००			६७०००	
२	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	२०	०	०	०	०	२०	०	२०		

३	विज्ञान, गणित तथा कम्प्यूटर विज्ञान लगायत प्रविधिक विषय अध्ययनकालागि छात्राबृती अवसर	जना	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०	१५००			
४	मापदण्डअनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	पटक	९६२०	९६२०	९६२०	९६२०	९६२०	४८१००	०	४६१००	०	२०००	
५	आवश्यकताअनुसार खुला तथा दूर शिक्षालगायतका बैकल्पिक प्रबन्ध	पटक	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार विकास	संख्या	३६००	३६००	३६००	३६००	३६००	१८०००	०	०	१८०००	०	१ पटक हरेक वर्ष
७	शिक्षक क्षमता विकास	संख्या	२००	२००	२००	२००	२००	१००००	०	१०००	०	०	सामुदायिक
८	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमताविकास	निरन्तर	२००	२००	२००	२००	२००	१००००	०	८८०	१२०	०	सामुदायिक
९	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	निरन्तर	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०	२५०	०	०	हरेक केन्द्रमा हरेक वर्ष
१०	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	संख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००	०	०	सामुदायिक र संस्थागत
११	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक, ड्रेस तथा स्टेशनरी, सिकाइ सामग्री व्यवस्था	निरन्तर	१७००	१७००	१७००	१७००	१७००	८५०००	०	५००	८०००	०	सामुदायिक

१२	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१००	०	०	१००	०	२००		२००			०
१३	अभिभावक अभिमुखिकरण र सहभागिता	सं ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००			
१४	एकशिक्षक एक ल्यापटको व्यवस्था अनुदान	शिक्ष क	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	१०० ०			
१५	माध्यमिकतहमा भर्ना र टिकाउ वृद्धि गर्न आकर्षक छात्रवृत्तिको व्यवस्था	सं ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०				५००
१६	विद्यालयमास्वा स्थ्यकर्मीको व्यवस्था	विद्या लय	३९०	३९०	३९०	३९०	३९०	१९५०	०	१९५ ०			
१७	विद्यालयसुपरीवे क्षण र शिक्षक सहायता	निरन्त र	०	०	०	०	०	०	०				
१८	सिकाइ सामाग्रीनिर्माण कार्यशाला	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०				५००
१९	विपदव्यवस्थापन मा वालक्लव जु रे स र स्काउटको प्रयोग	विद्या लय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०				२५०
२०	विपदव्यवस्थापन को लागि क्षमता अभिवृद्धि पूर्व तयारी	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०				५००
२१	शिक्षणमास्टिमको प्रयोग	स ङ्ख्या	१०० ०	१०० ०	१०० ०	१०० ०	१०० ०	५०००	०	१७५ ०			३२५०
२२	विषयगतप्रयोगशा लाको व्यवस्था	विद्या लय	१०० ०	१०० ०	१०० ०	१०० ०	१०० ०	५०००	०	१७५ ०			३२५०
२३	स्वास्थ्यपरीक्षण, स्वास्थ्य सचेतना	विद्या लय	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०	१०० ०			
२४	बिद्यालय कर्मचारी तलबभत्ता	विद्या लय	४९४ ०	४९४ ०	४९४ ०	४९४ ०	४९४ ०	२४७० ०		१०७ २५			१३९७ ५

२५	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार	शिक्षक	७५	७५	७५	७५	७५	३७५		३७५			
२६	प्र.अ प्रोत्साहन भत्ता	विद्यालय	३००	३००	३००	३००	३००	१५००		१२००		३००	
२८	बिद्यालय संचालन अनुदान	विद्यालय	८००	८००	८००	८००	८००	४०००		३०००		१०००	
	जम्मा		३८२५	३८६५	३८९५	४६२५	३९५५	२००८५	०	७८३५	०	१२२४५	०

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	Pकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयोजना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	सीप बिकास र आयआर्जन कार्यक्रम	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००		५००			
२	गरिबतथा जेहेन्दार, दलित बिद्यार्थी लाई छात्रवृत्ति वितरण।	जना	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१०००			
३	छात्रबासनिर्माण र व्यवस्थापन	संख्या			१५००			१५००				१५००	
४	कृषि प्रयोगशाला	गोटा				१०००						१०००	
५	फिल्ड ब्यबस्थापन	रोपनी											
	जम्मा		३००	३००	३००	३००	३००	३०००	०	१५००	०	०	०

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

सि.नं.	प्रमुख क्रियाकलाप	ईकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयोजना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र को क्षमता अभिवृद्धि तालिम र अनुदान	संख्या	३००	२००	२००	२००	२००	११००		११००			
२	घर धुरी सर्वेक्षन् तथा सक्षर निरक्षर तथ्यांक संकलन	पटक	२००		२००			४००		४००			
३	महिला तथा प्रौढहरुलाई साक्षरता , निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाय कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१०००			
४	प्रौढहरुलाई सिप विकास तालिम र आय आर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	४००	४००	४००	४००	४००	२०००		२०००			
	जम्मा		११००	८००	१०००	८००	८००	४५००	०	४५००	११००	८००	१०००

पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा	१० वर्षेयोज	स्थानिय	प्रदेश	सघं	कैफियत
-------	-------------------	------	--	-------------	---------	--------	-----	--------

			१	२	३	४	५	ज म्मा	ना अवधि को जम्मा बजेट	सरकार			
	स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण र विकास	पटक	३००			१००		४००	०	४००			
२	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र शिक्षक निर्देशिका प्रवोधिकरण र वितरण	पटक	३००		०	१००		४००	०	४००			
३	विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा शिक्षकहरुको क्षमता विकास	संख्या	२००			१००	०	३००		३००			
४	शिक्षकलाई स्टेममा आधारित क्षमता विकास तालिम	शिक्षक	१००	१० ०	१० ०	१००	१० ०	५००		५००			
५	पाठ्यक्रममा समावेश भएको योगा, ध्यान, प्राणायमलाई व्यवहारिक र प्रयोगात्मक अभ्यास	पटक	१००	१० ०	१० ०	१००	१० ०	५००		५००			
६	विज्ञहरुद्वारा दर्शन, प्राकृतिक चिकित्सा र मनोपारामर्श कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१००	१० ०	१० ०	१००	१० ०	५००		५००			

७	अतिरिक्त सहकार्यकलाप कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१०००			
८	शिक्षक अभिभावक अन्तरक्रिया	पटक प्रति विद्यालय	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०		७५०			
९	सिकाईपोर्टल को प्रयोग सम्बन्धि शिक्षक क्षमता विकास	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००		५००			
	जम्मा		१५५०	७५०	७५०	१०५०	७५०	४८५०		४८५०			

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

क्र सं	प्रमुखक्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयो जना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने	शिक्षक	१००	१००	१००	१००	१००	५००		५००		०	०
२	शिक्षक सेवा आयोग तयारीका लागि कक्षा सञ्चालन	सङ्ख्या	२००	२००	२००	२००	२००	१०००		१०००		०	०
३	परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००		५००		०	०
४	शैक्षणिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि शिक्षकलाई तालिम	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००	०	५००		०	०
५	महिला शिक्षिका सुत्केरी विदामा रहँदा अतिरिक्त शिक्षकको	सङ्ख्या	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		५०००		०	०

	व्यवस्था												
६	शिक्षक पेशागत सहयोगको लागि विज्ञहरूको सूची तयार	सङ्ख्या	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	५० ०		५००		०	०
७	विषयगत शिक्षकहरूको समूह निर्माण	समूह	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	५० ०		५००		०	०
८	असल अभ्यास गरेका विद्यालयहरूको अवलोकन भ्रमण	पटक	५० ०	५० ०	५० ०	५० ०	५० ०	२५ ००		२५० ०		०	०
९	विद्यालय सुपरीवेक्षण र पृष्ठपोषण प्रदान	निरन्तर	२० ०	२० ०	२० ०	२० ०	२० ०	१० ००		१०० ०		०	०
१०	कक्षा १-५ मा पढाउने शिक्षकको लागि मागमा आधारित छोटो अवधिकोपुनर्ताजगी तालिम	सङ्ख्या	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	५० ०		५००			०
११	प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व विकास तालिम	प्र.अ.	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	५० ०		५००			
१२	शिक्षक र प्रधानाध्यापक बीच करार	शिक्षक	२० ०	२० ०	२० ०	२० ०	२० ०	१० ००		१०० ०			
१३	प्रधानाध्यापक र स्थानीय सरकार बीच कार्यसम्पादन करार	सङ्ख्या	३०	३०	३०	३०	३०	१५ ०		१५०			
१४	कार्यसम्पादनमूल्याङ्कन	प्रत्येक बर्ष	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	१० ०	५० ०		५००			
१५	बिद्यालय मा प्राबिधिक सहयोग	बिद्यालय		२० ०	२० ०	२० ०	२० ०	८० ०					
१६	शिक्षक लाई प्राबिधिक तालिम	शिक्षक संख्या		५०	५०	५०	५०	२० ०		२००		०	
१७	ल्यापटप सहयोग	बिद्यालय संख्या		१५ ०	१५ ०	१५ ०	१५ ०	६० ०				६० ०	

शैक्षिक समता र समावेशीकरण

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षे योजना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	संघ	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	शिक्षाकोमूल प्रबाह बाहिर रहेका बालबालिकाको तथ्याड संकलन	संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००				
२	अपाङ्गमैत्रीसंरचना निर्माण	विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०				
३	लक्षितबर्गको लागि छात्रवृत्ति वितरण	संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००				
४	सबै प्रकारका विभेदको अन्तकालागि सचेतनामूलक कार्यक्रमसञ्चालन	संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००				
५	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो पेटीकाको व्यवस्था	विद्यालय	२०	५०	५०	५०	५०	४००	४००				
	जम्मा		१३०	११०	११०	११०	११०	५९०	५९०				

विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप हरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षे योजना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	संघ	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	दिवा खानाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा	विद्यालय	०	३००	३००	३००	५००	१४००	१६००	३००	५००	८००	मदरसा समेत

	आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध												
२	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध	संख्या	१००	१००	१००	१००	१००	४,५००	१,००	०	०	१००	अनुमानित विद्यार्थी ५०००
३	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग	संख्या	०	०	४५	०	०	०	१०	१०	०	०	
४	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय	विद्यालय	०	१००	१००	१००	१००	४०००	५६००	१५०	१५०	४१०	प्रति विद्यालय दुई लाखका दरले
५	कक्षा ६ देखि १२	संख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	०	०	१००	

	सम्मका छात्राहरूला ई महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था												
७	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	विद्यालय	०	०	२८०	०	०	२८०	५६०	१२०	२००	२४०	प्रति विद्यालय १० हजारका दरले २ पटक
	जम्मा		१०००	२३००	२६२५	२३००	२५००	४६६०	८८५०	२०१०	२२००	७०४०	

विद्यालय सुरक्षा, विपत न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु १००० मा					१० वर्षे योजना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	संघ	कैफियत
			१	२	३	४	५					
१	विपत् तथा प्रकोप व्यवस्थापन नीति तथा मापदण्ड पुनरावलोकन तथा निर्माण	पटक		५०				५०		५०		
२	बिपत व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय तह र विद्यालयको	पटक		२००	२००	२००	२००	८००		८००		

	क्षमता विकास												
३	विपत् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा उत्थानशीलता का लागि सचेतना कार्यक्रम	पटक	१००	१००	१००	१००	४००			४००			
४	विपत् प्रतिरोधी विद्यालय सङ्ख्या	बिद्यालय	२००	२००	२००	२००	८००			८००			
५	सिकाइ आपूरण तथा द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयन	बिद्यालय	५००	५००	५००	५००	२००					२००	
६	विद्यालय विपद उत्थानशील योजना	बिद्यालय	३००	३००	३००	३००	१२०					१२०	
७	हरित बिद्यालय कार्यक्रम संचालन	बिद्यालय	२००	२००	२००	२००	१२०			१२०			
९	जलबायु परिवर्तन र दिगो बिकास का लागि कार्यक्रम संचालन	बिद्यालय	१००	१००	१००	१००	४००			४००			
१०	विद्यालयमा आपतकालीन कोषको स्थापना	बिद्यालय	२००	२००	२००	२००	४००					४००	

	जम्मा	पटक	३६५	३२०	३५०	३६०	१४४५	०	०	१२५०	९६०	३६०	३६५०

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

क्र. सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १००० मा					१० वर्षेयोजना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत	
			१	२	३	४	५						जम्मा
१	विद्यालय भवन निर्माण	भवन संख्या	०	०	१५००	१५००	१५००	४५००				१५००	
२	विद्यालयमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार र फर्निचर व्यवस्थापनसमेत	विद्यालय संख्या	०	५०	५००	५००	५००	२०००				२०००	
३	छात्रा र छात्रलाई अलग्गै शौचालय तथा पानी तथा सरसफाइको प्रबन्ध	विद्यालय संख्या	०	३००	३००	३००	३००	९००				९००	
४	प्रारम्भिक बालविकासका लागि पानी तथा सरसफाइका साथै अलग्गै शौचालय	विद्यालय संख्या	०	३०	३००	३००	३००	९००				९००	

५	अपाङ्गता मैत्री संरचना निर्माण	विद्या लय स ङ्ख्या	०	०	३०००	०	४०००						
	जम्मा		११०	०	५६००	२६००	६६००	८३०	०	८३०	०		

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

क्र. सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयोजना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	विद्यालय	०	५००	५००	५००	५००	२०००	४००				
२	विद्यालयमा इन्टरनेट जडान	विद्यालय	०	१५०				१५०	३००	१५०			
३	शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई ICT तालिम	शिक्षक	०	२००	२००	२००	२००	८००	१६००	८००			
४	डिजिटल शैक्षिक सामग्री वितरण	बिद्यालय	०	२००	२००	२००	२००	४००	८००			४००	
५	IEMES व्यवस्थित गर्ने	विद्यालय	०	३००	३००	३००	३००	१२००	२४००	४८०	३६०	३६०	
६	शिक्षक कर्मचारीहरूलाई ल्यापटप वितरण	शिक्षक	०	५००	५००	५००	५००	२०००	४०००	८००	६००	६००	

७	ई- लाईब्रेरीको विस्तार	विद्यालय	०	०	०	०	५००	५००	१०००	२००	१५०	१५०	
९	विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनमा ICT को प्रयोग	विद्यालय	०	५००	५००	५००	५००	२००	४०००	८००	६००	६००	
	जम्मा		०	२३५०	२२००	२२००	२७००	९०५०	१४५००	३२३०	१७१०	२११०	

सुशासन तथा व्यवस्थापन

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १००० मा						१० वर्षेयोजना अवधिको जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा					
१	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	पटक			१००		१००	२००	४००	८०	६०	६०	
२	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	पटक			१००		१००	२००	४००	८०	६०	६०	
३	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्यांकन गर्ने, गराउने	पटक		१००	१००	१००	१००	४००	८००	१६०	१२०	१२०	

४	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		५०				५०	१००	२०	१५	१५	
५	अनुगमन प्रणाली का लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	पटक		४०				४०	८०	१६	१२	१२	
६	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक		१०	१०	१०	१०	४००	८००	१६०	१२०	१२०	
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	५०	५०	५०	५०	५०	२२५	५००	९०	६७.५	६७.५	
८	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१०	१०	१०	१०	१०	५००	१०००	२००	१५०	१५०	
	जम्मा		२००	४९०	३५०	३५०	३५०	३९६५	७९८०	१५८६	११९०	११९०	

अनुगमन तथा मुल्यांकन

क्र.सं.	क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रित इकाइ लागत रु १००० मा					१० वर्षेयोजना अवधि को जम्मा बजेट	स्थानिय सरकार	प्रदेश	सघं	कैफियत	
			१	२	३	४	५						जम्मा
	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		२०				२००	४००	८०	६०	६०	
	अनुगमन प्रणाली का लागि सूचक	पटक		५०			५०	१००	४००	४०	३०	३०	

	तयारीर अध्यावधिक												
	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक		७५	७५	७५	७५	३००	६००		१२०	९०	९०
	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक		५०	५०	५०	५०	२००	४००		८०	६०	६०
	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	८०	८०	८०	८०	८०	४००	८००		१६०	१२०	१२०
	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००		१००	७५	७५
	क्षमताविका स	जना	७५ ०	७५ ०	७५ ०	७५ ०	७५ ०	३७५ ०	७५००		१५००	११२५	११२५
	सामाजिक परीक्षण लाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने	पटक	४५ ०	४५ ०	४५ ०	४५ ०	४५ ०	२२५ ०	४५००		९००	६७५	६७५
	विद्यालयको लेखा परीक्षण	पटक	४५ ०	४५ ०	४५ ०	४५ ०	४५ ०	२२५ ०	४५००		९००	६७५	६७५
	अध्ययन तथा अनुसन्धान	पटक		४५ ०	४५ ०	४५ ०	४५ ०	१८० ०	३६००		७२०	५४०	५४०

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१ परिचय

यस पालिकाले शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वयन गर्नेछ । स्थानिय तह र बिद्यालयको आधारभूत तहमा संचालन हुने कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिईएको छ। प्रत्येक बिद्यालयले र पालिकाले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्नेछन । कार्यक्रम संचालनको लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध पालिकाको शिक्षा शाखाले गर्नेछ ।

जब कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन मूल्यांकन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र बिद्यालय तहमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन गरिनेछ । विद्यालय अनुगमनका क्रममा गाउँपालिकाले समग्र पक्षको (शैक्षक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) नियमित अनुगमन, सपुररिक्षण, निरीक्षण गर्नेछन् । अनुगमन पश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनकुरणीय पक्षको प्रचार प्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नीतिगत रूपमा पालिका र बिद्यालय स्तरमा कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति बनाई सक्रिय हुनेछ ।

८.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । खासगरी गाँउ पालिकाको शिक्षा शाखावाट समय समयमा अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको तथा कहिलेकाहि जनप्रतिनीधिहरूलाई सामिल गराई संयुक्त अनुगमनमा पनि गरिएको छ । बिद्यालयमा बि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरेको छ । अनुगमन मूल्यांकनका संरचना वा निकायहरू खडा भएतापनि सक्रिय बनाउन बाँकि नै छ । कहिलेकाही गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन । समग्र कार्यक्रम कार्यान्वयन, प्रगति समिक्षा पनि हुन बाँकी नै छ । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचलनमा समस्या छ । सफलता, सिकाई र राम्रा अभ्यासहरूको दस्तावेजिकरण र प्रचार प्रसार को पनि खाँचो रहेको छ ।

८.३ उद्देश्य

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि समन्वयात्मक तथा एकत्रित प्रणाली विकास गर्नु
२. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु
३. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु

८.४ रणनीति

१. कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनका लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने ।
२. नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने
३. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने
४. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणाली प्रबन्ध गर्ने
५. योजनाअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजना वा क्रियाकलापको नियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने
६. अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले तोकेबमोजिम अनिवार्य तथा निशुःल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गरी स्थानीय तहमा पेस गर्ने

८.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

क) उपलब्धि

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि समन्वयात्मक तथा एकत्रित प्रणाली विकास भएको हुने छ ।
२. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन हुने छ ।
३. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको हुने छ।

ख) नतिजा

१. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुने छ ।
२. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने छ ।

८.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (पाँच वर्ष)						कैफियत	
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण	पटक		१					१	
२	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक		१		१			२	
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक		३	३	३	३		१२	
५	अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा कार्यान्वयनको अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	०	१	१	१	१		४	
६	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन									

८.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	जम्मा		
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		१					१	२

२	अनुगमन प्रणाली का लागि सूचक तयारीर अध्यावधिक	पटक		१		१		२	४	
४	चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक		३	३	३	३	१५	३०	
५	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक		१	१	१	१	५	१०	
६	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	
८	क्षमताविकास	जना	२८	२८	२८	२८	२८	१४०	१४०	
९	सामाजिक परीक्षण लाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	विद्यालयको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	अध्ययन तथा अनुसन्धान	पटक		१	१	१	१	५	१०	